BELTERÜLET - VÁROSRÉSZEK

7. BÚRTELEP, VASÚTVIDÉK, TÓVÁROSI LAKÓNEGYED és környéke

SZÉKESFEHÉRVÁR
KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY
7. KÖTET

2010.

Kulturális Örökségvédelmi Hatástanulmány

SZÉKESFEHÉRVÁR
BELTERÜLET - Városrészek

7. BÚRTELEP, VASÚTVIDÉK, TÓVÁROSI LAKÓNEGYED és környéke

ALÁÍRÓLAP

Megbízó: SZÉKESFEHÉRVÁR Megyei Jogú Város Önkormányzata
8000 Székesfehérvár, Városház tér 1.

Generál tervező: …….

CSUTI ÁRPÁDNÉ
8000 Székesfehérvár, Pöstyéni u 15

Építészet: …….

CSUTINÉ SCHLEER ERZSÉBET
építészmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök
kamarai szám: É/1 07-0082/2013
műemlékvédelmi műszaki szakértő

Régészet: …….

DR. SIKLÓSI GYULA
történelemtudomány (régészet) kandidátusa

Székesfehérvár, 2010.

TARTALOMJEGYZÉK

Címlap
Aláírólap
Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS
előzmények, jogszabályi környezet, szakirodalom, térképi és egyéb források

A./ VIZSGÁLAT

1./ Történeti leírás, városrész története:
1.1. A mai városrész VIZIVÁROS határai, elhelyezkedése a várostestben

1 2. Történeti összefoglaló
Városrész története

2./ Régészeti örökség

3. / Természet, táj, használat

4./ Épített örökség
4.1. Településkép és utcaképek
4.2. Településszerkezet és területhasználat
4.3. Településkarakter
a. telekszerkezet, telekhasználat
b. beépítési mód
c. háztípusok
4.4. Infrastruktúra

5./ Védettségek
5.1. Régészeti védettség
5.2. Műemléki védettség
5.3 Helyi védettség

6./ Örökségi értékek elemzése
6.1. Régészeti örökség
6.2. Építészeti örökség

7./ Területhasználat és területi állapot a kulturális örökség összefüggésrendszerében

B./ VÁLTOZTATÁSI SZÁNDÉKOK

1./ Településhálózati és tájhasználati változások

2./ Településszerkezeti, területhasználati és beépítettségi változás

3./ Infrastrukturális változás

4./ Népesség, életmód, társadalom, kultúra változása

C./ HATÁSELEMZÉS

1./ Történeti településhálózati követelmények

2./ Természeti, táji hatások

3. / Településkép feltárulásának változásai

4./ Régészeti emlékek feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának
vagy pusztulásának lehetőségei

5./ Történeti térbeli rendszerek alakulása

6./ Műemléki együttesek, műemlékek eszmei, használati és esztétikai jelentőségének alakulása a tájban, településszerkezetben, épített környezetben, a település életében

6.1. Országos védelem

6.2. Helyi védelem

helyi területi védelem

helyi egyedi védelem

7./ Műemlékek megújulásának és fenntarthatóságának esélyei

8./ Településkarakter változásának hatásai

9./ Környezeti terhelések és az épített örökség műszaki állapotának összefüggései

10./ Folyamatok iránya, visszafordíthatósága

11./ Kárenyhítés lehetősége, költsége, illetve ellentételezésének lehetőségei

ÖSSZEFOGLALÁS

1. TÖRTÉNELMI BELVÁROS
2-3. FELSŐVÁROS és C./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
4. PALOTAVÁROS
5. VIZIVÁROS
6. ALMÁSSY-TELEP és környéke
7. BÚRTELEP, VASÚTVIDÉK, TÓVÁROSI LAKÓNEGYED és környéke
8. MAROSHEGY és F./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
9. ALSÓVÁROS, SÓSTÓ
10. VÁRALJA SOR, ŐRHALMI SZŐLŐK és I./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
11. RÁCHEGY és környéke
12. ÖREGHEGY
13. FEKETEHEGY, SZÁRAZRÉT és D./ , E./ KÜLTERÜLETI RÉSZEK
14. VIDEOTON IPARI PARK és környéke és B./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
15. KÖFÉM, ALBA IPARI ZÓNA és környéke és J./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
16. IKARUSZ, SÓSTÓI IPARI PARK és G./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
17-18. CSALA, 18. KISFALUD és A./ KÜLTERÜLETI RÉSZ
19. BÖRGÖND és H./ KÜLTERÜLETI RÉSZ

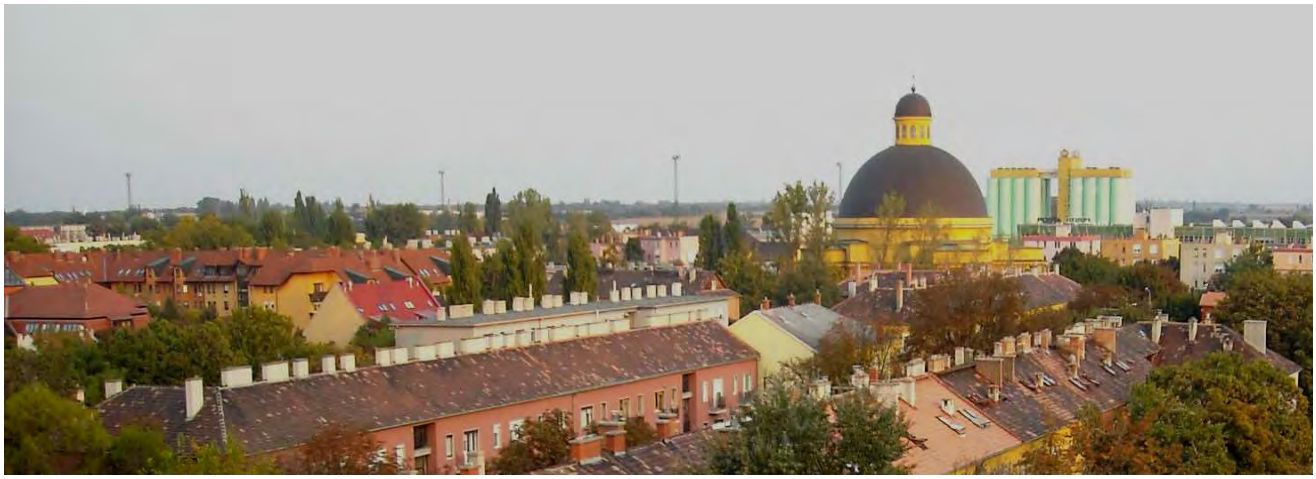

BEVEZETÉS

A kulturális örökségvédelmi hatástanulmány megrendelője:

SZÉKESFEHÉRVÁR MJV Önkormányzata
8000 Székesfehérvár, Városház tér 1.

A tanulmány tárgya: KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY
Székesfehérvár teljes kül-, és belterületére
egységes szerkezetben a 4/2003(II.20.) NKÖM rendelet
melléklete szerinti tartalommal

Ezen munkarész az 7. BÚRTELEP, VASÚTVIDÉK, TÓVÁROSI LAKÓNEGYED és környéke városrészre vonatkozik. A városrészek felosztása a 2009. 11. 24.-i egyeztetés alapján történt.

Előzmények:

Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata a település teljes közigazgatási területére kiterjedő településrendezési eszközeit a korábbi években hagyta jóvá, ezek a következők:

TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ 2001-2010.
Székesfehérvári Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány 2001.

KÖZLEKEDÉSI KONCEPCIÓ – elemző tanulmány

TURISZTIKAI FEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ
Kodolányi János Főiskola Turizmus Tanszék 1999.

INTEGRÁLT VÁROSFEJLESZTÉSI STARTÉGIA 2008.

TELEPÜLÉSSZERKEZETI TERV
Pécsi Építész Kör, Horváth Magdolna, Bede István 2004.

SZÉKESFEHÉRVÁR egyes külterület és belterület –Helyi Építési Szabályzata (HÉSZ) és Szabályozási Terve, 2004-2008.

SZÉKESFEHÉRVÁR önkormányzata a város érvényben lévő településrendezési terveinek felülvizsgálatához egységes szerkezetű kulturális örökségvédelmi hatástanulmányt kívánt elkészíttetni, amely a település teljes közigazgatási területét érinti. A településrendezési tervekhez, tervmódosításokhoz a 2001. évi LXIV. törvényben (és a 4/2003 (II. 20) NKÖM rendeletben) előírtak szerint örökségvédelmi hatástanulmányt kell mellékelni. A székesfehérvári történelmi Belváros és tágabb környezete területére vonatkozóan 2007. évben már készült örökségvédelmi hatástanulmány, amelyre a POMSÁR ÉS TÁRSAI Építész Iroda Kft kapott megbízást. Az általuk összeállított hatástanulmány - a beleegyezésükkel - részét képezi a jelen örökségvédelmi hatástanulmány régészeti és építészeti szakterületi fejezeteinek. Az egyes fejezeteknél feltüntettük a közös szerzői tevékenységet.

E munkarész készítésénél figyelembe vettem és egyes részletében felhasználtam a területről 2004-ben PÉCSI ÉPÍTÉSZ KÖR Kft Horváth Magdolna által készített SZÉKESFEHÉRVÁR SZERKEZETI TERVE örökségvédelmi munkarész megállapításait.

A jóváhagyott tervek, koncepciók nyilvánosak, korlátlanul hozzáférhetők, a jóvá nem hagyott terveket, a város alaptérképét és a légifelvételeket a Megrendelő bocsátotta rendelkezésünkre.

Jelen tanulmányt a “szerzői jogról” szóló 1999. évi LXXVI. törvény alapján szerzői jogi védelem illeti meg. A közölt adatok szerződéstől eltérő célra való felhasználása, régészeti lelőhelyre vonatkozó adatok és a tanulmányban közölt fotóanyag nyilvánosságra hozása vagy továbbadása csak a szerzők engedélyével, a 17/2002 (VI. 21.) NKÖM rendelet 7. §, valamint a 47/2001 (III. 27.) Kormányrendelet szabályai szerint történhet.

Jelen átfogó tanulmányban közreadott tanulmányi kéziratokat, nyilvánosan még meg nem jelent kutatási eredményeket a szerzők csak ezen munkában történő közlésre engedélyezik. Más célú felhasználása csak a szerzők külön beleegyezésével lehetséges.

Az örökségvédelmi hatástanulmány módszere:

Székesfehérvár a középkorban az ország egyik „fővárosaként”, illetve a királyi koronázások és temetkezések helyszíneként a „királyok városaként” is aposztrofálható. A török fennhatóságot követően fejlődése az újkorban is folytatódik. Ennek következménye, hogy Székesfehérvár kulturális örökségi elemekben az országon belül páratlanul gazdag. Az épített örökség nagy része a történelmi belváros területén található, ennek feldolgozása már több ízben megtörtént. A legnagyobb szabású munka a 1986 – 90-ben a Fejér Megyei Tervező Iroda – Schulz István és munkatársai által készített Székesfehérvár (városközpont) Műemléki Rehabilitációs Részletes Rendezési Terve tudományos előkészítő munkarésze volt. A város egyéb területeire ilyen átfogó és részletes tudományos vizsgálat nem történt. Ennek pótlása túlnő ezen tanulmány keretein és lehetőségein. Azonban felhívjuk a figyelmet, hogy egyes területekre a tudományos vizsgálat elvégzése rendkívül fontos.

A fenti szempontokat figyelembe véve és az említett fontos korábbi kutatásokat áttanulmányozva a jelen tanulmány felépítését és tartalmát az alábbiak szerint határoztuk meg.

- A tanulmány a 4/2003. (II.20.) NKÖM rendeletben meghatározott tartalmi követelmények figyelembe vételével készült..

- Az épített örökség tapasztalt gazdagsága miatt az örökségi elemek összességét e tanulmány nem képes teljes körűen ismertetni. Viszont igen széles keresztmetszetben tárja fel mindazon értékeket, melyre alapozva a további részletes feltárás megtervezhető.

- E tanulmány készítésének idején Fejér megye és Székesfehérvár régészeti topográfiája még csak Dr. Siklósi Gyula kéziratában létezik, melynek térképi rajzi feldolgozása is kézirat. Tanulmányunk a KÖH hivatalos nyilvántartásán, kiegészítve a SZIKM Adattárában fellelhető adatokkal, és e

kiadatlan kéziraton alapul, mellyel kapcsolatban a szerző, Dr. Siklósi Gyula, szerzői jogait fenntartja. A régészeti lelőhelyek helyszíneinek egyértelmű, pontos behatárolása majd csak a teljes lelőhely-állomány digitális feldolgozásának ismeretében lesz lehetséges.

– Mindezekkel együtt – a tanulmány feladatából következően – olyan megállapításokat szándékoztunk tenni, melyek a szabályzatban konkrét előírások formájában megjelenve segítik elő az örökségi értékek védelmét.

Örökségvédelmi és városrendezési szempontból egyaránt fontos tervelőzmények, a teljes tanulmány vonatkozásában:

1986 – 90 Fejér Megyei Tervező Iroda – Schulz István
Székesfehérvár (városközpont) Műemléki Rehabilitációs Részletes Rendezési Terve

1995 VÁTI – TÉT – Rosival Ágnes
Székesfehérvár – Belváros – Műemléki jelentőségű terület Részletes Rendezési Terve

2002 VÁTI – S. Zlamál Ilona
Székesfehérvár – Belváros és környéke Szabályozási Terve

2006 POMSÁR és Társai Építész Iroda Kft - Városy Péter
Székesfehérvár, Maroshegy – Szabályozási Terv és Helyi Építési Szabályzat

2007 POMSÁR és Társai Építész Iroda Kft – Városy Péter, Vagner Zs.-Siklósi Gy.
Székesfehérvár MJV – Belváros és tágabb környezete kulturális örökségvédelmi hatástanulmány

Különös jelentőséget tulajdonítunk e tanulmány készítésének időszakában megjelent „alapműnek”, a Dr. Entz Géza Antal és munkatársai által összeállított SZÉKESFEHÉRVÁR könyvnek (Dehio-rendszerű műemléki topográfia), amely a MAGYARORSZÁG MŰEMLÉKEI sorozat első megjelent kötete (Osiris kiadó 2009).

Jogszabályi környezet:

A régészeti lelőhelyekre, a régészeti kutatásra és a régészeti leletekre valamint a műemlékekre vonatkozó főbb jogszabályok:

2001. évi LXIV. törvény (2205. évi LXXXIX. törvénnyel módosított)	– örökségvédelmi törvény
1997. évi CXL. Törvény	– múzeumi törvény
149/2000. (VIII. 31.) Kormányrendelet	– a régészeti örökség védelméről szóló Európai Egyezmény kihirdetéséről
191/2001. (X. 18.) Kormányrendelet	– örökségvédelmi bírságról
308/2006. (XII. 23.) Kormányrendelet	– Kulturális Örökségvédelmi Hivatalról
4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet	– örökségvédelmi hatástanulmányról
3/2003. (I. 25.) NKÖM rendelet	– egyes lelőhelyek védetté nyilvánításáról
17/2002. (VI. 21.) NKÖM rendelet	– kulturális örökség hatósági nyilvántartásáról
3/2002. (II. 15.) NKÖM rendelet	– a kulturális örökség védetté nyilvánításának részletes szabályairól
18/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet	– régészeti feltárásokról
10/2006. (V. 9.) NKÖM rendelet	– örökségvédelmi hivatal eljárásrendjéről
21/2007. (III. 26.) OKM rendelet	– a 18/2001.(X. 18.) NKÖM rend. módosításáról

A 2001. évi LXIV. törvény és végrehajtási rendeletei alapján a régészeti területeket három kategóriába lehet besorolni:

1. fokozottan vagy kiemelten védett régészeti lelőhelyek
2. nyilvántartott régészeti lelőhelyek
3. régészeti érdekű területek.

1. Védett régészeti lelőhelyek esetében:

Védett régészeti területen bármilyen, a talajt 30 cm-nél mélyebben megbolygató tevékenység végzéséhez a KÖH hatósági engedélye szükséges, függetlenül az adott beruházást egyébként engedélyező államigazgatási szerv engedélyétől. A KÖH határozatának hiányában semmilyen munka nem végezhető. Egyebekben mindenben az adott területre a régészeti védelmet elrendelő miniszteri rendeletben (a korábbiak esetében határozatban) foglaltakat kell követni és betartani. (*2001. évi LXIV. tv. 63. § (2) bekezdés a) pont)*

2. Nyilvántartott régészeti lelőhelyek esetében:

A régészeti lelőhelyek e törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak. *(2001. évi LXIV. tv. 11. §)*

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek esetében minden az eddigi használattól eltérő hasznosításhoz, építkezéshez, a talaj bolygatásával járó tevékenység végzéséhez a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal előzetes (hatósági vagy szakhatósági) engedélye szükséges. *(2001. évi LXIV. tv. 63. § (2) bekezdés a) és (4) bekezdés a) pontjai)*

Az engedélyezési eljárás miatt célszerű már a tervezés előtt a KÖH előzetes nyilatkozatát kérni, hogy az adott beruházáshoz, hasznosításhoz (pl. építkezés, művelési ág változtatása, halastó kialakítása, stb.) hozzá fognak-e járulni, s ha igen, akkor milyen feltételekkel. Így a később megvalósíthatatlannak minősülő fölösleges tervezés, illetve a feltárás miatt történő nem várt időbeli csúszás és költségnövekedés kiküszöbölhető vagy előre kalkulálható lesz. (*2001. évi LXIV. tv. 65. § (1) bekezdés)*

A földmunkával járó fejlesztésekkel a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal által nyilvántartott régészeti lelőhelyeket - a (2) bekezdésben meghatározottak kivételével - el kell kerülni. Ha a lelőhely elkerülése a földmunkával járó fejlesztés, beruházás költségeit aránytalanul megnövelné, vagy a beruházás másutt nem valósítható meg, a beruházással veszélyeztetett régészeti lelőhelyeket előzetesen fel kell tárni. *(2001. évi LXIV. tv. 22. § (1)-(2) bekezdések)*

A beruházás feltételeként adott esetben előírt régészeti feltárás költségei mindig a beruházót terhelik, mivel az ő érdeke a már ismert lelőhely megbolygatása. A régészeti feltárásra vonatkozó szerződést a beruházónak a területileg illetékes múzeummal vagy - amennyiben nagyberuházásnak minősül - a Kulturális Örökség-védelmi Szakszolgálattal (KÖSZ) kell megkötnie. A szerződés érvényességéhez a KÖH jóváhagyása szükséges. Magát a feltárást bármelyik, a régészeti feltárások végzésére jogosult intézmény elvégezheti, amennyiben a szerződő felek erről megállapodásra tudnak jutni. A feltárásra jogosult intézményeket a *18/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet 2. §* sorolja fel.

Nyilvántartott régészeti lelőhelyen a lelőhely jelenlegi használati módját csak akkor kell korlátozni, ha annak folytatásától a lelőhely súlyosan károsodhat, vagy fennáll a megsemmisülés veszélye. Ugyanez vonatkozik az ott a KÖH hozzájárulásával végzett tevékenységekre is, amennyiben ennek során előre nem kalkulálható örökségvédelmi érdek merül fel, vagy nem várt jelenség mutatkozik, a végzett tevékenységet korlátozni kell. A Hivatalnak a munka felfüggesztése esetén lehetősége van kártérítés fizetésére, kisajátítás kezdeményezésére, vagy régészeti védelem megindítására. *(2001. évi LXIV. tv. 22. és 23. §; 18/2001 NKÖM rendelet 14. §)*

A régészeti lelőhelyben vagy a leletekben okozott kár, illetve ezek megsemmisítése büntetendő cselekmény (BTK hatálya alá esik), továbbá örökségvédelmi bírság kirovását eredményezi.

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek a III. kategóriába tartoznak, vagyis a bírság a kötelezettségszegés vagy a károkozás mértéke szerint 10 ezer forinttól 25 millió forintig terjedhet. (*2001. évi LXIV. tv. 82-85. §; 191/2001 Kormányrendelet)*

3. Régészeti érdekű területek, továbbá valamely tevékenység során bárhol újonnan észlelt régészeti lelőhely előkerülése esetében.

Régészeti érdekű területnek számít minden olyan területrész, ahol régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető. E területekre ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint a beruházás során nem várt módon előkerülő régészeti leletekkel és objektumokkal fedett területekre. Az ilyenkor követendő eljárásban a helyi önkormányzat is feladatot kap. *(2001. évi LXIV. tv. 7. § 14. pont)*

Amennyiben ezeken a nem ismert vagy hivatalosan nem nyilvántartott régészeti lelőhelyeken régészeti jelenség vagy lelet kerül elő, a végzett tevékenységet abba kell hagyni és a helyszín vagy lelet őrzése mellett értesíteni kell a jegyzőt, aki a területileg illetékes múzeum és a KÖH szakmai bevonásáról köteles gondoskodni. A bejelentési kötelezettség a felfedezőt, az ingatlan tulajdonosát, az építtetőt és a kivitelezőt egyaránt terheli. A múzeum 24 órán belül írásban köteles nyilatkozni a munka folytathatóságáról. A szükséges beavatkozás költségeit (amennyiben időközben a KÖH nem regisztrált lelőhelyet a helyszínen) a feltárásra jogosult intézmény köteles állni. *(2001. évi LXIV. tv. 24. és 25. §; 18/2001 NKÖM rendelet 15. §)*

A lelet, illetve a lelőhely bejelentőjét jutalom illeti meg, amely nemesfémek esetében nem lehet kisebb a beszolgáltatott lelet nemesfémtartalmának piaci értékénél. A nyilvántartásban nem szereplő régészeti lelőhelyben vagy az onnan származó leletekben okozott kár, illetve ezek megsemmisítése ugyancsak büntetendő cselekmény (BTK hatálya alá esik). *(2001. évi LXIV. tv. 26. §; 18/2001 NKÖM rendelet 16. §)*

Az örökségvédelmi hatástanulmányról

A KÖH a rendeletben foglalt esetekben és tartalommal örökségvédelmi hatástanulmány elkészíttetéséhez kötheti szakhatósági állásfoglalásának megadását.

Ez vonatkozik egyrészt a már ismert lelőhelyekre, másrészt a nagyobb felületet érintő (1 ha területet vagy 500 m^2 épület-alapterületet meghaladó méretű, illetve bizonyos nyomvonalas létesítményekre vagy bányatelkekre vonatkozó) beruházásokra bármely területen. Kötelező az örökségvédelmi hatástanulmány elkészítése a településrendezési eljárás (településfejlesztési koncepció, településrendezési terv, helyi építési szabályzat és szabályozási terv) során. A tanulmány elkészíttetése a beruházót terheli, készítésére a nevezett rendeletben feljogosítottak vállalkozhatnak. *(4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet)*

A *2001. évi LXIV. tv. 66. §*-a alapján készítendő hatástanulmányok tartalmi követelményeit részletesen tartalmazza a *4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet* melléklete. Ugyanezen rendelet értelmében a hatástanulmány régészeti és műemléki szakterületi részét csak felsőfokú szakirányú végzettséggel rendelkező személy készítheti. A hatástanulmány készítője jogosultságán túl egyben nyilatkozik arról is, hogy a tervezett megoldás megfelel az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak.

Szakirodalom, forrásmunkák :

Bory Jenő: A beton a művészetek szolgálatában – TECHNIKA, a magyar mérnökök lapja XII./1-2. 1931. január-február Budapest, Műegyetem

Demeter Zsófia – Gelencsér Ferenc: SZÉKESFEHÉRVÁR ANNO – A Fejér Megyei Múzeumegyesület Kiadványai 6. szám, Székesfehérvár 1990.

Demeter Zsófia – Gelencsér Ferenc: ÖRVENDEZZ, KIRÁLYI VÁROS! – A Fejér Megyei Múzeumegyesület Kiadványai 8. szám, Székesfehérvár 2002.

Farkas Gábor – Szalay Károly: A Vasútvidék története – Székesfehérvár 2006.

Fejér Megye Történeti Évkönyv 22. Szerkesztette: dr. Farkas Gábor 1991,

FEJÉR VÁRMEGYE - Magyar városok és vármegyék monográfiája XXII. kötet – Magyar Városok Monográfiája Kiadóvállalat Budapest 1937.

Fitz Jenő – Császár László – Papp Imre: Székesfehérvár (Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1966)

Granasztói György: A középkori magyar város (Magyar História sorozat) – Gondolat 1980.

Juhászné Viniczai Ágnes: Székesfehérvár útjai és hídjai – Székesfehérvár Útügyi Napok kiadványa 1997.(Útgazdálkodási és Koordinációs Igazgatóság, Fejér Megyei Állami Közútkezelő Kht támogatásával)

Károly János: Fejér vármegye története IV. Székesfehérvár 1901.

Kiss Erika Mária: Séta közben – magánkiadás 2010.

Magony Imre: Székesfehérvár szobrai - Köztéri szobrok, emlékművek, kutak, épület-plasztikák, épületdíszítő elemek, emléktáblák - 2. javított bővített kiadás - MA Kiadó Székesfehérvár 2004.

Magyarország Műemlékei SZÉKESFEHÉRVÁR - szerkesztette: Entz Géza Antal (OSIRIS Kiadó Budapest 2009.)

Molnár Tibor építész, volt városi főmérnök emlékei az 1910.-1980. évek Székesfehérvárára (1985. körül)

Siklósi Gyula: Adattár Székesfehérvár középkori és törökkori építészetéről – Megyei Művelődési Központ, Székesfehérvár 1990.

Török József – Legeza László: Székesfehérvár évezrede – Mikes Kiadó, Budapest 2000.

Veress D. Csaba – Siklósi Gyula: Székesfehérvár, a királyok városa – Zrínyi Kiadó, Budapest 1990.

dr. Gerlényi László: A székesfehérvári Szent György Kórház története -

Térképi források:

Magyar Országos Levéltár térképtára, Fejér Megyei Levéltár, Székesfehérvár, Városi Levéltár, Hadtörténelmi Térképtár (Hadtörténeti Intézet)

Egyéb források, internetes honlapok:

Székesfehérvár MJV honlapja: www.szekesfehervar.hu

Kodolányi Főiskola honlapja: www.kodolanyi.hu

Közintézmények honlapjai, fotó
http://szekesfehervar.linkcenter.hu/

Ezer év története - honvédség
www.hm.gov.hu/files/9/653/szekesfehervar_tortenete.pdf

Városi Levéltár honlapja, szakirodalom felsorolás
http://www.albaarchivum.hu/id-28-ajanlott_szakirodalom.html

Szfvár története képekben – kiállítás a Városházán 2004. Hadnagy Károly
http://5let.szekesfehervar.hu/index.php?pg=news_15258

Egyházmegyetörténeti bibliográfia
http://www.szfvar.katolikus.hu/?fm=2&m=14

Havranek József Tűzvédelmi Alapítvány
http://tuzoltosag.szekesfehervar.hu/index.php?pg=page_40467

Vasvári Pál Gimnázium honlapja
www.vasvarigimn.hu

www.templomok.hu

Akiknek köszönettel tartozom, hogy kéziratok, térképek, tervek átadásával, adatokkal, információkkal, jótanáccsal, segítették e tanulmány megszületését:

Csurgai Horváth József levéltáros, igazgató Városi Levéltár

Demeter Zsófia történész, igazgató, Szent István Múzeum

Erdős Ferenc levéltáros, igazgató Fejér Megyei Levéltár

Kovács Eleonóra levéltáros

Juhászné Viniczai Ágnes közlekedési mérnök

Horváth Magdolna építész, településtervező, Pécsi Építész Kör

Várnai Lajos építész és felesége

A./ VIZSGÁLAT

1./ Történeti leírás, városrész története:

1.1. A mai városrész BÚRTELEP, VASÚTVIDÉK, TÓVÁROSI LAKÓNEGYED és környéke határai, elhelyezkedése a várostestben

É: Seregélyesi út, Budai út, Lövölde u Horváth István u, Széchenyi u, Balatoni út, Bakony utca (Malom-csatorna)
DK: veszprémi-komáromi vasút, vasútállomás déli határa, Mártírok útja
NY: belterületi határ - komáromi vasút

A vizsgált városrész igen vegyes, több részből álló, K-Ny irányban elhúzódó terület, mely egymástól területileg is jól elhatárolható, és a történetük alakulása, egymástól függetlenül is nyomon követhető.

a.) BÚRTELEP ÉS KÖRNYÉKE (Lövölde utcától keletre): Kórház, Laktanyák, Búrtelep
b.) VASÚTVIDÉK (Lövölde és Szécsenyi u között): Vasútállomás, Vasútvidék
c.) TÓVÁROSI LAKÓNEGYED és környéke (Széchenyi utcától nyugatra): „Jancsár”-tömb, Tóvárosi lakónegyed, Tátra-Mátra-Fátra utcák, Bakony utcai gazdasági terület

1 2. Történeti összefoglaló

A településrész fekvésének jelentősége

Székesfehérvár a történetileg kialakult természetes útvonalak (a Balaton-Velencei tó-Budapest irányú tektonikus törésvonal és a rá merőleges Győr-Székesfehérvár irányú Móri-árok) találkozásánál jött létre.

A hely és a környező mocsárvilág már kezdettől fogva, de a római és a középkorban is előnyöket is jelentettek. Az ókori Pannónia provinciában és később is, a város közlekedési kapcsolatai, közelibb és tágabb környezetének értékei kezdtek dominálni. A közlekedési hálózat mára rendkívüli jelentőséggel bír.

A város félúton helyezkedik el Budapest és a Balaton, valamint a Bakony hegység között. A szerteágazó jelentős közúti hálózat mellett természeti és tájértékei is meghatározók, külön kiemelve olyan helyek jelentőségét, mint a Bakony, Vértes, Velencei tó és Balaton és környéke.

Székesfehérvár tipikus példája a területileg széttagolt pre-, vagy protourbánus város egyik formájának, ahol a földesúri-, egyházi központok és a piac körül egy-egy templom illetve kolostor köré csoportosulva egész településhalmaz jött létre. Ezek a falvak a középkor végére rendszerint egybeolvadtak a várossal, mint azt Esztergom, vagy éppen Székesfehérvár esetében is megállapíthatjuk. Ezen a beépült településmagon túl a múlt század elejéig megművelt földek, rétek, szőlők voltak.

A vizsgált városrész keleti része, a mai laktanyák és Vasútvidék Budai külvárosként egybe-olvadt a középkori Fehérvárral.

A történeti külvárosok is az útrendszer mellett telepedtek le. A Budai külváros, majd utóda, a Felsőváros vezette be a győri, azaz a Móri-árkon becsatlakozó, ÉNY felől érkező utakat.

Ugyanezen haladt keresztül a Lovasberény felől a régi Budai út is a Budai kapuhoz.

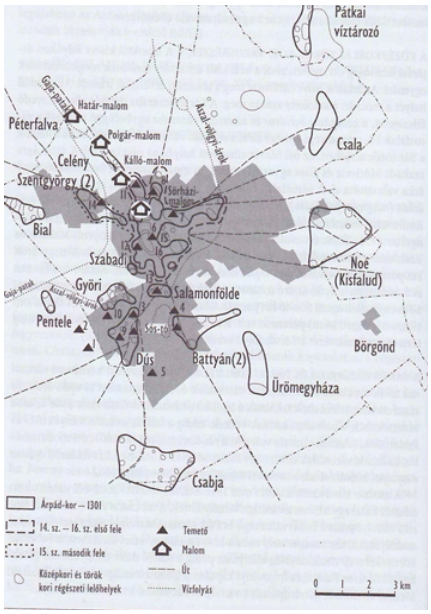

A Nova civitas, a nyugati külváros utóda, a Palotaváros, a Várpalota-Veszprém_ Graz felé vezető út mellett alakult ki. A dél felé vezető út menti település, a mai Alsóváros, nova villa néven és Ingovány, később Égett város neveken létezett, a Szekszárd-Pécs útvonal mellett alakult ki.

Fehérvár külvárosainak alakulása

A szabad királyi város történelmi külvárosai, a Budai külváros, és a Palotai külváros a török alóli felszabadítást nagyon rossz állapotban vészelték át. A török hódoltság után lényegében külvárosként csak a nyugati külvárost kezelték, hiszen itt telepítették le a török ellenes harcokban szereplő közkatonákat, a hadakkal érkező közembereket, itt maradtak meg a magyar és szerb túlélők, és ide települtek vissza az elmenekült magyarok.

A melléklet térképi ábra *Juhászné Viniczai Ágnes: Székesfehérvár útjai és hídjai* c. könyvéből Székesfehérvárt ábrázolja a XIII.-XVI. században, amikor a várostól északra és keletre csak a Budai külváros (civitas exterior), délre Újfalu (nova villa) és Ingovány és Szent Király Földe létezett, vizekkel, mocsaras területekkel körbevéve.

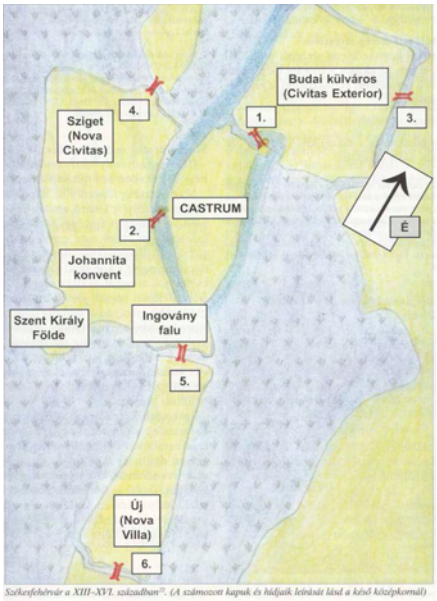

Székesfehérvár a XIII–XVI. században[7]. (A számozott kapuk és hídjaik leírását lásd a késő középkorról)

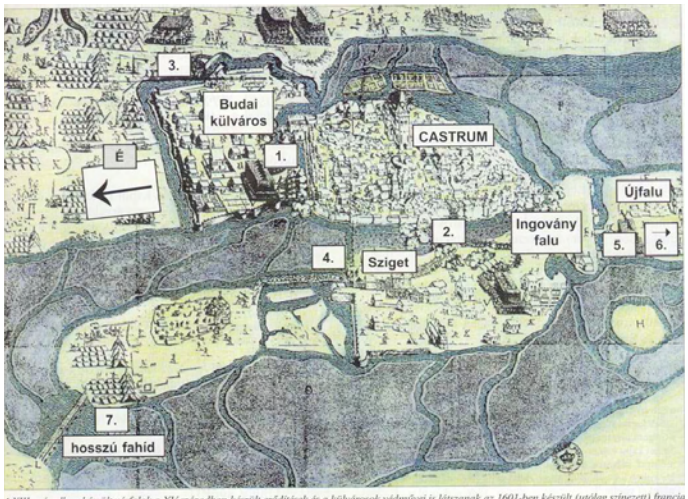

A XIII. században készült várfalak a XV. században készült erődítések és a külvárosok védművei is látszanak az 1601-ben készült (utólag színezett) francia metszet részletén. (Megfigyelhető még a korai Budai kapu és a Várpalota (Veszprém) felé vezető hosszú fahíd, amit a korábbi évszázadokban is ilyennek feltételezhetünk.)

míg az 1601-ben készült (utólag színezett) francia metszet már sejtet szárazulatot a Budai külvárostól délre, a mai Viziváros és attól délre fekvő területek helyén is.

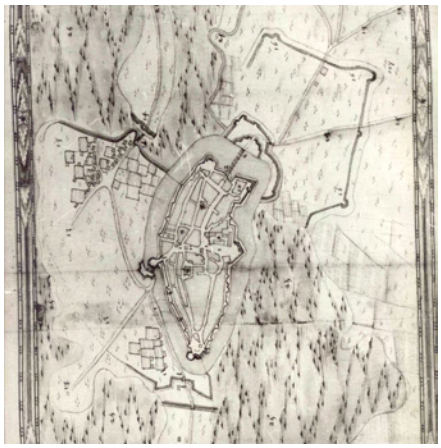

La Vergne olasz hadmérnök 1689. évben készített helyszínrajza is a XVII. század eleji állapotot ábrázolja.

A török utáni időkben a Budai külváros eredeti területe lényegében nem települt újjá, mutatja ezt az is, hogy neve megváltozott. Felsővárosként ismerjük, hiszen a névadó, a Budai kapu elvesztette funkcióját, sőt a Budai út is elkerülte.

Az egykor árkokkal, palánkokkal megerősített külvárosi terület a vásárállás céljait szolgálta. Az új külváros ezt szinte körbefogva települt a 18. század folyamán.

Az új északi városrészt már 1723-ban külvárosként említik.

Juhászné Viniczai Ágnes: Székesfehérvár útjai és hídjai

1798-ban a Belváros, a Budai külváros és a Palotai külváros területén 32 utcát sorolnak fel. 1842-ben is csak 3 városrészt különítettek el: a Belvárost, a Rácvárost és a Felsővárost. Ez utóbbi lassan terjeszkedni kezdett a vár mentén kelet és dél felé, majd fokozatosan beépült a középső üres terület is az új sorompóig elterülő nyúlványával a közben kialakult Viziváros határán. Wüstinger József a belterület összeírásakor a Belsővárost, Felsővárost, Palotai vagy Rátzvárost és Vizivárost különített el, mindegyik házszámozását külön végezte.

A legnagyobb kiterjedést a Viziváros mutatta, hiszen az a várárok mentén keletkező kertektől egészen a Szőlőhegyig terjeszkedett. A déli és a nyugati terjeszkedést a vasútépítés sokáig akadályozta.

A 20. század elejétől több ütemben beépülnek az Aszalvölgyi árokig tartó dűlők is, a szintén honfoglalás-kori vonatkozásokkal bíró szőlőhegyig.

Ebben az időszakban épül be a belvárostól délre fekvő terület nyugati része is, szintén több ütemben.

Az újkori külvárosok kialakulása és terjeszkedésének lehetősége a vízviszonyoktól függött: a lecsapolástól, a csatornázástól és az árvízmentesítéstől. Szükségességét a Rákóczi szabadságharc utáni időktől egyre erősödő népességnyomás indokolta, amely a 20. században, annak is harmadik harmadában érte el csúcspontját.

Az 1783-as, II. József-kori I. katonai felmérés térképén a belvárostól délre jól látható az egykori Újfaju, a kiépült Égettváros, míg a keletre-délkeletre fekvő terület vizes, mocsaras, azon túl mezőgazdasági parcellázás érzékelhető. Az 1601-ben kiépített Ingoványi kapu sáncrendszerével, árkával és hídjával 1720 körül szűnt meg, helyén a korábbi árokra merőlegesen vezetett, Malom-csatorna létesül, alatta mocsaras rész húzódik az Öreg-Marosi domborulatokig

Az 1797-es Liptay-féle térképen még látszanak a városfalak, de a belvárostól keletre fekvő terület is már parcellázott, fő útrendszere kialakult, látszik, hogy a terület szervezője már az új nyomvonalon vezetett Budai úti becsatlakozás. A kerteken túl azonban a rétek következnek még az új Budai sorompón belül is.
A belvárostól délre az 1775-79 között meghosszabbított Malomcsatornával kialakul a mai Vörösmarty tér helye.
A középkori Újfalu (Nova Villa / Uzun külváros) a mai Széchenyi út két oldalán, a Vörösmarty tér, illetve a Balatoni út vonalától a Széchenyi út – Csikvári út torkolatáig terjedt a mai Hosszú sétatér és a Prohászka O. út közötti területen. Ezt a hosszú külvárost a két utóbbi utca környékén a középkorban mocsár határolta. (A középkori Újfalu helye a mai Tóváros és a Viziváros határán található)
Ettől nyugatra fás terület húzódott.

A Liptay térkép fontos tanulsága az, hogy nagy igénybevételű, széles egyenes útként tünteti fel a Bárándi utat. Ekkor ez az út a bárándi bérlet miatt nagyon fontos volt a fehérváriaknak: mehetett egyenesen, hiszen semmi sem állta útját. Az új Budai utat merőlegesen keresztezve a Sóstó és a Basa-tó között haladt déli irányban, a Károly János és a Távírda utca vonalából indult. (Ma ennek az útnak csak egyes szakaszai vannak meg: a vasútállomástól délre, a Váralján ma is így nevezik az utcát).

A XVIII. század végén a várfalakon kívüli városkép is teljesen megváltozott. A mocsarak lecsapolásával ekkor alakultak ki a várost átszelő csatornák, váltak beépíthetővé a korábbi mocsaras területek.

A Szépítő Bizottság az 1830-as években rendszeresen véleményezi az új utcák kialakítását, a város terjeszkedése kapcsán a sorompók áthelyezését és a csatornázásokat.

A várárok mentén kialakított kerteket elsősorban belvárosi polgárok vették meg, térképeinken tehát az 1860-70-es évekig parcellázott, de nagyrészt beépítetlen területként jelenik meg ez a sáv.

Wüstinger József 1826-os belterületi térképén a mai Rákóczi úttól északra lévő sáv a korábbi Budai külvároshoz, itt már Felsővároshoz csatlakozva kiépült, az attól délre fekvő rész még nagyrészt üres.

Viszont teljes mértékben kialakult a mai, a Budai útra merőleges utcahálózat a várároktól kelet felé a mai Gáz utcáig és a Lövölde utcáig. Déli irányban a parcellázás a mai Horváth István utcánál ért véget.

Ekkor a tömbben nagyobb mértékű beépítés a mai József utca keleti oldalán tapasztalható, valamint a Budai úti keresztezések saroktelkein..

A térkép a már szerkezetében kialakult Vizivárostól délre „Váralját” és „Lövöldözőt” jelöl, a Széchenyi út menti házsortól nyugatra terül el a Sár-rétje. A Gáz utca és Horváth István utca helyén ekkor még árok volt, a Lövölde utcát az Aszalvölgyi árok helyettesítette, Budai úti kanyarjában híd és sorompó volt, útvám (kövezetvám) szedésére. A térkép ezen kívül számos hidat jelez az árkok felett a bejövő utaknál, így a Jancsár utcában a Jancsár-kút felé és Dinnye utcák végében a Váraljába.

1863. körül II. katonai felmérés – részlet

Felépült a vasúti pályaudvar teljes hosszában, amely ezzel elzárta a vizivárosi terület és a délre nyúló Váralja kapcsolatát és határt szabott a Viziváros további déli irányú terjeszkedésének. A „gyümölcs-utcák„ alatt jelzik a méntelepet és a lövöldét.

1882. körül III. katonai felmérés – részlet

A Viziváros már alaposan beépült, megindult a terjeszkedés keleti irányba, kialakulóban volt a Sarló utcai beépítés. A pesti vasút és a Budai út közötti terület még üres. Délen kiépült a Lövöldöző és méntelep, a vasútállomás üzemi terület és az előtte lévő dísztér is. A vágóhíd a Jancsár utcába költözött.

Hosszúsétatéri rész

Vasútállomási rész

1899. WINKLER Vilmos térképe

Ez a Viziváros lesz majd a 19. század végének városiasan beépített külvárosa, amint az Winkler Vilmos 1899-es térképén már jól látszik. Ekkor már a külváros fő tengelye, a Budai út jelentős szervező erő: már összekötötték a Vörösmarty térrel, és ennek mentén épültek a nagy katonai beruházások, a laktanyák, a katonai csapatkórház az árvaház (Királyi Javítóintézet). A gyalogsági laktanya részére még csak a telket biztosították. Az Erzsébet liget alatt elkezdődött a kórház építése. A Belvárostól távolodva, de a csatornákkal vízmentesített sávban, azaz az új sorompóig (Alsó Királysor-Budai út sarok) majorokat alakítottak ki.

1897-től alig két évtized alatt kiépült a szomszédos Víziváros a mai Rákóczi út, Gáz utca, Lövölde út és Horvát István út közötti területen.

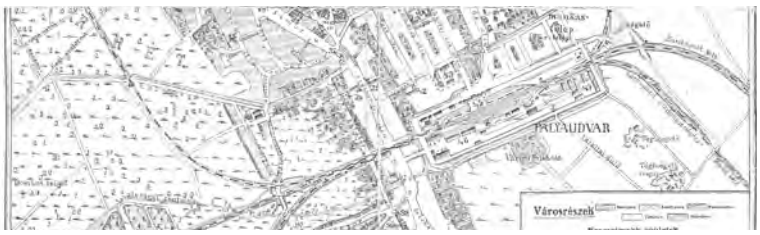

1909. KLÖKNER Péter térképe

A 20. század első éveiben, lebontották a várfalakat, több helyen lehetett a Belvárost megközelíteni, ezzel a középkori kapuktól független településszerkezet kezdett kialakulni.

Kiépült a bicskei vasútvonal. A laktanyaterületek és a vasút között létrejött a vasúti munkástelep, a Búrtelep. A térkép tömböket ábrázol. A Horváth István utcában a méntelep szomszédságában járványkórház épült. A Széchenyi uti nyugati teleksor végében haladt a Sóstó felé a fasorokkal szegélyezett promenád, a Hosszúsétatér.

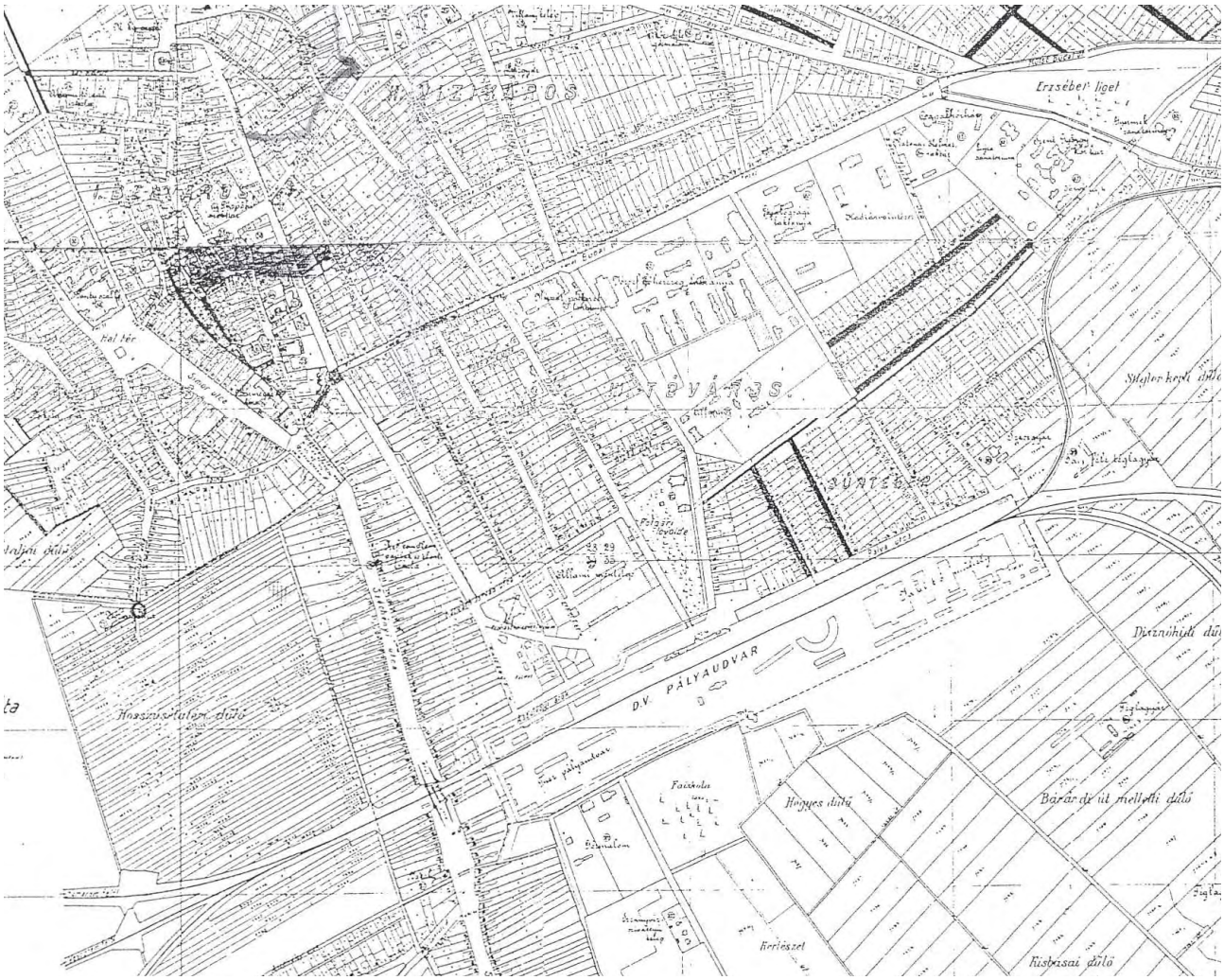

1921-29 Varga-Faragó-Szathmáry térképe

Már csak a Budai úttól északra eső területet nevezik Vizivárosnak, az attól délre elterülő rész a laktanyákkal együtt Tóvárosnak neveztetik, ami a vasút vonzásában fejlődött.. A térkép a Búrtelepen telekosztást ábrázol, melynek egy része már beépült. A munkástelep végében, a bicskei vasút kanyarjában szeszgyár látható a Say-féle téglaégetővel szemben. A nagy püspök 1927-ben bekövetkezett halála után már egépült a Prohászka emléktemplom.

A Hosszúsétatértől nyugatra fekvő vizes terület volt a Hosszúsétatéri dűlő, hosszú, keskeny parcellákra felosztva.

Két szakasza volt a századfordulós fejlődésnek: az első maga a vasútépítés, a második pedig az Aszalvölgyi árok új medrének megépülése (1885), majd a befedése során a Vasútvidék alközpont kialakítása, melynek szervező ereje maga a vasútállomás volt (Prohászka emléktemplom, Polgári

Lövölde, Vasvári Gimnázium, térrendezés, VOGÉ, Horváth István úti átkötés a Balatoni út *felé*, MÁV lakótelep, Új Várkörút: Prohászka Ottokár út, Juhász Szanatórium).

Az 1931-ben kiadott Szathmáry-féle térkép is ezt a kialakult állapotot ábrázolta.

1931. Szathmáry féle térkép

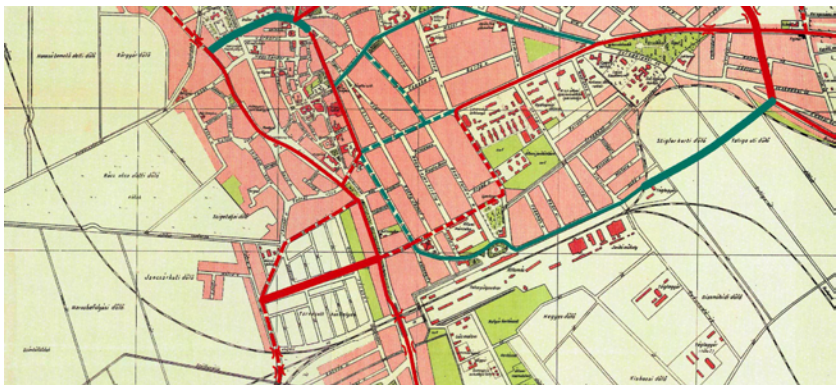

1939. Szathmáry féle térkép

A vízierő szerepének hanyatlásával az iparosok Fehérvárnak a régi Malom- és Tobak-csatornára épülő ipari szegélyével szemben a Víziváros 1870-beli szélein települtek meg. Majd a 19–20. század fordulóján megépültek a város gazdasági életének jellegadó létesítményei: a vasúti főműhely, a gázgyár, a villanymű, a gőzmalom és a két laktanya. A nagymértékű építkezés s a téglagyárak sora északon és délen egyelőre a régi negyedekben élő városi szegénységnek adott kenyeret.

Fehérvár településszerkezetében egy új, a természeti adottságoktól független, mérnökileg kitűzött, derékszögben kereszteződő utcahálózatra épülő forma, a „telep" is megjelenik. Nevében a formát az Almássy- és a Búrtelep viselte. Az első világháborúig a város belterülete – szélei felé ritkulva – kitölti már a Balambér, a mai Kadocsa út és a vasút közti egész térséget. Sőt a Hosszúsétatér vasúti sorompón túli végén, az Aszal-völgyi csatorna délnyugatra eső szakaszának két pontján parcellázott városi telkekkel lépi túl a déli vaspálya vonalát. A Búrtelephez hasonló „Vasútvidék" a városnak a második világháború előtti legnagyobb munkáscsoportja, a vasutasok építkezései folytán az Alsóváros (Vasutaskertek) felé terjeszkedett

Az ipari forradalom „népességrobbanását" a város hagyományosan egyenletes, valószínűleg már ekkor is bevándorlásból táplálkozó növekedési ütemében csupán az 1900 és 1910 közötti népességnövekedése szárnyalta túl. Ez a periódus hozta létre Fehérvár kétszáz éves fejlődésének harmadik településtörténeti rétegét. Az ipari üzem és a lakóhely elkülönülése már az előző periódusban is magában hordozta a külvárosok olyan irányú alakulását, amelyben elkülönülnek a munkás-lakónegyedek. A vegyes, régi külvárossal szemben a lakófunkciójú munkástelepek létrejöttében jellegzetes módon a vasút játszotta a legnagyobb szerepet. A régi parasztos külvárosokkal szemben, amelyek mezőgazdasági és kézműipari kisüzemek udvarait fogták össze, a munkástelepeken a mezőgazdasági termelés és kiegészítő házi kertgazdaság és állattartás keretein belül maradt mind az utóbbi évekig.

Az első világháború után települési funkciójukra és építészeti megformálásukra nézve szerényebb méretekben a századelő tendenciái folytatódtak. A belváros környékén még az 1920-as években befejeznek néhány bérházat, s a munkástelepeken egy-egy házsorral tovább épül a külváros, mindkettő a századelőn meghonosodott szerkezetekkel és eklektikus, historizáló díszítésekkel.

Az 1937. évi VI. országos városrendezési törvény előírásai nyomán készült 1940-es fehérvári városfejlesztési terv, számolva már az új iparosítás megnövekedő lakásigényével, a korábbi hagyományokat vetítette ki harminc évre. Parcellázásokat tervezett, és új külvárosi negyedek fölépítését. A már meglévő beépült területekhez nem nyúlt, annak ellenére, hogy a „haladó" törvény a köz érdekében radikálisan korlátozta a ház- és telektulajdonosok jogait. Ez a törvény képezte a jogalapját az új földtörvényig a második világháború utáni kisajátításoknak a régi külvárosok szanálásánál. Az 1940-es fejlesztési terv azért érdekes, mert a nagy állami lakásépítkezések mellett, mint a külvárosok mai állapotát befolyásoló másik alternatíva, lényegében megvalósult.

Az 1940-es terv már tartalmazta a Hosszúsétatéri-dűlő beépítését is. (Ez a hagyományos családi házas tervvel szemben lakótelep, majd a Tóvárosi - eredetileg Münnich Ferenc - lakónegyed képében valósult meg az 1970-es évek első felében, a mocsaras területen négy- és tízemeletes blokkok kútgyűrűk lesüllyesztésével való alapozásával, igen nagy ráfordítással. A Hosszúsétatér keleti oldalán végig, még a Sóstó felé nyúló hátság lábánál az 1950-es évek végétől épült fel típustervek szerint egy, a félig zárt sorú és sátortetős házak átmeneti vonásait őrző, ikerházas munkásházsor.)

Az 1929-es gazdasági válságtól az 1974–1975-ös olajválságig terjedő időszak Székesfehérvár lakóépítkezésében egységes korszaknak tekinthető. Az utcafrontos munkás- és tisztviselőházzal párhuzamosan kezdődtek a városban a modern stílusú építkezések, és megjelent a sátortetős kockaház. Az új színfolt a városképben a második világháború előtt a belváros első, 19. századi terjeszkedési hullámának területén tűnik fel, az ekkor már elöregedett, elszlömösödott vár környéki negyedek bontása nyomán emelt épületekkel.

A modern stílusban megépített bérházak, bérvillák, villák funkciójukban részben még a 20. század elején elindult települési irányzatot folytatják. A külvárosok lakóépület-építkezésére a legnagyobb hatást a telken különálló villa építése gyakorolta. A megelőző évszázadban a hosszú

parasztház országossá válásánál sem figyelhető meg ilyen gyors és tömeges ízlésbeli mintakövetés, mint amilyen a második világháború előtt a modern középosztályi villás és a munkásépítkezés között megindult

Fejlődés 1945 után

A II. világháború alatt Székesfehérvár a frontváros szerepét töltötte be a Budapest elfoglalásáért vívott harcokban. A város kétszer szenvedett el nagyarányú szőnyegbombázást.. A rombolás elsősorban a vasút környéki objektumokat, területeket sújtotta. Rommá lett az egész vasútvidék. Az 1930-as években átlagon felülinek mondható közművesítettség is a háborúban nagy károkat szenvedett, azzal is, hogy voltak lakóterületekbe ékelt ipari üzemek, bár a háború előtti ipartelepítés a nagyüzemeket a peremre szétszórtan helyezte. A város és lakossága a II. világháború alatt sokat szenvedett, népessége a háború után újra a 40 ezer alá süllyedt.

Az újjáépítés természetesen a vasútnál kezdődött, már 1945 áprilisában sikerült újraindítani a vasúti forgalmat. Az újjáépítést a lakosság közmunkában végezte.

1951. katonai térkép

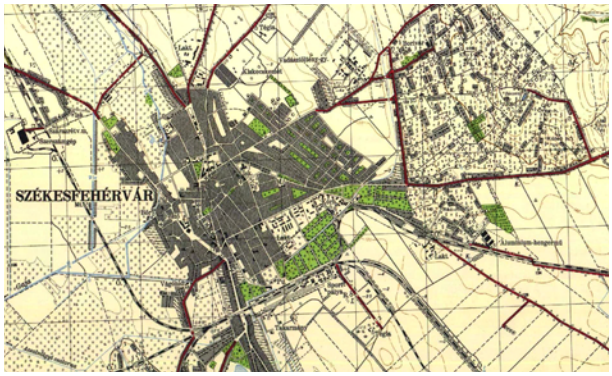

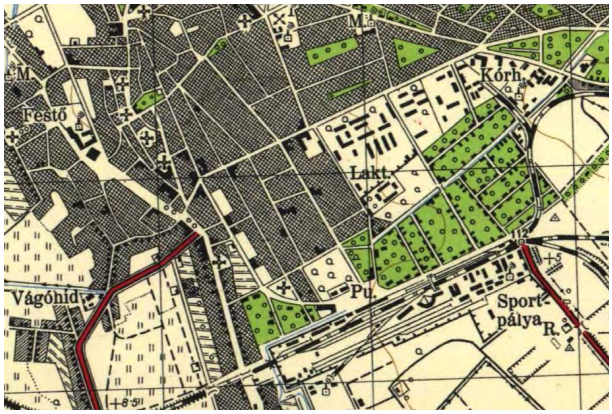

A II. világháborút követően a város megítélése, a neki szánt szerepek jelentősen megváltoztak. Mindez természetesen felső politikai döntés kérdése volt, Székesfehérvár hátrányára. Az 1950-es évben az infrastrukturális fejlesztés és a lakásépítés messze elmaradt nemcsak az igényektől, hanem Dunaújváros, a másik járási jogúvá emelt városétól is.

Bár a városrekonstrukciós munka a nagy háborús károk miatt már 1950-52-ben elkezdődött (Béke tér, Prohászka Ottokár úti első középblokkos házak, stb.), Székesfehérvár települési adottságainak átfogó felmérésével és az új városrendezési tervvel azonban csak viszonylag későn, 1954-ben foglalkozott a VÁTI által kidolgozott rendezési terv.

A város forgalmi rendszerének sugaras szerkezete a forgalom növekedésével egyre több problémát okoz. Az újjáalakuló város tehát mind a lakóterületek, mind az iparterületek, mind a közművek, mind pedig a forgalomszervezés szempontjából teljes átépítést igényelt.

Az 1950-es években mindez együtt már felvetette a városrekonstrukció szükségességét, mivel Székesfehérvár, mint a védettséget élvező történelmi városmag és a köré nőtt heterogén városrészek elegye, a nagy népességnyomást, és a társadalmi változást egyszerre nem volt képes kiszolgálni.

A városépítés az első két évtizedben a romos területek, és a bontandó területek beépítéséhez alkalmazkodott. Az építkezések erőltetett ütemben és egyszerre több helyszínen folytak. Nem volt lehetőség az egységes térkompozícióra, többnyire az építészeti együttesek létrehozására sem. A nagyvárosi fejlesztés a környező régiókból beáramló emberek tömegeinek letelepítését tűzte ki célul.

A megnövekedett forgalom miatt szükségessé vált a Budai út (7. sz. főút) Lövölde úti csomópontjának átalakítása. A fotón még a Viziváros hajdani házsora és a Huszár-pótkeret laktanya épülete látható.

FEJÉR MEGYEI MŰSZAKI ÉLET 1964-65.

BÚRTELEP története:

A vasút környéke természetes módon folyamatosan átalakult a vasút jelentőségének növekedésével. 1860 után fokozatosan kialakult a vasutasok eléggé zárt településrésze, az ún. Búrtelet. A vasutasok bevándorló, „gyüttment" mivolta, még századunkban is irigyelt nyugdíjas állása, no és persze egyenruhájuk, sajátos szervezetük és munkarendjük határozott különállást biztosított számukra. 1891-ben 291 vasutas élt családjával Fehérváron.

A gyalogsági laktanya és az Aszalvölgyi-árok határolta területen a vasút határozott vonzásában alakult ki a Búrtelep, a vasutasok eléggé zárt településrésze. Rauscher Béla, a Déli Vasúti Műhely felügyelője kérelmezte 1901-ben, hogy az egykori Jezsuita dűlőben munkástelepet létesítsenek. A városi jóváhagyás birtokában a megvásárolt 5 katasztrális hold területet házhelyekké minősítették, rajta közel 40 telket alakítottak ki.

A telkek többsége az évtized végére népsegélyező egyleti kölcsönnel beépült. Ezzel Fehérvár településszerkezetében egy új, a természeti adottságoktól független, mérnökileg kitűzött, derékszögben kereszteződő utcahálózatra épülő forma, a „telep" is megjelenik. Nevében a formát az Almássy- és a Búrtelep viselte.

A munkástelepek még a régi külvárosok mintájára községként települtek meg. Megépítették templomukat vagy imaházukat. A Búr-telepi lelkész a Lövölde út 2. szám alatt az Állami Nevelőotthon kápolnájában misézett. 1922-ben a Lövölde út 33. szám alatt elkészült a kápolna, amelyhez a város adott támogatást.

A sátortetős családi ház korai elterjedését a háború előtt – nyilván az osztály-, illetve rendi határok megváltozott felfogásának döntő művelődési befolyásán túl – a lakásfunkcióknak már az utcafrontos időszakban bekövetkezett átalakulása, az adaptált forma lényegi változatlansága, gazdaságilag pedig a háború alatt is folytatódó építkezési konjunktúra magyarázhatja.

A szocialista iparosítás nehéz éveiben is folytatódott, sőt szinte mozgalomként vált tömegessé 1956 után az ipari keresők kockaház-építkezése. Utcai homlokzatának hangsúlyozottan vízszintes, két hármasablakos kialakítása tüntetően tért el mind az oromzatos parasztház, mind a polgári ízlésű eklektika függőleges tagolási divatjától.

VASÚTÁLLOMÁS és környéke története:

Vasúton 1860 óta érhető el Székesfehérvár. A város már a tervezés időszakában helyesen látta a vasút megnyitásának nagy jelentőségét, ezért tőle telhetően szorgalmazta is. Az új vasútvonal és az első állomásépület már az első évtizedekben is hatalmas forgalmat bonyolított le, s hamarosan ki is nőtte a székesfehérvári igényeket.

régi indóház 1900 körül

vasútállomás 1927 előtt

1927 után

Az állomásépületet 1926–27-ben átépítették és nagyobbították s hamarosan a régi indóház egységes perontetős csarnokát is át kellett alakítani. A 30-as évek elején elkezdték már két hatalmas aluljáró építésével a mai fedett szigetperonos megoldás kialakítását. Ez az aluljárós pályaudvar megnyitásakor, 1938-ban igen modernnek számított. (Ma is ezt a megoldást használjuk; a mai állomásépület 1952-ben épült a háborúban elpusztult helyén)

Már az első déli vasúti vonal megnyitásakor létrejött a mai járműjavító őse, a társaság gép- és kocsijavító üzeme, ahol rövid ideig 150 munkást foglalkoztattak.

1932-ig ez volt a kezelő vasúttársaság egyetlen javítóműhelye. A MÁV Járműjavító klinkertéglás, lapostetős modern épületei 1964-77 között épültek.

A vasút környéke természetes módon folyamatosan átalakult a vasút jelentőségének növekedésével. A vasút eleinte nagyon messze esett a Belvárostól, a környék igazi külvárosnak számított. A vasútállomás előtti területet csak az 1930-as években építették be. A nyitott csatornákat befedték, a vizes területeket kiszárították, illetve feltöltötték.

„…A múlt századi utas az állomásépületből kilépve még a huszárok gyakorló lovaspályája mellett halad el. Az állomással messze szemben csak a méntelep és átellenben a Polgári Lövölde állta az útját a Fehérvárral ismerkedő tekintetnek. Külterület volt ez a javából. Az állomás előtt a nyitott Aszalvölgyi kanális csörgedezett. Fölötte két helyen lehetett kis hídon a város felé menni: a Lövölde utcán vagy a várhoz közelebb eső Apáca, majd a Deák Ferenc (mai József Attila) utcán.

A mai Lenin út íves vonala még nem létezett; nádas, szittyós térség volt, amelynek közepén, a várkörúti árok folytatásaként ömlött a víz az Aszalvölgyi árokba….

Magyar Királyi Állami Méntelep

vasútállomás előtti tér 1930

…Az említett épületek, a méntelep és a lövölde maguk is inkább ehhez a kertes városrészhez illettek. A méntelep létrehozására az állam és a város között 1851-ben indult meg a tárgyalás, amelynek eredményeként pár év múlva felépült az istállókkal, gyakorlóterekkel körülvett központi épület. Ehhez a területet, a követ, a homokot és a téglát a város adta. A méntelep elsősorban a katonai lóállomány gondozását és javítását célozta ugyan, de kétségkívül nagy hatással volt a tágabb környék lótenyésztésére is…

Főépület a bálteremmel 1864.

Az ország első fedett csarnoka1937.
tervezte Molnár Tibor

Polgári Lövölde bejárat 1922.

…A lövölde célját tekintve is pihenőkert volt, amelynek területét 1826-ban a Lövöldöző Társaság a várostól kapta.

Az akkor kialakított lövöldének kétoszlopos kapuja, sövénykerítése, gondozott sétaútjai, hintázó-helyei voltak, és egy alacsony tornyos kis lövőháza. 1864-ben épület fel a nagy központi épület, amely ekkor évtizedekig a székesfehérvári társasági élet központja volt, nagy bálok színhelye. Mellette voltak a céllövölde épületei, a teniszpályák és a zenepavilon. A lövölde mint sport- és pihenőkert 1937-ben egészült ki egy nagy fedett sportcsarnokkal…

….A Tóváros (Széchenyi utca környéke) felé vezető utat 1863-ban alakították ki egy ház megvételével és lebontásával, ekkor Új utcának nevezték. 1884-től Horvát István (1874–1846) történettudós emléktáblájának elhelyezésétől az ő nevét viseli…"

(Demeter Zsófia-Gelencsér Ferenc: SZÉKESFEHÉRVÁR ANNO)

A Vasútvidék különállására először a katolikus egyház reagált. 1926-ban egyházi szempontból a 2 városrészt szétválasztották: létrejött a Búr-telepi, illetve 1928-ban a Vasútvidéki Plébánia. Temploma az 1929-1933 között épült Prohászka Emléktemplom Jó Pásztor titulussal.

Székesfehérvár nagy püspöke, Prohászka Ottokár 1927-ben halt meg. Két év múlva már állt tiszteletére a kupolás emléktemplom (Fábián Gáspár terve). Teljes kiépülése 1938-ban fejeződött be, ekkor készült el a polgári iskola (mai Béke téri iskola régi szárnya és a Középfokú Gazdasági Iskola (mai Vasvári Pál Gimnázium), mindkettőt Széll László tervezte.

1936-ban határozták el, hogy a vasútállomás előtti rendezetlen területet lezárják, térré alakítják. Így alakult ki a koncepció az egységes térről, amelynek közepén a vasútállomás előtti lemélyített, terméskő támfalú pihenőpark várta az utasokat. 1938-ban a Városháza elől áthozott Püspökkút lett a park dísze. (Bory Jenő műve, ma a Piac téren áll)

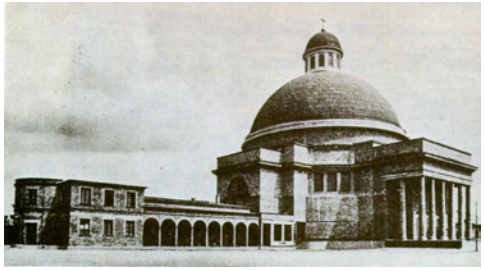
Prohászka emléktemplom

Gazdasági Iskola 1938.

polgári iskola

A II. világháború alatt Székesfehérvár a frontváros szerepét töltötte be a Budapest elfoglalásáért vívott harcokban. A várost ért károk közé tartozott az, hogy a háború alatt menekültek tömege zsúfolódott össze a városban, a frontharcok előtt már meghaladta az 50 ezer főt az itt meghúzódók száma. A másik csapás az volt, hogy a három hónapig tartó frontesemények során nagyon lecsökkent a népesség, csak az 1950-es évek elején érte el ismét az 1944-es szintet. A város kétszer szenvedett el nagyarányú szőnyegbombázást. 1944. szeptember 19-én a szovjet 17. légi hadsereg bombázott szovjet felségjelű, de amerikai gyártmányú gépekkel. A rombolás a vasúti pályát, teherpályaudvart, a Déli Vasút áruraktárait, az állomás épületét, a MÁV Műhelyt, a Széchenyi utcát, a Lovassági Laktanyát és a gyújtóbombákkal a Búrtelepet pusztította. Eltaláltak egy német lőszerszállító vonatot, ami nagy tüzet okozott.

Az amerikai légi támadás 1944. október 13-án több hullámban zajlott. A vasútállomás környékét támadták, de nagyon sok volt a polgári áldozat, mert éppen akkor futott be egy zsúfolt személyvonat. Rommá lett az egész vasútvidék.

A vasútállomás, a Búrtelep sok háza, a lövölde és a méntelep a II. világháborúban teljesen megsemmisült, a környék többi épülete is súlyos károkat szenvedett.

A II. világháború alatti bombázások kárait súlyosbította, hogy a város hadműveleti területté vált, sőt az 1944-45 fordulóján folyó harcok éppen a teherpályaudvar és a vasúti épületek környékén kezdődtek. A város többször cserélt gazdát.

Az újjáépítés természetesen a vasútnál kezdődött: már 1945 áprilisában sikerült újraindítani a vasúti forgalmat. Az újjáépítést a lakosság közmunkában végezte. A városépítés az első két évtizedben a romos területek, és a bontandó területek beépítéséhez alkalmazkodott.

A háború utáni első lakóházak, az ún. MASZOBAL házak az elpusztult állami méntelep helyén épületek. 1956-ban elkészült az új vasútállomás. Az előtte volt hajdani parkból a 70-es években buszvégállomás és parkoló lett. Az egykori Horthy Miklós polgári fiúiskola, ma Béke téri iskola 1960-ban új szárnnyal bővült. A korábbi gazdasági iskola, 1962-től Vasvári Pál Gimnázium, tetőterét az 1980-as években további tantermekkel beépítették. A megsemmisült polgári lövölde helyén ma szovjet katonai temető van.

Vasútkörnyéki lakótelepek és a Tóvárosi lakónegyed kialakulásának története:

A kivitelezésben a lakásépítés állt a középpontban. Ez nagyon hamar kiegészült a városrekonstrukciót érintő komplex feladatokkal, hiszen a romterületek után az új térigénynek megfelelően újabb és újabb lakott városi területek újjáalakítására volt szükség

.Mindez az 1950-es években és a 60-as évek elején csak nagyon lepusztult, a romoktól éppen megszabadított területeket jelentett

Az átalakítás első nagy rendezési tervét a Városterv készítette 1952-ben. Ezt a tervet utóbb azért kritizálták, mert kiragadta a várost a regionális kapcsolati hálóból, és igen mérsékelt fejlesztését javasolta Tehát éppen megfelelt a politikai kurzus akaratának. Már az 50-es években megfigyelhető a tervezőasztalokon a változás Székesfehérvár jövőbeni szerepével kapcsolatban: 1955-ben (Székesfehérvár, módosítás és ütemterv, Városterv) már nem visszafejlesztésével, hanem hosszú távon regionális felsőfokú központtá való fejlesztésével számoltak. 30 évre, 75-80 ezres lakossággal terveztek

Beépítendő területként írták le a pályaudvar környékét, a Köztársaság út, Lövölde út, Engels út, Május 1 tér közötti területet is, amelyen három új alközpontot akarnak kialakítani (a Berényi út és a Május 1 tér; a Vöröshadsereg út és az Olaj utca, illetve a Vöröshadsereg út és a Sztálin út, ma Deák F. utca találkozásánál). Ez a széles sáv a Belvároshoz zöldövezettel csatlakozott volna.

A városrendezési tervhez az 1954-es beépítési javaslat (VÁTI, Ilonczai Nándor) csatlakozott, amely a fejlesztési területen nagyarányú bontást irányozott elő. A szanálást a Nagy Imre kormányprogram megakadályozta, s csak a Sztálin úton történtek bontások.

Javaslatot tettek a Búr-telep átépítésére is (Bur-telep rendezési terve, 1960. VÁTI, Ilonczai Nándor), ez a vasúti felüljáró halasztása miatt nem épült át, ma is lényegében családi házas övezet, csak a tömbbelsők feltárása és beépítése történt meg. Családi házas beépítést javasoltak a Stiegler-kert (a Mártírok útja és a kórház közötti utcák) még beépítetlen részére. Ezek a településrészek ma is annak köszönhetik létüket, hogy a tervezők akkor elképzelhetetlennek tartották Fehérvár olyan rohamos fejlesztését, ami utóbb megvalósult.

Az emeletes, magas szinten közművesített házakból álló lakótelepek építése Fehérváron a szükségletnek és a terveknek megfelelően a vasútállomás környékén kezdődött, a régi Tóváros déli sávján, az egykor híres Állami Méntelep (Deák Ferenc utca) helyén, s a háborúban lebombázott részeken. Az első épületek 1950-ben még a modern stílus hagyományai szerint épültek meg a Béke téren. A következő években, szinte ezekkel egy időben kezdtek bele a totalitárius eklektika díszeit hordozó, úgynevezett szocialista realista telep építésébe a Béke tér és a Deák Ferenc utca (volt Sztálin út, később József Attila utca) sarkán, majd a tér mögött, a régi méntelep helyén és a Prohászka Ottokár út (volt Lenin út) vasút felé eső külső részén.

1952-ben készül el az első lakóház (39 lakásos) az úgynevezett gyorsépítési módszerrel a háborúban megsemmisült Állami Méntelep helyén. Ekkor előre gyártott szerkezeti elemeket készítettek az Építőipari Vállalat Sztálin úti telepén (a szakszerű gyártást Tóth Ferenc főmérnök dolgozta ki). Itt a MASZOBAL és a Motorjavító vállalat dolgozói számára készültek lakások a Horváth István utca és mai Prohászka Ottokár út közében.

Hasonló jellegű házak épültek a város más pontján is, a Lenin úton, a Horvát István és Schönherz utcában, a Béke téren és a Lenin úton (ma Prohászka O. u).

A laksépítés üteme 1955 végére lelassult, éppen a megszorítások következtében. 1957-ben a tanácsülés 1200 jogosult lakásigényről számolt be, s a lakásviszonyokat katasztrofálisnak minősítette. Pedig ha összefoglaljuk a háború utáni építés hőskorát: A Lenin úti részen 877 lakás, a Béke téren pedig 420 lakás épült 1955-ig. Ebben az ütemben a FÁÉV mellett a Fejér Megyei Tanácsi Építőipari Vállalat, és a Dunavölgyi Építőipari Vállalat is részt vett. Helyben habarcsgyárat hoztak létre, a habarcsot szivattyúcsöveken juttatták a kőművesekhez.

A Lenin úton három-négyszintes, lapostetős házak, a Béke téren sávos és pontszerű beépítéssel, 5-10 lakószintes házak épültek, hagyományos technológiával.

Az 1960-as években kezdődő újabb jelentős fejlesztési periódus azt a döntést tükrözi, hogy a város stratégiai szerepe, útcsomóponti helyzete, képzett munkássága, kiépített infrastruktúrája és meglévő gyáripara a szocialista nagyipar szempontjából is előnyös.

A tervfelülvizsgálat alkalmával Ilonczai Nándor már számol a város közigazgatási területének növekedésével (pl. Kisfalud ide csatolása, és a TSz-ek miatti területrendezés). Ekkor a közigazgatási terület 12003 hektár volt.

Az 1960-ban készített terv (VÁTI, Ilonczai Nándor) konkrét javaslatot tett a lakóterületek kiegészítésére és az avult területek átépítésére. Ennek alapján készültek a részletes beépítési tervek többek között a Horvát István utcától délre és északra, az akkori József utca teljes hosszára, a Vöröshadsereg úttól északra (VÁTI, 1966. Vinkovits)

A javaslatok közül a Horvát István úttól délre történő lakótömb építését a légoltalmi hatóság egy ideig nem engedélyezte.

A terv II. üteme tartalmazza már ezt a beépítést. Az újabb terv 1964-ben készült el, jóváhagyták 1967-ben (VÁTI Ilonczai Nándor). Ebben kiegészítésként szerepel a Münnich lakótelep és a Piac tértől nyugatra eső terület átépítésének javaslata.

Újvárkör és a Horvát István u kereszteződése 1940.

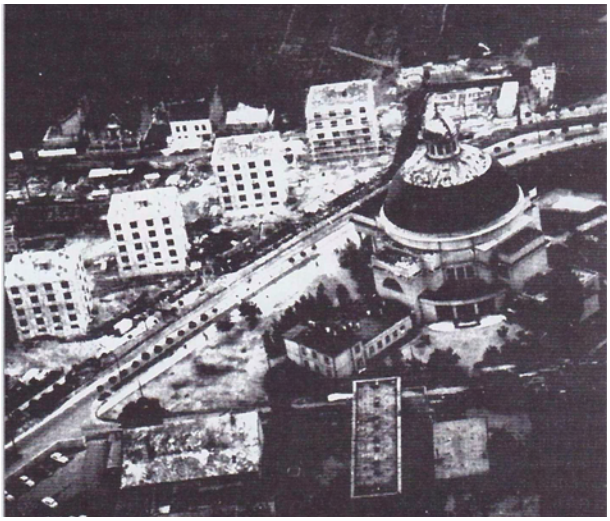
Horvát István lakótelep építése 1964.

Az 1960-as évek elején jelentek meg az új építési technológiák (középblokkos, nagyblokkos, házgyári, csúszózsalus). A kor nagy lakótelepei közül a József utca (Deák F. u.) 1960-65 között épült: 1100 új lakás, 160 lakás lebontásával. A Horvát István utcai részen 1962-66 között épült: 560 lakás, 50 lakás lebontása után középblokkos technológiával.

Ez a legegyoldalúbb építkezési korszak, hiszen ekkor válik igazán tömegessé az építkezés, de még csak két típustervből lehet választani

Ennek az építési korszaknak jellemzője, hogy az építést lényegében a FÁÉV végzi, és a kivitelezés gazdaságossági igényei (pl. daruk gazdaságos telepítése) általában erősebb az építészi igénynél.

Az 1960-as években kezdődik el, de a 70-esben fejeződik be a Münnich lakótelep (ma Tóvárosi lakónegyed) építése.

Ennek két nagy, egymástól elütő területe volt: a Széchenyi utcai részen viszonylag magas szanálással többszintes beépítés kezdődött, míg a mélyfekvésű részen csak raktárterületek voltak. Egyébként a beépítés előtt itt korcsolyázott telente a városrész gyerekserege, olyan vizes volt. Most ezen a mély részen is intenzív beépítés kezdődött. A terepviszonyok miatt ez nagyon nehéz és drága építkezés volt, hiszen az ingoványos terepen vasköpenyes kútalapozással kellett előkészíteni. A módszert az ARÉV mérnökei dolgozták ki.

Felmerült, hogy megpróbálják a várossziluettet megmenteni. A vasút felől tágasan telepítettek öt lakóházat és egy egyszintes közintézmény központot. Elvileg ez lehetne az egyetlen látható szelet, amely mögül még élvezhető a városkép, azonban a valóságban már ebből az irányból is takarásban van.

Az 1960-as évek második felében az új lakótelepen már jórészt távhő-rendszert építettek ki az IKV üzemeltette házakban. Ekkor még nagy kazánházakból (Lövölde, József, Horvát I. utca, Lenin

út) szilárd tüzelőanyaggal állították elő a hőt, de voltak olyan telepek, ahová az ÉDÁSZ-tól vásároltak hőenergiát. A 70-es évek elejétől a kőolajra, illetve a gázra tértek át.

A városias, elővárosi jellegű lakóterületek, így a szomszédos Viziváros nagy részének szanálására és a zöldterületek beépítésére a 60-as-70-es években kerül sor, míg a kisvárosi-iparos városrész, a Palotaváros lebontására a 80-as években, mivel a Belvárostól keletre csekély szanálással, attól nyugatra teljes szanálással többszintes lakóépületek és alközpontok létrehozását tervezték. (Tervezték ekkor a falusias beépítésű Felsőváros szanálását is, de arra már nem kerül sor, mára spontán épült át.)

A városrendezési tervek nagy részét a VÁTI, a létesítmény-terveket a LAKÓTERV és a Fejér Megyei Tervező Iroda készítette. Az általános rendezési tervek elhatározásai csak rövidebb távon bizonyultak reálisnak. A tervezett 15 rekonstrukciós területből csak 5 valósult meg, azok is jelentős eltérésekkel. A legtöbb területre volt, hogy csak beépítési terv készült, vagy azokat is többször átdolgozták .

(E *tanulmány készítője 1971. őszén a Fejér Megyei Tervező Iroda ifjú építészeként, mint tapasztalatot gyűjtő hallgatóság, részt vett a Münnich lakótelep egyik beépítési tervének tervtanácsán. Az építésztervező Z. I. ismertette a tervet, mely szerint a vasút mentén, a védőtávolság határán végig garázssort helyezett el. Z. E. akkori nagyhatalmú főépítész szigorúan fürkészte a tervet: „ Ez itt mi? Garázsok? Na nem. Ezek lakóházak lesznek." És lettek.)*

A Széchenyi utca házait négyszintes sávházait 1979-ben kezdték építeni, a frissen vásárolt Lift-Slab technológiát alkalmazva.

Az 1980-as éveket sokkal mérsékeltebb lakótelep-építkezés jellemzi. A hangsúly már áthelyeződött a Palotaváros teljes átépítésére.

Széchenyi út - Jancsár csatorna - komáromi vasút által határolt rész története:

A mai Vörösmarty tér területén az 1800-as évek első felében majorságok helyezkedtek el, és itt voltak a szűcsök és a vargák mosóházai is. A térség mögött a mocsárvilág terpeszkedett.
A csatornák beboltozása az 1870-es években kezdődött, sorra eltűntek a csatornák felett ívelő hidak is. Új utcák, parkosított terek nyíltak.(Vörösmarty tér, Zichy liget, Erzsébet liget – Halesz)
Az utak létesítésével párhuzamosan az árvizek ellen is védekezni kellett. A vizek időnként – hóolvadások, esőzések idején – áradást okoztak. A Gaja-patak a Szárazrétet, a Tóvárost, a Palotavárost és a Belvárost is veszélyeztette, a Vízivárost pedig az Aszalvölgyi-árok öntötte el rendszeresen.

Nagy árvíz volt az Aszalvölgyi árkon 1909-ben is, amikor a Halesz, a vasútkörnyék, a lövölde és az egész Tóváros is víz alatt állt. több ház összedőlt. A városbeli csatornák (Malom, Jancsár, Aszalvölgyi, Várárki) beboltozása századunk 20-as, 30-as éveiben folytatódott s csak ekkor nyíltak meg a beboltozott csatornák felett az intim, ligetes-fasoros sétautak helyett széles, nagyvárosias utak, mint a Várkörút (Lenin út, Népköztársaság út), Simor utca (Piac tér), Mátyás király út (Szabadságharcos út) és a Szent László út (Balatoni út).

A 30-as években kezdték kiszárítani és feltölteni pl. a Hosszúsétatéri-dűlőt, ahol azonban még hosszú ideig a nádas, szittyós lapály uralkodott (a mai Tóvárosi lakónegyed területe).

A 19. század elején csak a Széchenyi út két oldala volt beépített, ez volt a középkori, később a 17. században elnéptelenedett külváros Újfalu (ozun/nova villa) területe, körülötte kertek, szántóföldek, a Váraljai rét és kisebb majorok voltak (Pirosalma, Bottlik, Gaszner, Zichy). 1843-ban súlyos tűzvész pusztította, innen származik az Égettváros elnevezés.

1860 körül

1860 után a vasút, mint fontos városfejlesztő tényező szinte vonzotta magához a külvárosi terjeszkedést. Délre újabb, később önállósult részek alakultak; a vasúti átjárón és a sárkeresztúri sorompón túl a Sóstó felé a később nevet kapott Alsóváros. Ezen a területen, bár elvileg a sorompókon túli építkezéseket a város tiltotta, már az 1890-es években adtak ki építési engedélyeket.

1880 körül

A sűrűn lakott városmagot körülvevő csatornarendszer számtalan közegészség-ügyi, közlekedési és végső soron szépészeti problémát vetett fel

. Az egyik legsúlyosabb az volt, hogy a az alapvető közművek hiányában a Belváros szennyvize a csapadékvízzel együtt a várárki csatornába ömlött.

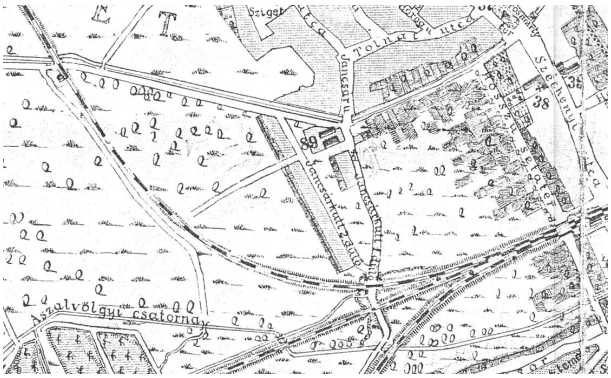

1920 körül

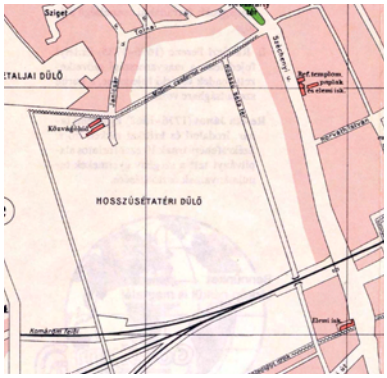

1930 körül

1875 óta állt vágóhid a Jancsár-csatornának a városból kilépő szakaszán. Ezt 1934-ben lebontották, s a helyén új épült Králik László, Rimanóczy Gyula, Farkass Sándor, Szabó Lajos pályázatnyertes terve alapján. Felépülésekor igazi építészeti szenzációnak számított az új közvágóhíd, sokáig példaként tanították a műegyetemen. A kor ipari építészetének kimagasló alkotása volt. Sajnos, akik most az ezredfordulón a bontásáról döntöttek, őket ez nemigen hozta lázba.

A régi vágóhíd kapuja

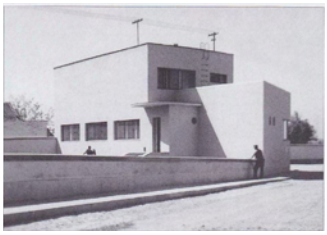
Az új vágóhíd 1937-ben

A 30-as évek végén a városi nagy közmű-, és útmunkálatok részeként kiépült a vasútvonalak feletti közúti hídrendszer (tervező: Sávoly Pál). A Széchenyi utca végén 1940-ben elkészült a vasbeton vasúti felüljáró.

Már az 1940-es fejlesztési terv elhatározta a Hosszúsétatéri-dűlő beépítését. Ez az eredetileg elképzelt hagyományos családi házas tervvel szemben lakótelep, a Tóvárosi (korábban Münnich Ferenc)- lakónegyed képében valósult meg az 1970-es évek első felében, a mocsaras területen négy- és tízemeletes blokkok kútgyűrűk lesüllyesztésével való alapozásával, igen nagy ráfordítással.

A Hosszúsétatér keleti oldalán végig, még a Sóstó felé nyúló hátság lábánál az 1950-es évek végétől épült fel típustervek szerint egy, a félig zárt sorú és sátortetős házak átmeneti vonásait őrző, ikerházas munkásházsor.

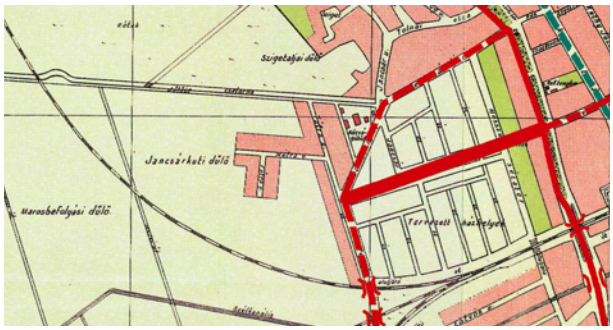

1940 körül

1951

Tátra-Mátra-Fátra utcák

A Balatoni úttól nyugatra fekvő rész alakulása összefüggésben van a vasúton túli Maroshegy-Sóstó, történetével, benépesülésével. A 19-20 század fordulóján régi Sár rétjén, a Jancsárkúti dűlőben a mocsár fokozatos kiszárításával parcelláztak. A 30-as években a Vásártér Homoksorra helyezésével ez a terület is felértékelődik.. A vasút és a Balatoni úti kiépítése idevonzza a szegényebb munkásrétegeket, külterületként fokozatosan beépül.

A mai külváros képét befolyásoló, hagyományos arculatú, összefüggő településrészek- így ez a terület is, kivétel nélkül a 19. század végi „nagy konjunktúra” és a 20. század eleji tömeges lakóépítkezés maradványai. Ugyenez mondható a második világháború pusztításait követő gyökeres átépülésben fennmaradt szórványemlékekre is.

Az első világháborút megelőző külvárosodás a mindenütt a telek hosszában álló, oromzatos homlokzattal az utca felé néző, többnyire vályogtéglából épített, nádtetős, úgynevezett parasztházak megjelenésével indult (közép-magyar típus). A „tisztaszoba” egy vagy két keskeny ablakával jelent meg az utcai főhomlokzaton.

A 20. században a kispolgárosodó rétegek szemében ez a fésűs telekrendben álló nyeregtetős hosszú ház a parasztosság bélyegét hordozta lakói számára, a kor divatjához képest már maradinak számított.

A felsővárosi nagygazdák már a 19. században megépítették utcafrontos, polgárias izléssel formált házaikat, addig a peremterületek, például a Szárazrét vagy a Tátra, Mátra és Fátra utcák szegényebb munkásai a hosszú, oromzatos háznak egy szerényebb típusával építkeztek a második világháború előtt is, sőt a Tátra utcában még a második világháború után is építettek ilyet. Más külvárosokban már az első világháború előtt keveredett mindkét típus-változatokat, sőt majd az 1930-as években megjelenő sátortetős villaépület (kockaház) is teret hódít, addig ezekben a kis mélyfekvésű utcákban szinte steril módon egységes falusias beépítés maradt a mai utókorra.

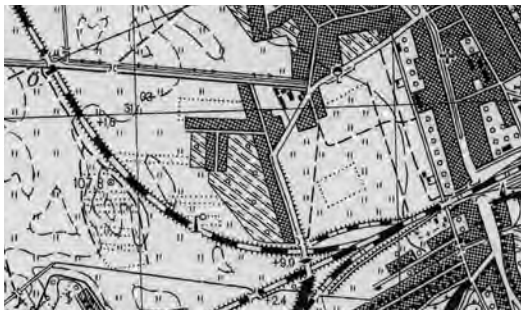

1988.

1954.

1959-ben készül el a korszakot megalapozó terv, Székesfehérvár általános rendezési terve,

Már számolnak a város közigazgatási területének növekedésével és a korábbiakkal ellentétben szorgalmazzák az öreghegyi , ráchegyi építési tilalmak feloldását, engedélyezik a Tátra, Mátra, Fátra utcák, a Hosszúsétatér, a Homoksor környékének, a Rácszürük útja környékének, és a Maroshegynek a családi házas beépítését.

A Jancsár-csatorna mentén, majd a Balatoni út és Horvát István utca közében a II. világháború után ipari üzemek, telephelyek, irodaházak létesültek.

Szent György kórház története

Székesfehérvár legelső gyógyító intézményét, ispotályát a johanniták építették a 12. században a ami Palotaváros területén.

Kórház építését az utolsó nemesi felkelés (1809) óta fontolgatták, ekkor a mai Széna tér és Rákóczi út sarkán (volt Kórház utca) létesült kórház (ma idősek otthona). 1900-ban épült a Budai út és Seregélyesi út sarkán a katonai kórház.

A megyei Szent György Kórházat 1901. január 2-án nyitották meg; 5 kat. holdon, pavilonrendszerben épült Az építkezés alaptőkéjét a csalai Kégl György alapítványa vetette meg.

Főépület 1910.

Lujza Szanatórium 1913.

Gyermekszanatórium1923.

A kórház első évtizede az anyagi nehézségek jegyében telt el, de 1911-ben már bővítették: ekkor 220 ágyas lett. 1913-ban épült a Lujza Szanatórium a tbc-s betegek elkülönítésére: korszerű, szabadtéri fekvőhelyekkel a fenyőerdőben. 1917-ben kezdték építeni a Gyermekszanatóriumot, amit a háború miatt csak 1923-ban fejeztek be (a mai idegosztály;). 1930-ban a város nyitotta meg a kórház területén a Járványkórházat (mai nőgyógyászat), ekkor nyílt meg az új gyermekosztály is (mai fertőzőosztály).

Az 1916 óta folyó fejlesztésekhez a város jelentős területeket sajátított ki. 1929-ben a további fejlesztések alapjaként modern kazánházat és új mosodát építettek, most már 800 beteg kiszolgálására.

A két világháború között egyéb intézmények is szolgálták időszakosan az egészségügyet.

A Szent György Kórház legjelentősebb felújítására és nagyszabású bővítésére a 90-es években került sor, ekkor épült a 4 szintes szakambulancia és a 10 szintes hotelszárny.

Rendelőintézet és hotelszárny

Budai úti laktanyák története

A katonaság mindig is nagy szerepet játszott Székesfehérvár életében. A török elleni csatározásokban, de a II. világháborúban is fontos stratégiai szerepe volt a főváros védelmében, nem hiába tekintették „Buda jobbkarjának”.

A kaszárnya helye 1801-től a Kossuth utcában, a mai Árpád-fürdő és főposta helyén volt, a katonaság nagy részét pedig továbbra is a házaknál szállásolták el. 1860-ban átszervezték a katonaságot, Fehérvár hadkiegészítő parancsnoksági székhely lett.

1892-ben József főherceg jelenlétében átadták a Budai úti lovaskaszárnyát, azaz a huszárlaktanyát, összes kellékével: lovardákkal és gyakorlóterekkel. A terület kiválasztásában nagy szerepet játszottak az egészségügyi szempontok, a vasútállomás közelsége. A terület alkalmasságát az 1880-as évek vízrendezési munkálatai tették lehetővé. A kibővített Aszalvölgyi-csatorna szüntette meg a térség állandó árvíz fenyegetettségét. A terv elkészítésére pályázatot írtak ki. A 15 beérkezett terv közül Say Ferenc fehérvári építész munkáját fogadták el.

A Lövölde utca másik sarkán, a volt megyei kórházból alakították ki ezután a huszárpótkeret laktanyáját. A gyalogsági, azaz a 69-es laktanya 1902-ben, a nagy század eleji építkezési periódusban épült fel.

huszár laktanya

gyalogsági laktanya

élelmezési raktár

kenyérgyár

A Budai úti laktanyasor építkezését a megyei kórház felé eső sarokban a csapatkórház, mellette a katonai élelmezési raktár tette teljessé.

Századunk elejére tehát nyugvópontra jutott a katonaság elhelyezésének kérdése. (Felesleges lett a régi kaszárnya. ennek lebontásával vált lehetővé a Kossuth Lajos utca rendezése és a Petőfi Sándor utca meghosszabbítása a Várkörútig. A Magyar Királyi Honvédség 17. ezredének elhelyezésére a város szerződést kötött, amelynek értelmében honvédlaktanyáról is gondoskodnia kellett. 1884-ben felépült a 17-es honvédlaktanya épülete a Felsővároson, a Malom utcában a szintén városi tulajdonban lévő katonai nevelőház mellett. itt épült fel, a tér északi lezárásaként a 2. honvéd vegyesdandár-parancsnokság is 1883-ban (Dózsa György tér 10.)).

Az I. világháború azonban sajnos hamarosan nagy tömegeket hozott a városba. 1915-ben már állt a Budai úti nagy barakktábor (a mai Hadiárva utca és Zrínyi utca között). Később a hadiárva-intézet elhelyezéséről is itt gondoskodtak. 1922-től a tábor és a sebesültkórház 40 barakkjában nyílt meg az intézet, amely csak a 20-as évek végén kapta meg három nagy épületét (a mai Gépipari Szakközépiskola területe).

egykori javítóintézet, 1992-es felvételek Karitász

A II. világháború frontharcai ezeket a katonai létesítményeket sem kímélték. A háború után a gyalogsági laktanya,élelmezési raktár, csapatkórház az orosz katonai parancsnokság felügyelete alá került, ezek visszaadására 1947-ben került sor. A lovassági laktanyát a honvédelmi minisztérium 1947-ben visszaadta a megye használatába. Ezt követően került sor a bontási munkálatokra. A bontásra szánt épületek közül a törzs-, és tiszti épület károsodott a legjobban, mindkettő kétszintes volt. A városi tulajdonú gyalogsági laktanyára az 1948-ban újjászervezett honvédség nyújtotta be igényét, a helyreállítási munkákat a következő évben el is végezték.

1948-ban a lovassági laktanya területén sportcélokat szolgáló létesítmények építését határozták el, a fennmaradó területet házhelyekként kívánták felparcellázni. Ez nem valósult meg.

Az egykori lovassági és gyalogsági laktanyák és egyéb katonai területek megmaradt épületei a Vörös Hadsereg kezelésébe mentek át, és használta azokat 4 évtizeden át.

1990 után a szovjetek távozásával a létesítmények megüresedtek. Néhány évig tartó magyar-szovjet tárcaközi egyeztetés eredményeként kerültek az ingatlanok a magyar állam, a megye és a város tulajdonába.

Nem keltek el a volt szovjet ingatlanok

Meghiúsult az árverés

Néhány hete még úgy tűnt – amint arról hírt is adtunk – komoly befektetői érdeklődés mutatkozik több fehérvári volt szovjet ingatlan iránt. Az árverést péntekre írta ki, a Kincstári Vagyonkezelő Szervezet.

A Budai úti lovassági laktanyát 450 millió forintos kikiáltási áron kínálta eladásra a vagyonkezelő szervezet. A Hírlap információi szerint egy svéd cég jelezte vételi szándékát, aki áruházat kívánt építeni az itteni üres területen. De – előzetesen – osztrák érdeklődő is volt.

A Táci úti repülőgépjavító bázis – amelynek megvételéről egy USA-beli céggel kezdődtek tárgyalások – kikiáltási ára 280 millió forint plusz áfa volt, a hozzá kapcsolódó földterületet, áfamentesen, négyzetméterenként 800 forintra tartotta a KSZV.

A 218 hektáros Táci úti repülőtér szabad földterületeit – áfamentesen – 750 forintos négyzetméterenkénti áron kínálták. A repülőtér területéből korábban megvásárolt már 12 hektárnyit a Philips Magyarország Video Kft. További részei után – mások mellett – svédek és németek érdeklődtek, akik bevásárlóközpontot terveztek ide építeni.

A licitálásban való részvétel előfeltétele az volt, hogy a reménybeli vásárló az árverést megelőzően letétbe helyezze az ingatlan vételárának tíz százalékát. Mivel azonban ezt senki nem tette meg, a tegnapra kitűzött árverés elmaradt. (bkl)

A 90-es évek elején a város nagyszabású vízióként egyetemi várost, „campust” képzelt el a ligetes, fás területen a téglaarchitektúrás, szép, bár nem minden célra praktikus épületek felújításával. E tanulmány készítője megfigyelőként vett részt azokon a tárgyalásokon, tárcaközi egyeztetéseken, ahol az elhagyott szovjet ingatlanok visszaadásáról döntöttek.

Az építész szakma képviselői több fórumon hangoztatták egy átfogó hasznosítási koncepció elkészítésének szükségességét.

A történet további alakulása nem tárgya e tanulmánynak. A nagyszabású elképzeléseknek csak egy kis része teljesült (GEO Főiskola, Lánczos Gimnázium, talán Pannon Egyetem), a hallatlanul értékes, jó városszerkezeti és közlekedési adottságú, összefüggő, nagy terület egységes hasznosítása azonban elmaradt.

A szép lovardát és a lovassági laktanyatömb házait elbontották. Helyén multi bevásárlóközpont létesült, a 3 nap alatt kivágott faállomány helyén hatalmas parkolóval.

Már a képen látható gyönyörű kerítés sincs meg, csak a semmiben áll két téglaoszlop, közötte egyetlen rácsmezővel, mementóként.

A nagyáruház mögött lévő területet még 2000 előtt megszabadították a lovassági laktanya maradék épületeitől. Az üressé vált nagy telek azóta már több befektetőt és tervezőirodát próbára tett, ma is üres és gondozatlan.

A lovarda bontását egyébként úgy kérvényezték a 90-es évek elején, hogy máshol, jobb helyen újra felállítják. (Tudja valaki, hogy hol van az a jobb hely, ahol a lovarda csinos, díszes öntöttacél csarnokszerkezetét ismételten összeszerelték ???)

Az egykori katonai kórházat, fertőzésveszélytől tartva, elbontották. Az ingatlan külföldi tulajdonos kezébe került. Ma többszintes lakóház áll a Budai út és Seregélyesi út kereszteződésében.

katonai kórház a 20. század elején lakóház 100 évvel később

A Hadiárva utca melletti élelmiszerraktár területet kisvállalkozók bérlik, tulajdonolják, kissé kusza állapotot teremtve. Az javítóintézet egykori utcai épületeit lakás célra felújították, a kezdetben városi bérlakásokat a lakók megvásárolták. Az intézet hátsó épületeit már évtizedek óta megyei működtetésű gyermekintézményként használták, megérett az alapos felújításra. Az Erzsébet út felőli szárnyában a Magyar Karitász kapott helyet

1992. társasház 2010 1992. még idősotthon is lehet 2010.

A terület középső szakaszán egy magánbefektető idősotthon építésébe fogott, ami a kezdeti lendület után néhány éve leállt. Félig tető nélkül tátonganak az üres épületek.

A laktanyasáv déli részén volt a szovjet óvoda, ennek földszintes épületeinek átalakításával, bővítésével a Fejér Megyei Mozgássérültek Egyesülete 1996 óta működteti a saját beruházásában elkészült, országos hírűvé vált VIKTÓRIA Rehabilitációs központot.

szovjet óvoda 1992. VIKTÓRIA Rehabilitációs Központ

1988-as térkép

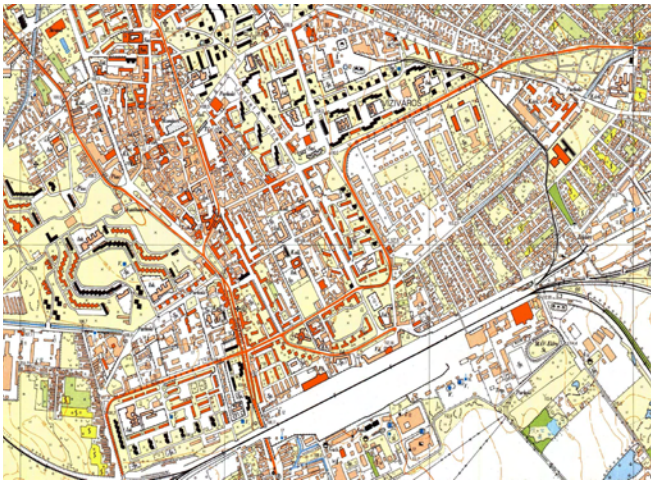

Bútelep – 2000.

Vasútkörnyék és Horvát István lakótelep – 2000.

Tóvárosi lakónegyed – 2000.

2./ Régészeti örökség

Székesfehérvár a Balaton és a Velencei-tó vonalában, a két tó között az Északi-Bakony és a Vértes déli lábainál, a Mezőföld északi határánál helyezkedik el. Kelet–északkelet felől a Sárrét egykori mocsárvilága határolja, mely éppen Fehér alatt délre, Aba-Sárkeresztúr irányába fordul. A várostól kelet felé a Velencei-tóhoz tartozó vizenyős, ingoványos területek húzódtak.

Ezt a kiterjedt, ma már lecsapolt mocsárvilágot a környező magaslatokról érkező vízfolyások (Séd, Gaja, Móri-víz, Cina, Aszalvölgyi-árok, Császár-víz) a Mezőföld síkságára érve hozták létre. A Sárrét területén iszapos homok, illetve homokos iszap, a Fehérvártól keletre eső síkságon e mellett ókori kőzetek és lejtőtörmelék található. Homokos lösz, a posztglaciális és holocén klímaváltozások során felhalmozódott futóhomok, valamint dolomit mészkőkavics görgeteg húzódik a várostól délre eső területeken. Székesfehérvártól északra dolomit mészkőkavics görgeteg, átmosott homokos löszplató, pannon homok, illetve típusos löszplató található Székesfehérvár éppen ez utóbbi területekről a Mezőföld lefolyástalan mocsaraiba nyúló földnyelvekre, szárazulatokra épült.

Ugyancsak ilyen szárazulatokon jöttek létre a különböző történelmi korszakok települései. A vizsgált városrész története messzebb nyúlik vissza, már az őskorban és a középkorban is lakott volt. A középkori Székesfehérvárt egész településhalmaz vette körül.

Székesfehérvár tipikus példája a területileg széttagolt pre-, vagy protourbánus város egyik formájának, ahol a földesúri-, egyházi központok és a piac körül egy-egy templom illetve kolostor köré csoportosulva egész településhalmaz jött létre.

Ezek a falvak a középkor végére rendszerint egybeolvadtak a várossal, mint azt Esztergom, vagy éppen Székesfehérvár esetében is megállapíthatjuk. Az említett településhalmazhoz tartozott a vizsgált városrész északi felén a Budai külváros (civitas exterior), valamint Ingovány és Szentkirályfölde faluk, délről pedig Újfalu (nova villa). Az ezekhez tartozó, a mai Székesfehérvár területén talált középkori lelőhelyeket, falvakat írott források és a leletek segítségével azonosították.

Ezen településhalmazhoz tartozó falvakon kívül a királyi várostól kissé távolabb eső falvak is kialakultak. A lakott városrészeken kívül eső zöldterületeken, az őskori, kelta és római lelőhelyeken kívül, összesen 13 középkori falut azonosítottak, lelőhelyek írott források segítségével. Ezek egyike volt Sárszabadi.

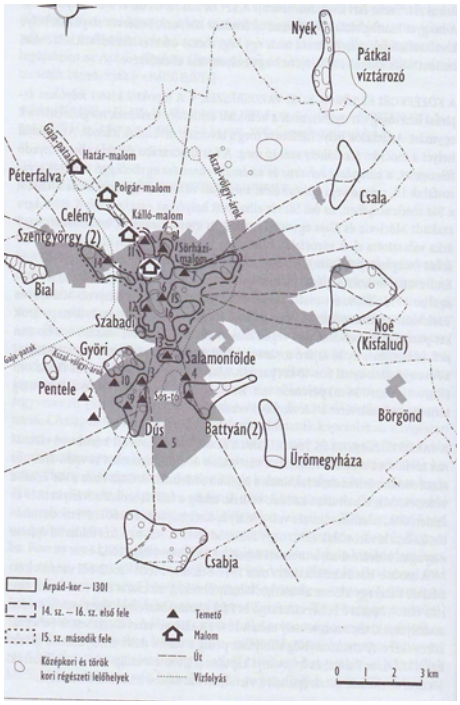

A belváros területén több történelmi korszak embere élt. A leletek alapján elmondható, hogy a fehérvári városközpont a neolitikumtól kezdődően a római koron át magyar honfoglalásig szinte folyamatosan lakott volt. A jelenlegi ismeretanyag birtokában az is megállapítható, hogy a mai Székesfehérvár területe a honfoglalást követően sűrűn lakottnak nevezhető.

A korai középkori városnak álló emlékei sajnos nem maradtak ránk, a legtöbb emlék a késő-középkori törökkori életéhez köthető. Ez a város egykori szerepéhez mérten elenyészőnek tűnhet a folyamatos régészeti kutatások ellenére is. A város településszerkezetének fejlődése és építészeti karakterei a régészeti emlékek és a történeti források, szövegek, metszetek, felmérések, térképek segítségével lehetséges. A középkori forrásanyag meglehetősen szegényes, a legtöbb adatunk a 16-17. századból származik. A képi ábrázolások, metszetek, térképek, felmérések általában még későbbiek főként 17-19. századiak. Mindezek miatt a város topográfiájáról és építészeti emlékeiről alkotott tudásunk az újabb és újabb kutatások fényében változik, csiszolódik.

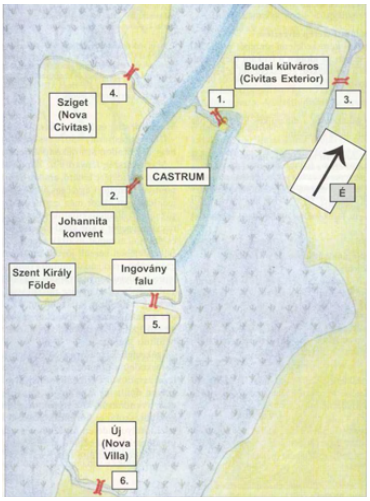

Székesfehérvár a XIII-XIV. században

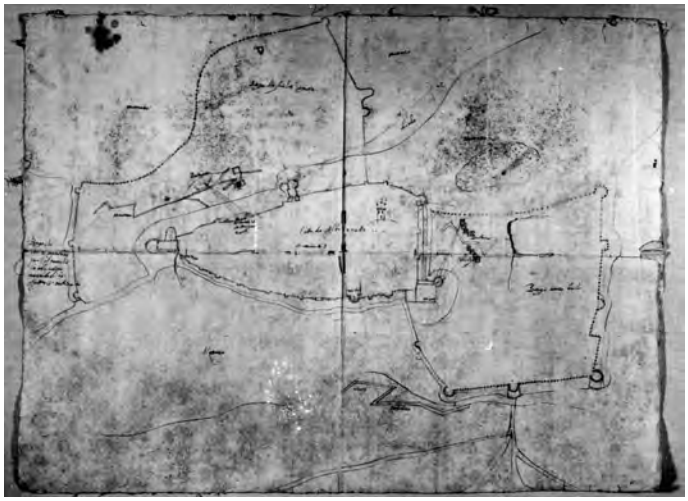

Ismeretlen olasz alaprajz 1601-ből

A 17-18. századi térképek, felmérési rajzok külvárosként csak a Budai külvárost és Palotavárost, Szigetet, délre pedig Ingoványt, Újfalut (nova villa) ábrázolják. Viziváros és Újfalu területéről érdemleges térképi információt a Liptay-féle 1797-es felmérés is nyújt.

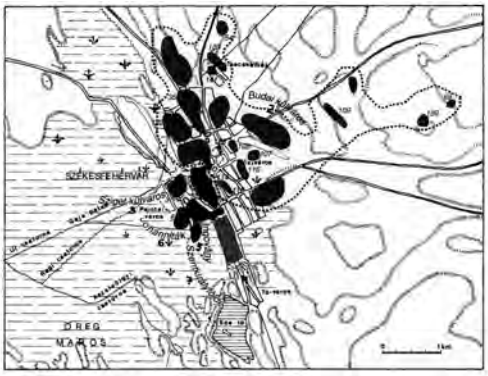

Székesfehérvár középkori településközpontjának lelőhelyei

Liptay-féle felmérés 1797.

Mivel a középkori belvárostól délre elterülő vizsgált városrész igen kiterjedt, és történeti fejlődésében is különböző részekből áll, ezért kialakulásában több középkori külvárossal és faluval is kapcsolatba hozható:

Budai külváros – civitas exterior
Ingovány – villa inguan, Égettváros
Szentkirályfölde – johannita kolostor
Újfalu – nova villa
Sárszabadi

A középkori Újfalu több mai városrészre is kiterjed.
(Vasútvidék, Tóváros, Alsóváros, Váralja)

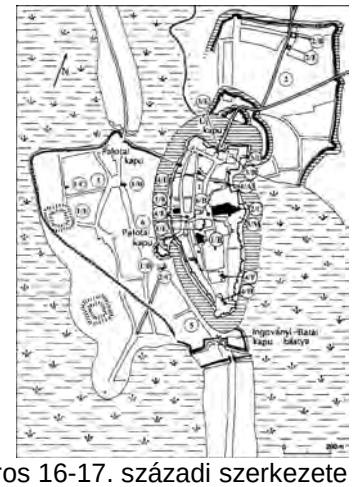

Belváros 16-17. századi szerkezete

BUDAI KÜLVÁROS:

A Felsőváros illetve a Budai külváros házai a Belvárostól északra és keletre eső szárazulatokon épültek fel. Terepbejárásaink anyaggyűjtése és az írott források egybevetése alapján kirajzolódtak a középkori civitas exterior határai, melyek körülölelték a mai Öreghegyet is (Fürdő sor – Szabadságharcos út – Színház u. – Várkörút – Budai út – Öreghegy – Berényi út – Szent Flórián körút). Ez a határvonal a mai Felsővároson kívül részben a mai Viziváros és Ráchegy egyes részeit is magába foglalta. Mivel ez az óriási kiterjedésű külváros védhetetlennek bizonyult, 1543 előtt, a török ostromra készülődő város katonai vezetése egy kisebb, védhetőbb területet (Honvéd u. – Csitári G. Emil u. – Virág Benedek u. – Mancz János u. – Rákóczi út - Várkörút – Színház u. - Szabadságharcos út) hasított ki addig összefüggő testéből, árkok és sáncok kiépítésével. Az Öreghegy valószínűleg megőrizte középkori határait, azonban a mai Felsőváros területe csak részben azonos a középkori civitas exterioréval**.**

A Budai külvárost a 18. századi és az azt követő beépítések nyomtalanul eltűntették.

INGOVÁNY FALU: (csak elenyésző részben érinti a vizsgált városrészt)

Az Ingovány falu helyét illetően sokat vitatkoztak a város kutatói. Az oklevelek alapos vizsgálata alapján jutottak arra a következtetésre, mely szerint Ingovány falut a nyugati szárazulaton, a Liszt F. u. vonalától a Vörösmarty térig húzódó Piac tér mentén kell keresnünk, azaz a középkori nyugati városrész déli részén. A véleménnyel az akkoriban újonnan publikált 1689-ben készült La Vergne-féle városalaprajz alapján mi is egyetértettünk. La Vergne kapitány ugyanis a külváros két kapuja (Sziget- és Ingoványi kapu) mellett egy-egy települést ábrázol. Északon a Sziget külvárost, délen az Ingoványt. A középkori Ingovány falut, melyben Csánki szerint a káptalan mellett részben a fehérvári keresztesek is birtokosok voltak, 1494-ben, 1495-ben, 1498-ban, valamint a török hódoltság alatt mindig a város részeként említik. Középkorban a belváros délnyugati részén húzódó árkok, a Sziget külváros a johannita kolostor és birtoktest, a Szentkirályfölde, Sárszabadi falu és délen a Nova Villa határolta. Magát a falut egy 1372-ben kelt oklevél említi először Villa Inguan néven.

1543-ban mint a fehérvári káptalan birtokát írták össze Ingowan-t 35 portával, 38 szegénnyel és egy bíróval.

1601-ben a német tollrajz „die aufgebrennte Vorstadt" néven jelölte meg. Az 1664 körül Fehérváron járt Evlia Cselebi Batal-kapu városrésznek nevezte az Ingoványt. Szerinte itt voltak a szabadalmas keresztények házai. Az álló települést 1689-ben La Vergne nyolc házzal és nyolc telekkel ábrázolja. Utoljára 1692-ben említik ezen a néven.

SZENTKIRÁLYFÖLDE FALU:

A középkori szárazulat délnyugati részén, a johannita konvent épületegyüttesétől délre, az Ingovány falutól délkeletre, Sárszabaditól északra egy félsziget nyúlt a mocsárba. Ez a félsziget hozzávetőleg a mai Jancsár utca mentén, a Balatoni út és a Horvát István utca közötti területen helyezkedett el, középpontjában, az utca közepén álló Janicsár kúttal, melyet történelmi térképeink ábrázolnak. Ez, a mocsárral határolt, a johanniták birtokában levő félsziget a nyugati városrész sövénykerítésén kívül esett, ma a Palotaváros területe.

A félszigeten, azaz ahogy a középkorban nevezték, szigeten elterülő, a johanniták birtokában levő Szentkirályfölde falu már a 12. század első felében, a johannita rendház alapítása előtt felépülhetett.

1482-ben Mátyás király a fehérvári keresztes konvent fehérvári bíróját, esküdtjeit és jobbágyait ítélkezési és vámfizetési kiváltsággal ruházza fel. 1542-ben itt állt a keresztesek kúriája. A Szentkirály utca városrészt a düledező szentkirályi templommal 1546. március 3-án említi utoljára írott forrás. A Szentkirályfölde, mint arról beszéltünk, egyutcás, szerkezetileg, kinézetre, falusias jellegű település lehetett. Egyetlen utcája azonos a közelmúlt Jancsár utcájával, mely részben a mai napig eredeti nyomvonalán fut. Az utcában állott a Jancsár kút, melyhez a 17–18. századi városalaprajzokon a Palotai kaputól a Jancsár utca teljes vonalában vezetett utca. Eredeti nevét nem tudjuk. A kút ábrázolása az 1689-es városalaprajzon három ábrázolt kút egyikeként látható. 1826-ban Wüstinger József városalaprajzán már a Jancsár-kút felirat olvasható.

ÚJFALU:

A középkori Újfalu (Nova Villa / Uzun külváros) a mai Széchenyi út két oldalán, a Vörösmarty tér, illetve a Balatoni út vonalától a Széchenyi út – Csikvári út torkolatáig terjedt a mai Hosszú sétatér és a Prohászka O. út közötti területen. Ezt a hosszú külvárost a két utóbbi utca környékén a középkorban mocsár határolta. A középkori Újfalu helye a mai Tóváros és a Viziváros határán található.

A helyet La Vergne 1689-ben készült helyrajza és a 17. századi írott források is egyértelművé teszik. Evlia Cselebi Uzun városnak (= hosszú külváros) nevezte a városrészt. Fitz Jenő szerint a törökök 1601-ben felgyújtották a külvárost, ekkor házai mellett temploma is leégett, melyet az ekkor készült francia metszet is megörökített. Az ugyanekkor készült német tollrajzon is a város déli részén leégett házak láthatók: „20. die aufgebrente Vorstadt". Fügedi valószínűleg a 18–19. századi térképek adatait visszavetítve egy utcás, falusias jellegű településnek tartja, bár az 1601-es francia metszeten több utcásnak tűnik. Az 1601-ben készített olasz katonai vázlat déli városrésznek nevezi, melyet a törökök már elhagytak. Nyilván újjáépítése miatt 1797-ben Liptay János városalaprajzán már az Újváros elnevezése szerepel. 1702-ben viszont még ismerhetik eredeti nevét, hiszen egy összeírás Újfalu puszta néven említi.

Középkori falvak Székesfehérvár közigazgatási határain belül

SÁRSZABADI FALU:

Egy a Sárvíz egykori mocsaraiból kiemelkedő szárazulaton rögzített lelőhelyet a középkori Sárszabadi faluval azonosítottuk, a ma sűrűn beépített terület a Mátra – Fátra utcákban. Nevének Sár előtagja a közeli Sárrétre vonatkozik, utótagja lakosainak szabadságjogaira utal. Magát a falut 1249-ben említik először terra Zabady, illetve possessio Sarzabady néven. 1372-ben Villa Sarzabady határosai a Szent György egyház és Sárszabadi között elterülő Ingovány falu melletti malom és a Szent István szigete, azaz a johanniták birtoka, a Szentkirályfölde voltak.

Egy 1426-ban végzett határjárás meghatározta Sárszabadi, Ingovány, Szentgyörgy, Szentkirályfölde és Békástó halastó birtokok határait, hogy a fehérvári káptalan és a keresztes konvent közötti határvitát rendezzék. 1433-ban egy oklevélből egyértelművé válik, hogy Possessio

Sarzabady a Fehérvárhoz tartozó Ingovány és Szentkirályfölde határosa. A török hódoltság alatt elnéptelenedett, írott források többet nem említik.

A hatástanulmány tárgyát képező területen külön rendeletben régészetileg védetté nyilvánított lelőhely nem található.

A vizsgált városrészben régészetileg nyilvántartott lelőhelyei az alábbiak:

12/4.	Széchenyi utca (Újfalu, Nova Villa)	középkor
12/4/2.	Szent Márton templom	középkor
12/4/3.	Utcák, házak	középkor
12/5.	Palotaváros déli része (Ingovány)	középkor
	a lelőhelynek csak kis része van a vizsgált városrészben	
12/7.	Jancsár u (Szentkirályfölde)	középkor
12/32.	Mátra u – Fátra u környéke	középkor
12/33.	Fátra u	őskor
12/…	Hűtőipari Vállalattól délre (???)	
12/105.	Béke tér – Attila u találkozása	
12/106.	Viziváros-Laktanyák	
12/106.	Lövölde –Zrínyi-Budai-Huszár utcák tömbje	középkor
12/129.	(szovjet katonai temető, egykori lövölde területe)	

12/4. lelőhely , 29118

Lelőhely neve: **Széchenyi utca (Nova villa)**

Lelőhely helyrajzi száma: 6120/6,9, 6117/6, 6121/1, 6117/5, 6120/11, 6117/4, 6120/10,2, 6128/2, 549/1, 6128/1, 550/1, 535/1, 6149/10, 6120/7, 538, 539, 6120/5, 6149/13, 555, 6149/12, 548, 6149/11, 549/2, 547, 6149/16, 578/3, 559, 562, 560, 6129/2,1, 557, 561, 613

Lelőhely típusa:

Lelőhely kora: középkor,

Lelőhely védettsége:

KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Lelőhely leírása:

A középkori Újfalu (nova villa / uzun külváros) a mai Széchenyi út két oldalán, a Vörösmarty tér, illetve a Balatoni út vonalától a Széchenyi út – Csikvári út torkolatáig terjedt a mai Hosszú sétatér és a Prohászka O. út közötti területen. Ezt a hosszú külvárost a két utóbbi utca környékén a középkorban mocsár határolta

Lelőhely kutatása:

Lelőhely állapota: épületekkel, udvarokkal, úttal fedett, bolygatott terület

Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

2/4/2. lelőhely

Lelőhely neve: **Szent Márton templom**

Lelőhely helyrajzi száma

Lelőhely típusa:

Lelőhely kora: középkor,

Lelőhely védettsége:

KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Lelőhely leírása: terepbejárás alapján meghatározott lelőhely,

Az 1601-ben készült francia metszet egy vaskos, négyzetes alaprajzzal, a templom nyugati oldalán álló toronnyal, félkör alakú apszissal egy templomromot ábrázol a nova villa közepén, azaz körülbelül a mai Széchenyi út–Horvát István utca találkozásánál.

(*A templomot Fitz Jenő a Szent Márton templommal azonosította Ursinus Velius leírása alapján megemlítve, hogy itt történhetett meg a koronázási szertartás során a nagy fontosságú négy kardvágás*.)

A Szent Márton templomot 1096-ban említik először; „in campo belegrave secus oratorium s. Martini...Tota planities belegrave occuparetur ..." harmadik adatunk a templomról 1602. augusztus 12-én íródott. Ekkor a csikvári kapu (ingoványi kapu) környékén álló templomot löveti a török

A Széchenyi út–Horvát István utca kereszteződésének környékén több lelőhelyen előkerült különféle régészeti leletek igazolják azt, hogy az 1601-es francia metszeten ábrázolt templom itt állt. 1932-ben a Széchenyi u. 17-ben román stílusú, sakktábla díszes kőlapot, oltárrészletet, románkori boltívrészletet, gótikus ajtópárkányt és oszlopocskát szállítottak a SZIM-be néhány jellegtelenebb kőfaragvány mellett, összesen hét darabot. A kőfaragványokat a korábbi felfogás szerint a királyi bazilika faragványainak vélték.

A Széchenyi u. 23. sz. házból egy kocka alakú homokkő tömböt, melynek egyik lapjára gömbbe illesztett, „ihs inri maria" felirattal ellátott kettős keresztet faragtak, vittek a SZIM-be. a 13. századra keltezett követ is a királyi bazilika kövének vélték.

Ugyancsak faragott köveket találtak 1966-ban a Széchenyi u. 27-ben, a ház bontásakor. Innen Körösi Jenő románkori homokkő párkánytöredéket (levéldísszel), gótikus mészkőből faragott, pálcatagos ajtókeretkövet és két jellegtelenebb gótikus kőfaragványt vitt a SZIM-be.

A Széchenyi u. 34. sz. ház területén, a ház bontásánál, a Széchenyi u. – Horvát I. u. kereszteződésénél, földmunkák során középkori temetőrészt bolygattak meg. egy nyugat–keleti tájolású férfi csontvázat találtak (40–50 m mélységben az akkori talajszinttől), továbbá a 36. sz. ház fala melletti gödörben több másodlagos helyen fekvő emberi csontot figyeltek meg. az 1963-ban végzett hitelesítő ásatás során további két egymás mellett fekvő nyugat–keleti tájolású csontvázat tártak fel. A részben bolygatott sírokban sok koporsószeget figyeltek meg.

Az utcasarkon egy 1971-ben végzett házalapozási munkánál Kralovánszky Alán a metszetfalban 17-19. századi szemétanyagot látott.

Az előkerült sírok és kőfaragványok alapján azonosította Fitz Jenő a lelőhelyet a francia metszeten látható és az írott forrásokban szereplő Szent Márton templommal. Véleménye szerint valószínű, hogy az előkerült kőfaragványok alapján a 12. század közepén a pécsi műhely kőfaragói dolgoztak a Szent Márton templom díszítésén. Fitz egyértelműsítette azt, hogy a lelőhelyen előkerült kőfaragványok mellett a többi, ehhez a csoporthoz tartozó, másutt előkerült faragott követ, részben lelőhelyünk közelében, bizonyíthatóan vagy valószínűsíthetően másodlagosan a városfalba építve találták meg.

A stílusjegyek meghatározásnak elfogadása mellett a leleteket, sírokat továbbra is a lelőhelyhez tartozónak fogadjuk el, melyet a középkori Szent Márton templommal azonosítunk.

Lelőhely kutatása: Kralovánszky Alán 1971.
Lelőhely állapota: épülettel, udvarral fedett, bolygatott terület
Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

12/4/3. lelőhely

Lelőhely neve: **Utcák - házak**
Lelőhely helyrajzi száma
Lelőhely típusa:
Lelőhely kora: középkor,
Lelőhely védettsége:
KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.
Lelőhely leírása: terepbejárás alapján meghatározott lelőhely,

Az Újfalu az 1601-ben készült francia metszet alapján esetleg több utcás, az 1689-es, 1691-es, 1738-as és az 1730 körüli történelmi városalaprajzok, illetve a mai topográfiai viszonyok

ismeretében valószínűsíthetően egyutcás, neve alapján talán, falusias jellegű település volt. A Szent Márton templom mellett a francia metszeten több romos ház közelében egy jelentősebb méretű, tető nélküli ház látható. La Vergne 1689-ben két téglalap alaprajzú épületet ábrázol a pusztává lett déli külváros északi részén, 1691-ben már több ház megjelenik az említett területeken, ezek kora, funkciója, jellege azonban nem ismert.

A külváros házait, házainak jellegét, falait régészeti feltárások nem tisztázták, róluk írott forrásaink sincsenek. Újfalu területének lakottságára csak a terepbejárásunk során gyűjtött leletek és a közműmunkák során előkerült leletanyag utal.

A Horvát István utca–Lenin utca (ma: Prohászka O. u.)–Vörösmarty tér–Széchenyi út között elterülő parkban, 200–240 cm mély gázvezeték árokból kidobott földhányáson Árpád-kori és 15–16. századi kerámiatöredékeket figyeltünk meg, valamint egy sárga, bekarcolt vonaldíszes oldaltöredéket, illetve egy rózsaszínű, négyzetes alakú kályhaszem peremét, sarkát gyűjtöttük a helyszínen. A Széchenyi utcán csatornázás során 1932-ben törökkori lópatkót; csavaros tarajtartóval ellátott sarkantyút, további lópatkókat és két sarkantyút találtak.

A Vörösmarty téren csatornázáskor kardot, ágyúgolyót találtak 1912-ben. ugyaninnen 1979-ben Körösi Jenő egy vízvezeték árokból Árpád-kori és 15–16. századi kerámiatöredékeket: szürkésbarna cserépbográcс peremét; barna, fogaskerékdíszes oldaldarabot és szürke, benyomkodással díszített peremet gyűjtött. A Vörösmarty tér 2. sz. ház előtt, illetve a tér 2–12. sz. házai előtt 1991-ben gázvezeték árkot ástak. A kidobott földből 15–16. századi és törökkori kerámiaanyagot: vörös aljtöredéket; szürke, négyzetes alakú kályhaszem peremét; sárga korsó fülét; zöld-sárga mázas talpas tál alját; sárga pohár talpát; sárga, bekarcolt vonaldíszes oldaldarabot; szürke és sárga, alul élben végződő peremeket; szürke, bordázott fazék kihajló peremét; szürke, elgömbölyödő peremet; sárga, behúzott peremet; vastag, vörös, bordázott falú edény peremét és szürke oldaldarabot gyűjtöttünk.

Lelőhely kutatása: (boldizsár–fancsalszky–fülöp–hatházy–horváth–jungbert–láng–micskó–németi–orosz–siklósi, 1988.) (Siklósi–Tésy, 1991.)
Lelőhely állapota: utakkal, burkolatokkal, parkkal fedett, bolygatott terület
Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

12/5. lelőhely, 60744 (a lelőhelynek csak elenyésző része esik a vizsgált területre)
Lelőhely neve: **Ingovány**
Lelőhely helyrajzi száma: 5862/13, 5901, 5862/27, 520, 525/3, 5734/8, 5862/28, 5757, 5758, 5862/33, 5900/1,2, 5862/19,35,24,25,68, 524/2, 531, 530/2, 525/2,1,4, 530/3, 527/3, 526, 529, 524/1, 523, 527/1, 530/1, 532, 527/4, 5753, 6116/3, 521
Lelőhely típusa:
Lelőhely kora: középkor,
Lelőhely védettsége:
KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.
Lelőhely leírása: terepbejárás alapján meghatározott lelőhely
Lelőhely kutatása:
Lelőhely állapota: utakkal, burkolatokkal, parkkal fedett, bolygatott terület
Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

12/7. lelőhely , 29120
Lelőhely neve: **Jancsár u (Szentkirályfölde)**
Lelőhely helyrajzi száma: 6109/2,1, 6096/1,2, 6082, 5904
Lelőhely típusa:
Lelőhely kora: középkor,

Lelőhely védettsége:

KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Lelőhely leírása: terepbejárás alapján meghatározott lelőhely

A középkori szárazulat délnyugati részén, a johannita konvent épületegyüttesétől délre, az Ingovány falutól délkeletre, Sárszabaditól északra egy félsziget nyúlt a mocsárba. Ez a félsziget hozzávetőleg a mai Janicsár utca mentén, a Balatoni út és a Horvát István utca közötti területen helyezkedett el, középpontjában, az utca közepén álló Janicsár kúttal, melyet történelmi térképeink ábrázolnak. Ez, a mocsárral határolt, a johanniták birtokában levő félsziget a nyugati városrész sövénykerítésén kívül esett.

A félszigeten, azaz ahogy a középkorban nevezték, szigeten elterülő, a johanniták birtokában levő Szentkirályfölde falu már a 12. század első felében, a johannita rendház alapítása előtt felépülhetett.

A Szentkirályfölde egyutcás, szerkezetileg, kinézetre, falusias jellegű település lehetett. Egyetlen utcája azonos a közelmúlt Jancsár utcájával, mely részben a mai napig eredeti nyomvonalán fut.

Az utcában állott a Jancsár kút, melyhez a 17–18. századi városalaprajzokon a Palotai kaputól a Jancsár utca teljes vonalában vezetett utca. Eredeti nevét nem tudjuk. A kút ábrázolása az 1689-es városalaprajzon három ábrázolt kút egyikeként „17. Trois puis au fountaine hors la Ville" felirattal látható. 1826-ban Wüstinger József városalaprajzán már a Jancsár-kút felirat olvasható. A lelőhelyen lehetetlen körülmények között , fák melletti földtányérban néhány középkori cserép mellett 13. századi és törökkori kerámiát gyűjtöttünk, köztük vörös, kihajló peremet; szürke korsó nyakát; sárga bordázott oldaltöredéket és szürke, kaviccsal erősen soványított oldaldarabot.

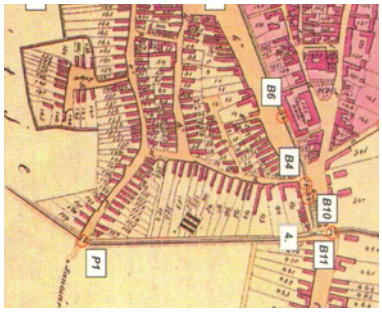

Wüstinger 1826.

Lelőhely kutatása: (Boldizsár–Fancsalszky–Hatházy–Hegyi–Horváth–Készmann–Orosz–Siklósi, 1989.)

Lelőhely állapota: betonozott buszvégállomás, járda, üzem, stb.

Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

12/32. lelőhely , 29138

Lelőhely neve: **Mátra u – Fátra u**

Lelőhely helyrajzi száma: 5957/7,8,9, 5959, 5960, 5961, 5962/1,2, 5963, 5964, 5965, 5966, 5967, 5968, 5971, 5972, 5973, 5974, 5976, 5977, 5981, 5982, 5983, 5984, 5985, 5986, 5988, 5989, 5990/1, 5996/1, 5997/1,2, 5998, 5999, 6000, 6001, 6002, 6003, 6004,

Lelőhely típusa:

Lelőhely kora: középkor

Lelőhely védettsége:

KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Lelőhely leírása: terepbejárás alapján meghatározott lelőhely

Egy a Sárvíz egykori mocsaraiból kiemelkedő kb. 280x140 méteres szárazulaton találtunk leleteket. Lelőhelyünk ma sűrűn beépített terület. Terepbejárásunk során itt Árpád-kori vörös, kihajló peremet; 14–15. századi, fehér, erősen profilált peremet és vörös, bekarcolt vonaldíszes oldaltöredéket, valamint egy, a 15. századra keltezhető szürke aljtöredéket gyűjtöttünk. A lelőhelyet a középkori sárszabadi faluval azonosítottuk. Nevének sár előtagja a közeli sárrétre vonatkozik, utótagja lakosainak szabadságjogaira utal.

Magát a falut 1249-ben említik először terra zabady, illetve possessio sarzabady néven. 1372-ben villa sarzabady határosai a Szent György egyház (12/4/3. lh.) és Sárszabadi között elterülő Ingovány falu (12/5. lh.) melletti malom és a Szent István szigete, azaz a johanniták birtoka, a Szentkirályfölde (12/7. lh.) voltak.

Egy 1426-ban végzett határjárás meghatározta Sárszabadi, Ingovány, Szentgyörgy, Szentkirályfölde és Békástó halastó birtokok határait, hogy a fehérvári káptalan és a keresztes konvent közötti határvitát rendezzék. 1433-ban egy oklevélből egyértelművé válik, hogy possessio sarzabady a Fehérvárhoz tartozó Ingovány és Szentkirályfölde határosa. A török hódoltság alatt elnéptelenedett, írott források többet nem említik.

Lelőhely kutatása: (boldizsár–fancsalszky–siklósi, 1988.)

Lelőhely állapota: épületekkel, udvarokkal, úttal fedett, bolygatott terület

Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

12/33. lelőhely , 29139

Lelőhely neve: **Fátra u**

Lelőhely helyrajzi száma: 5956/4, 5997/1,2, 5998, 5999, 6000, 6001, 6002, 6003, 6004, 6005, 6006, 6007, 6008, 6009, 6010, 6011, 6012/6, 6037, 6040, 6041, 6044, 6045, 6048, 6049, 6052, 6053, 6056, 6057, 6060, 6061, 6064, 6065, 6066

Lelőhely típusa:

Lelőhely kora: őskor,

Lelőhely védettsége:

KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Lelőhely leírása: terepbejárás alapján meghatározott lelőhely,

Lelőhely kutatása:

Lelőhely állapota: épületekkel, udvarokkal, úttal fedett, bolygatott terület

Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

12/... lelőhely , 29195

Lelőhely neve: Hűtőipari Vállalattól délre (???)

Lelőhely helyrajzi száma: -

Lelőhely típusa:

Lelőhely kora:

Lelőhely védettsége:

KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.

Lelőhely leírása:

Lelőhely kutatása:

Lelőhely állapota: épületekkel, udvarokkal, úttal fedett, bolygatott terület

Irodalom, forrás: KÖH Nyilvántartás

12/105. lelőhely , 29203

Lelőhely neve: **Béke tér – Attila u találkozása (Prohászka Ottokár út)**
Lelőhely helyrajzi száma: 609/4 (591,595)
Lelőhely típusa: szórványlelet
Lelőhely kora: törökkor(?), középkor(?)
Lelőhely védettsége:
KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.
Lelőhely leírása:
A lelőhelyet Siklósi Gyula a középkori Budai külváros területével (12/2. lh.) azonosította. 1979-ben gödörásásból a Vasvári Pál Gimnázium előtt 15–17. századi páncélinget találtak. A leletet Várkonyi Károly ajándékozta a SZIM-nek.
Lelőhely kutatása:
Lelőhely állapota: Belterületi épületekkel fedett, bolygatott terület.
Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

12/106. lelőhely , 29204

Lelőhely neve: **Lövölde utca (volt szovjet laktanya)**
Lelőhely helyrajzi száma: 8483-06
Lelőhely típusa:
Lelőhely kora:
Lelőhely védettsége:
KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.
Lelőhely leírása:
Lelőhely kutatása:
Lelőhely állapota: Épületekkel, udvarokkal, utakkal fedett, bolygatott terület.
Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

12/106. lelőhely , 60784

Lelőhely neve: **Lövölde –Zrínyi-Budai-Huszár utcák tömbje**
Lelőhely helyrajzi száma: 8502/19,29,43,22,42,24,14,7,15,12,27,20,28,6, 878/2, 860, 857/4, 878/3, 862, 8502/40,8, 865, 863, 8503, 864, 8502/41, 878/5, 8502/17, 866, 857/2,3
Lelőhely típusa:
Lelőhely kora: középkor, Árpád-kor
Lelőhely védettsége:
KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.
Lelőhely leírása: terepbejárás alapján meghatározott lelőhely,
1922-ben a Lövölde u. és a Zrinyi utcák közötti területen öt bekarcolt csigavonallal díszített agyagpoharat találtak, mely a 13. századra keltezhető. A lelőhely jellege és kiterjedése a szórvány leletek alapján nem meghatározható. A lelőhelyet Siklósi Gyula a középkori Budai külváros területével (12/2. lh.) azonosította.
Lelőhely kutatása: .
Lelőhely állapota: Épületekkel, udvarokkal, utakkal fedett, bolygatott terület
Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat,
KÖH Nyilvántartás

12/129. lelőhely

Lelőhely neve: **Lövölde u. – Deák F. u. között** (szovjet katonai temető, egykori Lövölde)
Lelőhely helyrajzi száma: 898,900
Lelőhely típusa: szórvány lelet
Lelőhely kora: római kor
Lelőhely védettsége:
KÖH által regisztrált régészeti lelőhely, mely ex lege általános védelem alatt áll.
Lelőhely leírása:
A Lövölde u. – Deák F. u. közötti területen római-kori leletek kerültek elő. A lelőhely jellege és kiterjedése a szórvány leletek alapján nem meghatározható.
Lelőhely kutatása:
Lelőhely állapota: építménnyel, úttal, parkkal, temetővel fedett, bolygatott terület.
Irodalom, forrás: Siklósi Gyula: Fejér megye Régészeti Topográfiája, kézirat

RÉGÉSZETI LELŐHELYEK

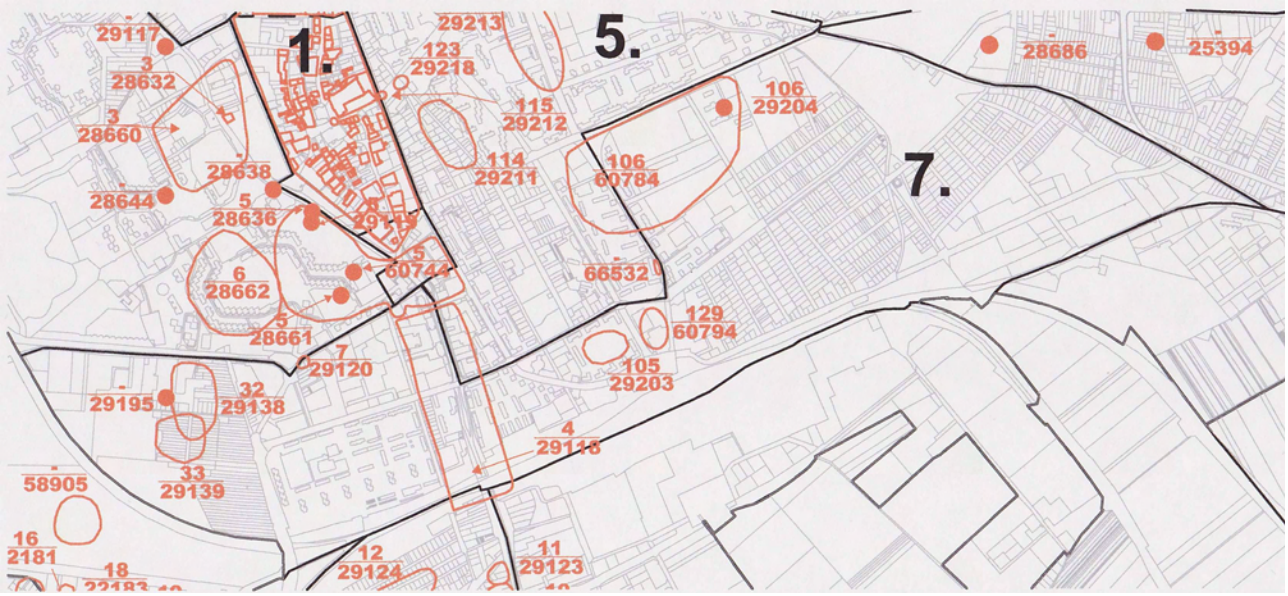

3. / Természet, táj, használat

A téma elemzése nem képezi e tanulmány tárgyát, azonban tájékoztatásul közöljük:

Helyi védelemmel védett természeti értékek

A 30/1992.(XI.26.) Székesfehérvár Megyei Jogú Város önkormányzati rendeletével módosított 1/1988.Fejér megyei Tanács VB rendelete a város helyi védettségű fái, fasorai, egyes természeti értékei a következők:

……

……5. Lövölde u. laktanya udvar kocsányos tölgyei és magyar kőris

……

4./ Épített örökség

A vizsgálat tárgyát képező városrész határait praktikus, rendezési okok miatt, önkényesen határoztuk meg . A kijelölt terület valójában egymástól korban,használatban és karakterben eltérő, önálló egységek láncolata. Fejlődésük különösebben nem hatott egymásra, ami az eltérő településszerkezeti jellemzőkről is leolvasható. Némelyik használatában is zárt egységet képez, pl. kórház, laktanyák. De zártnak minősül a Tóvárosi lakónegyed (volt Münnich lakótelep) is, hiszen belső úthálózata nem a határáig érő úthálózat folytatása.

Az örökségi érték vizsgálatát egységenként végezzük el, földrajzi sorrendben, kelet irányából nyugat felé haladva.

Megyei Szent György kórház, Seregélyesi út 3. (8447)

A pavilonrendszerben telepített első épületek tervezője Hübner Jenő volt. A legrégebbi épületek tengelyre fűzött, szimmetrikus elrendezését 1900-ban a funkció szempontjai határozták meg, a későbbi bővítéseket erre fűzték fel. Az 1990-es években elkészült legújabb épületegyüttes, a rendelőintézet, diagnosztika és a 10 szintes hotelszárny, ugyanezen elv szerint szerveződött. A két nagy építési kort, a 90 évnyi távolságot egy új tengely, a lábakra épített, hosszú közlekedő folyosó köti össze.

A korai épületek gazdag téglaarchitektúrája meghatározta a későbbieket is, hiszen néhány „univázas” évtizedet leszámolva, az újabb bővítések is alkalmazkodtak a korábbi arculathoz. A II. világháborúban a pavilonok elképesztő mértékben pusztultak. Tiszteletre méltó, hogy helyreállításuk az eredeti arculat szerint történt.

Az utóbbi évtizedek bővítéseinél, hol posztmodern módon, hol szuverén modern felfogásban, a míves, tagolt, plasztikusan kezelt téglafelületek teszik egységessé a kórházi épületek homlokzatait. A korai karakteres kontyolt magastetőket az újaknál lapostető váltja fel. Jól érzékelhető a tudatos, igényes beruházói szemlélet és a színvonalas tervezői közreműködés a felújítások során és az új szárnyaknál egyaránt.

Az egykori Lujza szanatórium eredetileg sem a látszótégla homlokzati alkalmazásával, hanem változatos tömegalakítással és gazdag vakolatarchitektúrával épült.

Mai látványában a többi fölé magasló hotelszárny a város egyik, több irányból is kibukkanó jellegzetes magaspontjává vált.

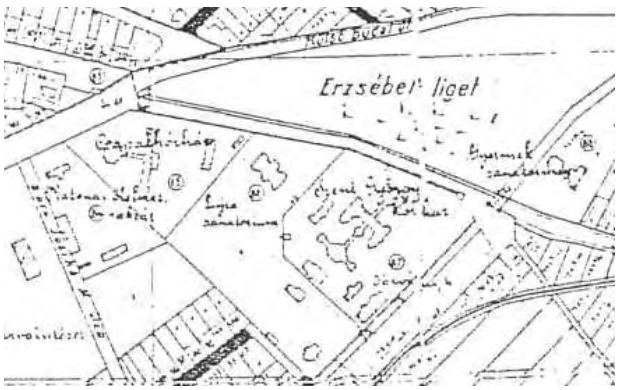

1909 1929

A Fejér megyei Szent György Kórház 1900-1943 között épült pavilonjai építészeti örökséget képviselnek. Az azóta megvalósított bővítések nagy része is a meglévővel harmonizáló, magas építészeti színvonalon készültek. A kórház területe helyi területi védelemre, a 8 korai épület helyi egyedi védelemre javasolt.

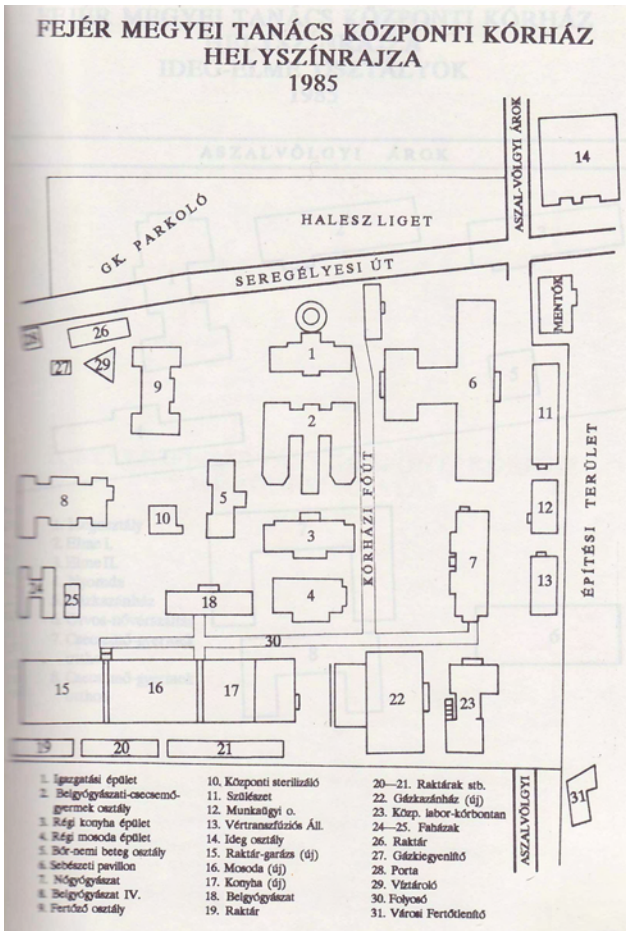

1900-ban, az alapításkor épültek:

igazgatási épület

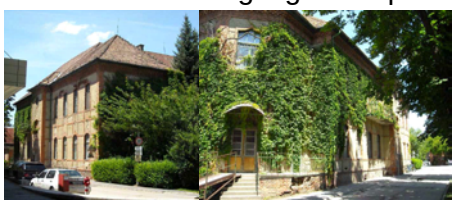

belgyógyászat-csecsemő-gyermekosztály

régi konyhaépület

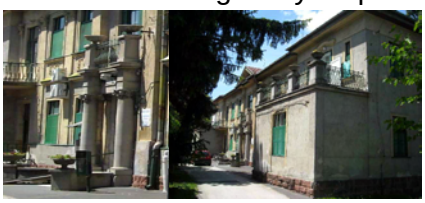

fertőző osztály

1913. Lujza szanatórium, ma belgyógyászat, onkológia

1923. után épültek

szülészet

régi mosoda

1943-ban épült, használatba vétele a háború utáni helyreállítást követően 1951-ben történt:

sebészet

Búr-telep

Első üteme a gyalogsági laktanya és az Aszalvölgyi-árok között jött létre 1901-ben, a vasút vonzásában munkástelepként. Újabb terjeszkedési lendületet a vasút felé, majd kelet irányába az I. világháború után kapott

A szabályos mérnöki szerkesztés és az akció-szerű beépítés az utcahálózatot és utcaképet egyaránt meghatározta. Az első korszak házai - így a Bem József utcaiak - nagyrészt zártsort képeznek, a vasút közelében oldalhatáron állnak, a kórház sávjában, a később kiosztott telkeken nagyrészt szabadonállók, az utólagosan nyitott utcában ikerházas beépítésűek.

A harmonikus, sőt kifejezetten kedves utcaképek látványában jobbára az eredeti építési kor a szerény kisvárosias, utcával párhuzamos gerincű, nyúlánk ablakos házak dominálnak. Szép számban megtalálhatók a sátortetős kockaházak és annak átalakításai is, sőt többfelé megjelennek már az utóbbi évtizedek megnőtt méretű, színes, ficánkoló homlokzatú legújabb családi házai is. Csak elvétve található egy-egy magasságával kiemelkedő, emeletes „tévedés”.

Bem József utca, a legrégebbi házsorok

Búr-telep és környéke

A Búrtelep és környéke 1901 –től máig, különböző ütemekben kialakult családi házas utcáinak szerkezete és harmonikus utcaképe örökségi értéket képvisel. Ezen belül a legrégebbi házsorok, a Bem József utca utcaképe helyi területi védelemre javasolt.

Budai úti laktanyák

A több, mint egy évszázada, különböző építési ütemekben kialakult egységek – lovassági-, gyalogsági laktanya, ellátóbázis és csapatkórház, a beépítés szellemiségében és a megvalósult látványukban egy összefüggő egységet alkottak. A funkcionalista szempontok vezérelte, tengelyre fűzött, szabadonálló beépítés „katonás” rendet tükrözött. Az épületek körül, gazdag faállományú parkokat telepítettek. A homlokzatokat téglaburkolattal tervezték, a gazdag tagolás, díszítés népies motívumokat is tartalmazott. Fehérvár igazolja, hogy ez a kettősség – az átlátható rend és a míves tégla) e kor katonai és kórházi beruházásainak általános jellemzője. A karakteres építészeti arculat a szép kerítéseknél is megjelent.

1882.

1899.

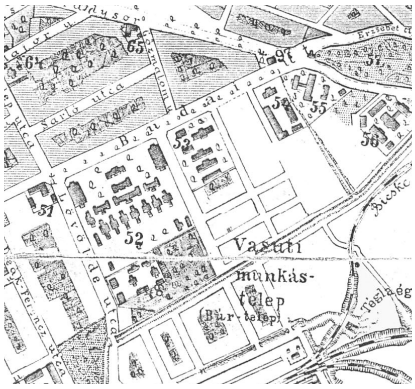

1909.

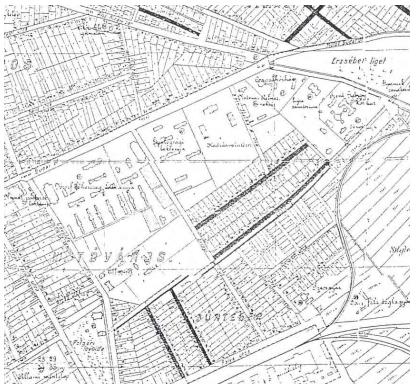

1920-29.

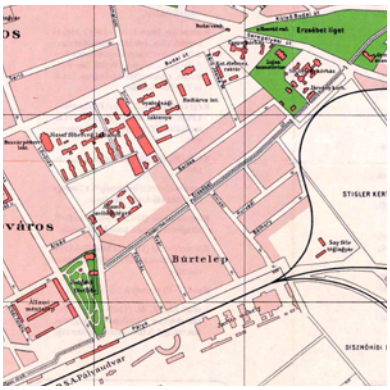

1934.

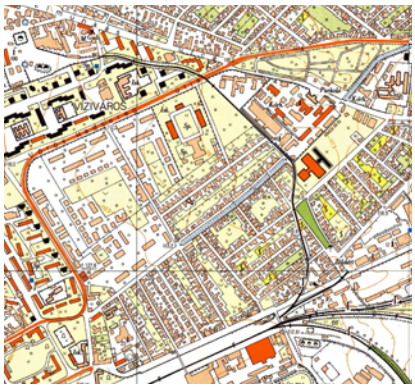

1988.

Ebbe az építészeti közegbe, melynek jó része a háborús pusztítások ellenére is fennmaradt, épültek a szovjet évtizedek lapostetős építményei, barakkjai. A négy évtizedes használat a régi épületeket is megviselte, ezt az időszakot mégis felújítható, szerkezetileg szinte hibátlan állagban élték túl. (Bizonyíték erre az a néhány épület, ami még a mai napig is üresen áll.) Nagyobb hiba a tetőzetekben, burkolatokban, faszerkezetekben jelentkezett. A kalandosan vezetett, alavult, kilyukadt épületgépészeti hálózatok, eldugult, törött közművezetékek is sok kárt okoztak.

1991-ben, a szovjetek távozása után 9 székesfehérvári építészcsoport felmérte a laktanyaterület összes épületét, még frissen elhagyott, üres állapotukban. Ezzel az általuk kezdeményezett, városi megbízású, az IKV által összefogott gyors akcióval kívánta a helyi szakma elősegíteni az értékes terület lehető legkedvezőbb, méltó hasznosítását.

A Lövölde utcai kanyarban állt az egykori Huszárpótkeret laktanya, mely eredetileg az első megyei közkórház volt. A 90-es évek elején elbontották, helyén ma benzinkút áll.

Az egykori Lovassági Laktanya 1892-ben épült Say Ferenc terve alapján készült, közel szimmetrikus szerkesztésű beépítéssel, gazdag tégladíszítésű homlokzatokkal. A laktanya a Budai útra néző reprezentatív főépületen és a Zrínyi utcai lovarda csarnokon kívül 13 nagyobb épületből és istállókból állt, kezdetben a Pátzay Pál is megörökítette K.u.K. 10-es huszárok, majd a szovjet hadsereg elhelyezését szolgálta.

A II. világháború után a legszebb, többemeletes épületszárnyak maradványait elbontották vagy jelentős kiegészítésekkel átalakították, 40 évig a Vörös Hadsereg állomásozott benne..

www.k2.kooszi.hu www.profilia.hu

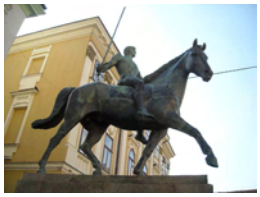

Pátzay Pál: szobra, Városház tér FEJÉR MEGYEI HÍRLAP 1990. július 14.

A 90-es évek közepén az egészet lebontották, helyén ma bevásárló központ van, hatalmas parkolóval, a terület hátsó fele üres, gondozatlan. Az egykori igényes, díszes kerítés 5 méteres szakaszát mementóként meghagyták. Az itt elhelyezett márványtábla emlékeztet a hajdani épületekre.

Ennyi maradt ……

Az egykori Gyalogsági laktanya 1903-ban épült, hét épületből állt a Zrínyi utca keleti oldalán. Sorsa a 90-es évekig a többiekhez hasonlóan alakult. 1993-ben felújították az első épületet, ebben ma a Lánczos Kornél Reálgimnázium működik. Egy másikban néhány éve nyílt a Nyugat-magyarországi Egyetem egyik kara. Példásan felújított, elegáns egyetemi épületek.

www.profilia.hu Lánczos Gimnázium GEO Egyetemi Kar

A terület hátsó részében van még üresen álló régi épület is. Itt a veszprémi Pannon Egyetem tervez beruházást. Az eddigi felújítások az eredeti építészeti értékek megtartásával, ahhoz alkalmazkodó, jó minőségű kiegészítésekkel valósultak meg.

A Budai úti Gyalogsági Laktanya területe (8483/10) a megtartott 20. századi eleji épületeinek építészeti színvonala miatt örökségi értéket képvisel. Az ingatlan helyi területi védelemre a megmaradt 4 korai épület helyi egyedi védelemre javasolt.

A mai Kandó Kálmán Műszaki Főiskola és a Gróf Széchenyi István Középiskola épületegyüttese (Budai út 45. 8482/1), az egykori Hadiárva Intézet 1928-30-ban épült, a Népjóléti Minisztérium tervei alapján a korábbi I. világháborús sebesültkórház 40 barakkja helyén. Az U alakban elhelyezett 3 épületszárny historizáló homlokzatú, téglaburkolatos sarokarmírozással. Az épületfalakon működő szoborcsoportok, a parkban számos művészeti alkotás található. . Az ingatlan épületeinek építészeti színvonala miatt örökségi értéket képvisel, .helyi területi védelemre javasolt.

Az egykori katonai élelmezési raktár-tömb 1905-1935-ben épült épületei még ma is állnak, több vállalkozás tulajdonolja, használja. A Budai úti megüresedett szép korai épület földszintjén a múzeum tárolja értékes köveit, köztük a királyi bazilika ezeréves kőmaradványait is. Az ipari vágányhoz símuló, 30-as évekbeli, modern építészeti megfogalmazású, remek szerkezetű élelmiszerraktárt többen is használják, elsősorban raktározás, nagykereskedelem céljára. Szép textúrájú téglafalazata most hatalmas lepedő-reklámok háttere.

élelmiszer raktár 1991.

2010.

Az egykori kenyérgyár már az 1909-es térképeken is szerepel. A telken belül magas hullámpala kerítés övezi. Tömzsi kéményét néhány éve már elbontották, A terület déli részén álló épületeket már gondosan felújították, aktuális mai izléssel, rózsaszínben, kizárólag fehér műanyag ablakkal.

Örvendetes, hogy az épületek használatban vannak, de az egész területet az igénytelenség, gazdátlanság és az átfogó fejlesztési koncepció teljes hiánya hatja át. A helyrajzi számok sokasága is azt jelzi, hogy az egykor összefüggő, értékes nagy területet feltrancsírozták, ezzel sorsát meghatározták. Így lett egycsapásra a belvárosból külvárosi telephely.

Az egykori katonai élelmezési raktár-területen a 20. század első harmadában épült épületek (Budai úti emeletes igazgatási épület, az emeletes raktárak, kenyérgyár) építészeti színvonala örökségi értéket képvisel. Ez a 4 korai épület helyi védelemre javasolt.

Az egykori csapatkórház épületét – tartva a szovjet használat alatt az épület „elfertőződésétől” – elbontották. Helyén egy külföldi beruházó hatalmas lakóházat épített, a hangsúlyos kerek saroktömeg felett egy kérdőjeleket felvető, félrelibbentett glóriával.

Az állami Fiúnevelő Intézet tömbje földszintes és egyemeletes épületekből álló, késő eklektikus együttes, Wagner Gyula tervei szerint épült 1893-95 között. A tengelyes szimmetriára fűzött egységek lakó-, és kiszolgáló épületek voltak (igazgatói, felügyelői, munkavezetői lakóházak, igazgatóság, három munka-, és hálótermi épület, kórház, ima-, és tanterem), a tetőzetek, homlokzatok egységes szellemben, gazdag tégla architektúrával készültek.

1991.

(E tanulmány készítőjének 1991-ben alkalma volt részt venni a tömb összes épületének felmérésében. Szívszorító látvány volt az eredeti, minden kis apró részletre kiterjedő mívesség és a szovjet évtizedek megdöbbentő „használatának” együttes látványa. Az imaterem felett megmaradt gyönyörű, eredeti fedélszék tanulmányozására több ízben tartottak az ács-tanulóknak helyszíni szemléltető oktatást. A házat azóta elbontották.)

Mára ez a terület is több részre szakadt (társasház, Karitász, nyugdíjas szolgáltatóház, gyermekvédelmi intézmény, tervezett idősotthon). Az épületeket részben felújították, vagy felújításra várnak, volt, amit elbontottak és évek óta áll a helyén egy félbeszakadt új építkezés.

A nevelőintézettől délre voltak a szovjet tiszti családok lakóházai, és a földszintes óvoda. A 4 és 10 szintes házakat felújították, új életet kezdtek. Az óvoda ingatlanát megkapta a fehérvári mozgássérültek egyesülete és 1996-ban megnyílt az önálló életre felkészítő VIKTÓRIA rehabilitációs központ. A hajdani óvoda egyik hosszú szárnya felett lábakra állított emelet készült (a régi épület megtartása az átadás feltétele volt!), ez a nappali foglalkoztató-, és kezelőszárny, az igazgatás és a szállórész új épületként készült. (tervező: Csutiné Schleer Erzsébet)

FEHÉR FOLT – VOLT azaz Leltár a kanyarban

1990-ben a szovjetek távozása után városi megrendelésre 9 székesfehérvári építészcsoport felmérte a Budai úti megüresedett laktanyaterületek összes épületét, amelyek a II. világháború előtt épültek. A tervdokumentációk épületenként tartalmazták a rajzokat, műleírást, fotodokumentációt, statikai szakvéleményt. A felmérési rajzok m=1:100 léptékben készültek. A teamek munkáját az IKV (Sejben Sándor) koordinálta.

1991. június 30-án rendhagyó kiállításra került sor a lovassági laktanya Lövölde úti kanyarjában. Egynapos kerítéstárlatot rendezett a Székesfehérvári Építész Kör és Gelencsér Ferenc fotóművész a kanyargó kerítésfalon „ FEHÉR FOLT -VOLT, Leltár a kanyarban” címmel. Hullámpapír tablókra kasírozott fotókat, rajzokat, levéltári dokumentumokat, újságcikkeket láthattak a nézők az addig tabu-számba menő Budai úti laktanyákról. A tárlat mindössze 1 napig volt „nyitva”, a szovjet csapatok távozásának hivatalos napján.

(A hullámpapír bálát a Garzon Bútorgyár, a 100 méter nemezetiszínű szalagot a Skála Áruház, a 10 kiló kenyeret - mert piknikbüfé is volt – a Sikér Pékség adományozta. A kerítésfalra a Budai út virágzó fáinak lombjából a Frézia virágszalon készített díszítést. Az ÉDÁSZ reggel egy éjszaka megvarrt reklámlepedőt feszített ki a Budai út fölött. Egyéb szponzor nem volt)

Az építészek a következő júniusban évfordulós ismétlést rendeztek ugyanott, szintén csak egy napig.

Gelencsér Ferenc fotói az 1991-es kiállításról

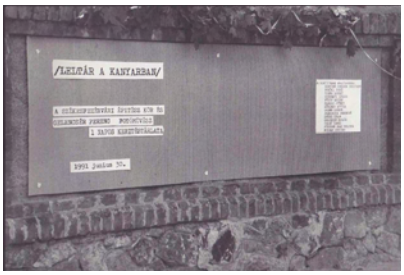

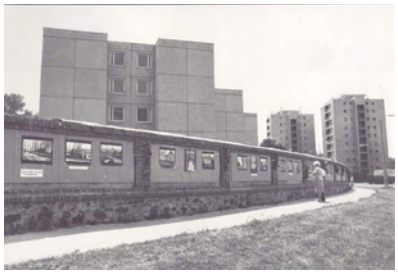
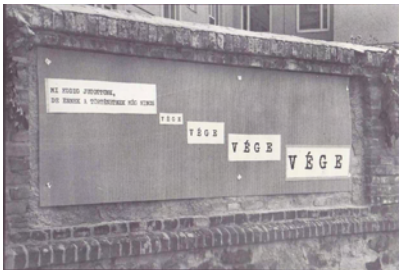

a kanyar ma

. Vasútvidék

A Lövölde út és Széchenyi utca közötti sáv településszerkezetének meghatározó eleme a vasút jelenléte és a Prohászka Ottokár út belvárosba vezető lendületes íve.

A vasutat a vasútállomási épületek hosszan elhúzódó térfala jelzi. Az állomás föbejárata egyben metszéspontja a Vizivárosból érkező Deák Ferenc utcai tengelynek. Az út ívét pedig a centrális hangsúlyt jelentő Prohászka templom és a szemközti Horváth István lakótelep pontházainak koncentrikus ritmusa emeli ki.

www.civertan.hu

A vasútállomás előtti teret a Prohászka emléktemplom és a hozzá kapcsolódó kultúrház építésével kapcsolatban Hönsch László tervei alapján rendezték, végleges formáját 1936-ban az Aszalvölgyi árok beboltozásával nyerte el. A tér aszfalt burkolást, középrésze pedig festői és hangulatos kertépítészeti-építészeti hangsúlyt kapott. Ide került Bory Jenő püspökkútja, mint középpont. Körülötte lemélyített, terméskőfalu pihenő tér,padokkal, lépcsőzetekkel és mindent körülvevő alacsony növényes virágos parkkal. Jelentős középületek keretezték az egységes arculatú teret, egy részük (Méntelep, Lövölde) elpusztult. A háború utáni újjáépítést követően a legnagyobb beavatkozás a 70-es éve végén történt. A növényzetben gazdag, elegáns park helyett a terület nagy részét autóbusz végállomások és parkoló részére lebetonozták és ezzel jellegtelen, sivár külsőt kapott.

A Vasútvidék környékén két jellemző lakóterület van.

Az egyik a Béke téri lakótelep, a 4 utca által határolt keretes beépítés az egykori Állami Méntelep helyén, az állomásépülettel szemközt. Ez a szőnyegbombázott vidék újult meg legelőször. A II. világháború utáni újjáépítés legelső házai téglából épültek. A legkorábbiak még a 40-es évek modern épületeinek stílusában készültek, lapostetővel, terméskőlábazattal, díszítetlen homlokzattal. Másfél év múlva már a szocreál jegyében fogantak a lakóépületek, mint a Deák Ferenc utca sarkán álló kétemeletes MÁV-ház is. Leveles oszlopfővel díszített bejárat, vakolat keretezésű ablakok és erkélyek jellemzik. A falán Nagy Benedek Deák-domborműve látható.

Béke téri lakótelep

A Béke téri lakótelep északi térfalán is a kor míves építészeti részletei láthatók. Ez a keretes beépítés a háborút követő évek lakásépítésének legértékesebb tömbje, színvonalas korai modern és szocreál lakóépületei örökségi értéket képviselnek. A terület értékét kiemeli a közepén megmaradt hatalmas park. A lakótelep országos „Műemléki jelentőségű terület (MJT)" védelme javasolt.

A Kaszap István és Horváth István utcák sarkán álló lakóház még a 30-as években készült, szép kőkeretes kapuzattal. E sáv épületei a MÁV kezelésébe tartoznak és több építési korszakot képviselnek.

1945 után 1945 előtt Horváth István utca

MÁV épületek VOGE kultúrház ….. Kaszap István utca

Szemközt a Deák Ferenc utca túloldalán, a megsemmisült Polgári Lövölde fedett sportcsarnoka és bálterme helyén ma szovjet katonai temető van.

A másik lakóterület Horváth István lakótelep, a Prohászka úttól a Széchenyi utcáig tart, négyszintes blokkos szerkezetű házakkal telepítették be, a főutak mentén utcahossznyi összefüggő térfalat képezve.

Horváth István lakótelep

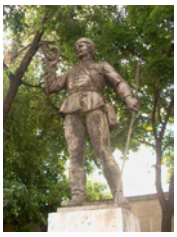

Petőfi Postás Vasúti posta

A lakóházak mögött a vasút menti sávban épült fel a 80-as években a 2. sz. Postahivatal és Postafeldolgozó Üzem (vasúti posta) modern épülettömbje. A postások kezdeményezésére az új épület előtt állították fel 2007-ben Soproni Stöckert Károly „Petőfi Postás" című alumínium szobrát, amely 1958. óta addig a vasútállomáson, a korábbi postahivatal mellett állt.

A Vasútvidék értékes középületekkel is rendelkezik.

a./ Vasútállomás épülete, Béke tér 5-7 (596)

„ A vasútból feledhetetlen emlékem a több vágánypárt lefedő hatalmas fa tetőzet, mely alá, „mint istállójukba”, beálltak a személyvonatok, A gyorsvonatok mozdonyai közül a fénylő, zöld testű, csillogó sárgaréz veretű példányokhoz képest a mai dieselek bizony formátlan szörnyetegek. Ezek a mozdonyok éltek, amikor fúriaként bedübörögtek a nagy tető alá, hatalmasakat pöffenve fújták ki fáradtságukat.”

(Részlet Molnár Tibor városi főmérnök visszaemlékezéséből 1985.)

Régi vasútállomás

A 19. században épült állomás épületet a háborús szőnyegbombázás teljesen elpusztította. Helyén épült 1951-56-ban a mai épület, Kelemen László és Éhn József tervei szerint, klasszicizáló, szocialista realista stílusban. Középpontjában a váróterem nagybelmagasságú, galériás terének tömege áll, kétoldalt hosszan elnyúló, oszlopsoros, földszintes szárnyakkal, a végekben L alakban befordulva. Nemrégiben felújították. Az épület homlokzatán domborművek készültek a kor szellemében. A belső térben nagy méretű pannók láthatók az emelet magasságában. Lépcsőház tengelyében színes üvegablak készült.

A vasútállomás karakteres szocreál stílusú épületegyüttese magas színvonalú külső építészeti értékei, belső térképzése és művész gazdagsága miatt műemléki védelemre javasolt.

b./ Vasvári Pál Gimnázium, egykori Magyar Királyi Szent István Középfokú Gazdasági Tanintézet, Prohászka Ottokár út 71. (595)

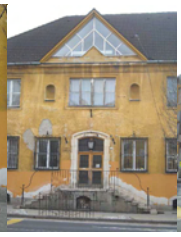

Egyemeletes szabadonálló, L alaprajzú modern épület, 1937-38-ban épült Széll László tervei szerint. Különlegessége a főbejárata az utcai vaskorláttal és a földszinti ablakok kovácsoltvas védőrácsai. 1990. körül tetőterét újabb osztálytermekkel beépítették és a homlokzaton a főbejárat felett üvegezett tympanon készült.

c./ Kodály Zoltán Általános Iskola és Gimnázium, egykori Horthy Miklós Állami Polgári Fiúiskola, Béke tér 4. (900)

Kontyolt tetős, enyhe ívű árkádsoros iskolaépület 1942-43-ban épült Széll László tervei alapján. 1960-ban modern építészeti megfogalmazású szárnnyal bővítették, tervezője Pordán H. Ferenc. Az egymástól formai eszközeiben teljesen különböző 2 szárny között az aránybéli azonosság és a finoman kezelt asszimmetria teremt harmóniát. A bővítmény tudatosan vállalt különállásával nyomatékos hangsúlyt ad a régi épületnek. Az utólagosan ráépített magastetős megoldás viszont idegen a modern szárny nagyvonalú, igényes építészeti lényegétől.

d./ egykori Vasúti Casino, Mártírok útja 2. (903/4)

A belvárosi zárt sarokerkélyes házak modern hangvételű átértékelése, az iskolával szép utcaképet alkot.

A Vasvári Pál Gimnázium, a Béke téri iskola és a Vasúti Casino épülete az 1930-40-es évek színvonalas építészeti megnyilvánulásai, tudatosan megkomponált szép együttest képeznek, amely örökségi értéket képvisel. Mindhárom épület helyi egyedi védelemre javasolt.

e./ Prohászka Ottokár Emléktemplom,Prohászka Ottokár út 52. (614)

Görögkereszt alaprajzú, klasszicizáló modern épület, vasbeton kupolával, kelet felől árkádsorral, a nagy székesfehérvári püspök emlékére épült 1929-35 között, Fábián Gáspár, Molnár Tibor, Gatterer Ferenc terve alapján. Az 52 méter magas templom 3500 hivő befogadására alkalmas. A háború során a kupola leégett, a templomot negyven találat érte. A felújítása 2001-ben kezdődött meg,

A baloldali szárnyépületben kultúrház és mozi volt, a másik oldalon a plébánia kapott helyet. Az oldalszárnyak a háborúban megsérültek, a baloldalit el is bontották. A tervezett, 65 méter magas harangtorony nem valósult meg. A monumentális templom főhomlokzatán lépcsős, toszkán oszlopos portikusz emeli ki a bejáratot. Hangsúlyos az épületen körben futó fogazott övpárkány. A félgömb alakú laternás kupola átmérője 30 méter. A templom belsejében jobboldalon helyezték el Prohászka Ottokár fehérmárvány síremlékét (Orbán Antal). A belsőben több jeles művészeti alkotás is helyet kapott. A templom északi hajlatában egy kis parkban áll Prohászka Ottokár bronz szobra, Felsőeőri Fülöp Elemér alkotása A plébániaudvaron található Kaszap István síremléke és egy 1808-ból való márványfeszület (Pestiskereszt), ami egykor a vizivárosi sorompón kívül állt.

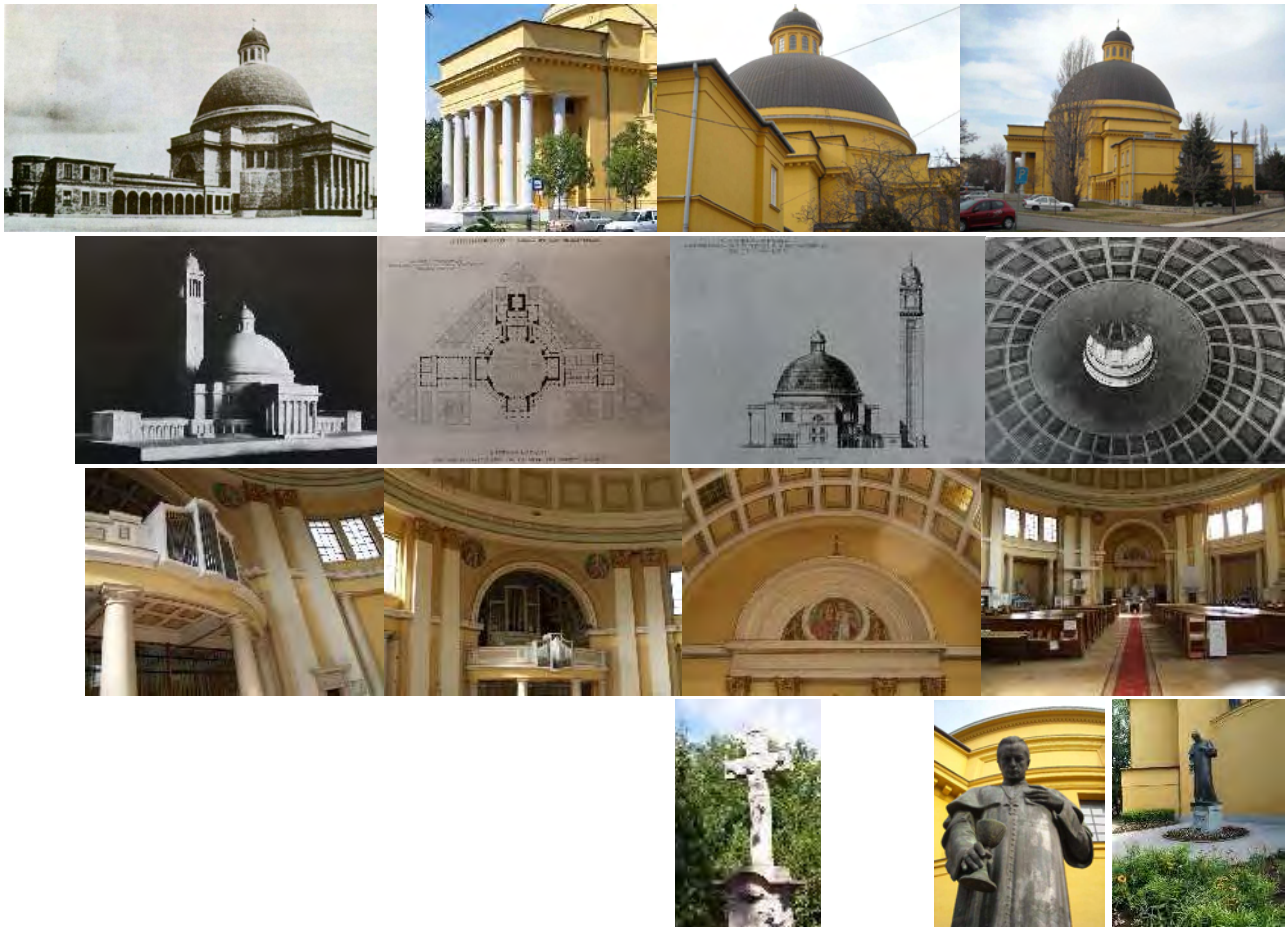

A Prohászka Ottokár Emléktemplom magasszínvonalú építészeti és művészeti alkotás, örökségi értéket képvisel. Műemléki védelme javasolt.

Széchenyi utca, Balatoni út és környéke

A középkori Ujfalu (villa nova) nyomain felépült, egyutcás Alsóváros déli irányban már a 18. században hosszan kiépült. Ezt a folyamatosságot vágta ketté az 1860-ban az első vasútvonal. Az 1930-as években, a nagy út-, és hídépítések idején vasúti felüljárót építettek az átközlekedés megkönnyítésére. Az úttal párhuzamosan vezetett az egykor fasorokkal, sövényekkel szegélyezett sétány, a Hosszúsétatér a város kirándulóhelye, a Sóstó felé. Tőle keletre nagy mocsár terült el.

A háború utáni évtizedekben a Széchenyi utcának a vasúttól északra fekvő szakasza teljesen megváltozott. A régi kisvárosias házsorok helyén, mindkét oldalon panelházak épültek. Bár nyomokban még élvezhető a Hosszúsétatér mentén telepített hajdani fasor, ám a földszintes ikerházak mögül szinte félelmet keltően meredeznek a 10 szintes hosszú térfalak.

A Horváth István úti forgalmas kereszteződéstől északra, a Széchenyi utca nyugati oldala födémemeléses technológiával megépült hosszú loggiás házakból áll, mögöttük a város *egyik* legnagyobb kollégiumával. Maga a forgalmas kereszteződés mutatja a város egyik legriasztóbb arcát, ahol mindent, még a frissen (kétharmadrészben közpénzen) felújított házfalakat is gátlástalanul beborítja az óriásreklám. Szégyenteljes, elszomorító, szinte megalázó látvány.

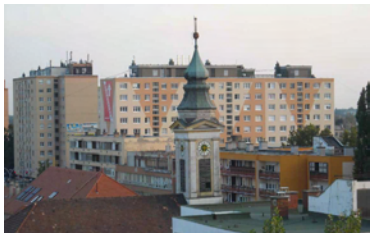

A 30-40-es években szándékosan átvezették a balatoni forgalmat a városon, ettől kereskedelmi hasznot remélve. Ezt segítette a Balatoni út sarkán kiépített legendás STOP étterem is, aminek jelentősége mára kifakult.

Ebben a tömbben, a Hosszúsétatér két oldalán található a Gazdaság Háza, mint a Fejér Megyei Kereskedelmi és Iparkamara homoktéglás posztmodern székháza, a vízügy és

környezetvédelem tömbje, udvarán Beszédes József vízimérnök mellszobrával (Bolgár Judit) és az 1999-ben a Víz Világnapjára felállított ácsolt aquamobillal, délebbre a szocreál formakinccsel megépített hosszúsétatéri idősotthon és az erdészet (VADEX) műszaki telephelye, valamint további kisebb-nagyobb vállalkozás.

A Jancsár utca környéke, a középkori falu Sárszabadi területe, ma forgalmas közlekedési csomópont, több buszjáratnak is a végállomása. Az itt kialakított körforgalomba érkezik be Maroshegy felől a Balatoni út, a Palotaváros hátsó „egérútja”, meg az aszalvölgyi-árok-menti Bakony utca, amely kivezet az alsóvárosi rétre, a szennyvíztisztítóig.

A tájék legértékesebb építménye lehetne, ha még állna, a felépülésekor igazi szenzációnak tartott új közvágóhíd, amely 1934-ben épült a Králik-Szabó-Farkass- Rimanóczy négyes tervei szerint. A rendkívül jó arányú, színvonalas modern épületet sokáig jó példaként tanították a műegyetemen. Itt Székesfehérváron ezt nem így gondolták, néhány éve elbontották, a helyét egy szállónak adta át.

1934. 2010.

Tóvárosi lakónegyed (egykor Münnich lakótelep)

A Palotaváros és a Homoksor között elterülő rét évszázadokon át gyakran vizenyős mocsár volt. Ez a vasút megépültével sem változott. Oly magasan állt az összefüggő víz, hogy telente itt volt a fehérvári gyerekek korcsolyázó helye.

A lakótelep beépülése a 70-es évek elején kezdődött. A házak telepítése az utak mentén keretes jelleggel, a vasút felül pontszerűen, a tömb belsejében párhuzamosan húzódó sávokban történt. A mocsár miatt az épületek alapozása különleges költséges technológiát igényelt.

A lakótelep nyugati széle mentén halad a főút a Balaton felé, a vasutat az 194o-ben megépült hármas közúti felüljáróval hidalja át (tervező: Sávoly Pál)

Tátra – Mátra - Fátra utcák

Szinte groteszk az ellentét a lakótelep hatalmas, fantáziát nélkülöző zárófala és az út túloldalán sorakozó cseréptetők festői látványa között. A pikantériát csak fokozza a felüljáróra vezető út emelkedése, amely mentén az amúgy is kicsi házak még kisebbek lesznek.

Az 1900-as évek elején a vasút térhódításával kezdődött a másfél utcányi beépítés a hosszú, keskeny telkeken, szerényebb munkáslakások részére, ami a 40-es években kapott újabb lendületet. A sűrűn sorakozó, utcai oromfalas, falusias hosszúházak együttese - csodával határos módon -, a mai napig szinte rezervátumszerűen megmaradt. A többszáz éves kárpát-medencei hagyományokon alapuló, természetes hatású, időtálló beépítés és a hozzá tartozó megművelt kiskertek tevékeny életformát tükröznek.

A felújítások során – és ez is csoda! – megőrizték a házak eredeti arányait, értékeit, jellegét. Egyetlen renitens, keresztbeforduló, reklámokkal cicomázott ház virít a házsor közepén, ennek elemzése maradjon inkább a viselkedéskutatókra.

Az épületek egyenként nem kimagasló építészeti alkotások, sőt átlagosnak tekinthető, szokványos falusias lakóépületek, történetük szinte egy évszázadot sem ível át. Értékük fő ereje a házak együttesében rejlik.

A Tátra – Mátra - Fátra utcák lakóingatlanjainak 50-100 éves épületegyüttese az egységes beépítési szerkezet és a harmonikus utcakép sértetlen megőrzésével örökségi értéket hordoz. A terület helyi területi védelme javasolt.

A vizsgált városrész nyugati végében, a szennyvíztisztító telepig tartó Bakony utca déli oldala mentén műhelyek, gyárak, telephelyek, kisebb ipari létesítmények működnek.

www.civertan.hu

5./ Védettségek

5.1. Régészeti védettség

Régészetileg védett lelőhelyek:

A hatástanulmány tárgyát képező területen külön miniszteri rendeletben régészetileg védetté nyilvánított lelőhely nem található.

Régészetileg nyilvántartott lelőhelyek:

A „Kulturális örökség védelméről" szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kövt) 11. §-a értelmében a régészeti lelőhelyek a törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak. Ezen lelőhelyek nyilvántartásba vételéről a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Nyilvántartási Irodája gondoskodik.

A középkori Székesfehérvárt egész településhalmaz vette körül. Ezek a falvak a középkor végére rendszerint egybeolvadtak a várossal. Az említett településhalmazhoz tartozott a vizsgált városrész északi felén a Budai külváros (civitas exterior), valamint Ingovány és Szentkirályfölde faluk, délről pedig Újfalu (nova villa). Ezen településhalmazhoz tartozó falvakon kívül a királyi várostól kissé távolabb eső falvak is kialakultak. A 13 azonosított középkori falu egyike volt Sárszabadi.

Ezek régészetileg nyilvántartott lelőhelyei az alábbiak:
(KÖH által regisztrált régészeti lelőhelyek, mely ex lege általános védelem alatt állnak)

12/4. lelőhely , 29118
Lelőhely neve: **Széchenyi utca (Nova villa)**
Lelőhely helyrajzi száma: 6120/6,9, 6117/6, 6121/1, 6117/5, 6120/11, 6117/4, 6120/10,2, 6128/2, 549/1, 6128/1, 550/1, 535/1, 6149/10, 6120/7, 538, 539, 6120/5, 6149/13, 555, 6149/12, 548, 6149/11, 549/2, 547, 6149/16, 578/3, 559, 562, 560, 6129/2,1, 557, 561, 613
Lelőhely típusa:
Lelőhely kora: középkor,

12/5. lelőhely, 60744 (a lelőhelynek csak elenyésző része esik a vizsgált területre)
Lelőhely neve: **Ingovány**
Lelőhely helyrajzi száma: 5862/13, 5901, 5862/27, 520, 525/3, 5734/8, 5862/28, 5757, 5758, 5862/33, 5900/1,2, 5862/19,35,24,25,68, 524/2, 531, 530/2, 525/2,1,4, 530/3, 527/3, 526, 529, 524/1, 523, 527/1, 530/1, 532, 527/4, 5753, 6116/3, 521
Lelőhely típusa:
Lelőhely kora: középkor,

12/7. lelőhely , 29120
Lelőhely neve: **Jancsár u (Szentkirályfölde)**
Lelőhely helyrajzi száma: 6109/2,1, 6096/1,2, 6082, 5904
Lelőhely típusa:
Lelőhely kora: középkor,

12/32. lelőhely , 29138
Lelőhely neve: **Mátra u – Fátra u**
Lelőhely helyrajzi száma: 5957/7,8,9, 5959, 5960, 5961, 5962/1,2, 5963, 5964, 5965, 5966, 5967, 5968, 5971, 5972, 5973, 5974, 5976, 5977, 5981, 5982, 5983, 5984, 5985, 5986, 5988, 5989, 5990/1, 5996/1, 5997/1,2, 5998, 5999, 6000, 6001, 6002, 6003, 6004,

Lelőhely típusa:
Lelőhely kora: középkor

12/33. lelőhely , 29139
Lelőhely neve: **Fátra u**
Lelőhely helyrajzi száma: 5956/4, 5997/1,2, 5998, 5999, 6000, 6001, 6002, 6003, 6004, 6005, 6006, 6007, 6008, 6009, 6010, 6011, 6012/6, 6037, 6040, 6041, 6044, 6045, 6048, 6049, 6052, 6053, 6056, 6057, 6060, 6061, 6064, 6065, 6066
Lelőhely típusa:
Lelőhely kora: őskor,

12/... lelőhely , 29195
Lelőhely neve: Hűtőipari Vállalattól délre (???)
Lelőhely helyrajzi száma: -
Lelőhely típusa:
Lelőhely kora:

12/105. lelőhely , 29203
Lelőhely neve: **Béke tér – Attila u találkozása (Prohászka Ottokár út)**
Lelőhely helyrajzi száma: 609/4 (591,595)
Lelőhely típusa: szórványlelet
Lelőhely kora: törökkor(?), középkor(?)

12/106. lelőhely , 29204
Lelőhely neve: **Lövölde utca (volt szovjet laktanya)**
Lelőhely helyrajzi száma: 8483-06
Lelőhely típusa:
Lelőhely kora:

12/106. lelőhely , 60784
Lelőhely neve: **Lövölde –Zrínyi-Budai-Huszár utcák tömbje**
Lelőhely helyrajzi száma: 8502/19,29,43,22,42,24,14,7,15,12,27,20,28,6, 878/2, 860, 857/4, 878/3, 862, 8502/40,8, 865, 863, 8503, 864, 8502/41, 878/5, 8502/17, 866, 857/2,3
Lelőhely típusa:
Lelőhely kora: középkor, Árpád-kor

12/129. lelőhely
Lelőhely neve: **Lövölde u. – Deák F. u. között** (szovjet katonai temető, egykori Lövölde)
Lelőhely helyrajzi száma: 898,900
Lelőhely típusa: szórvány lelet
Lelőhely kora: római kor

Régészeti érdekű területek:

Régészeti érdekű terület a vizsgált városrészeken és külterületi részen nincs.

A KÖH nyilvántartásában regisztrált régészeti lelőhelyek ábrája a tanulmánykötet 47. oldalán található.

5.2. Műemléki védettség

A hatástanulmány tárgyát képező területen külön miniszteri rendeletben védetté nyilvánított, és egyben a Magyarország Műemlékjegyzékében (Fejér megye, KÖH, Budapest, 2008. május 30.) szereplő objektum nincs.

5.3. Helyi védettség

Székesfehérvár önkormányzata nem alkotott helyi védelemről szóló rendeletet. E területen helyi védettség alatt álló épület vagy köztárgy a fentiek miatt jelenleg nincs.

Korábbi tanulmányok, rendezési tervek az alábbi javaslatokat tették a vizsgált területen épületek, köztárgyak helyi védelem alá helyezésére:

a./Székesfehérvár Belváros és tágabb környezetének szabályozási terve:
helyi egyedi védelem: Prohászka Ottokár Emléktemplom
Vasútállomás épületegyüttese

b./ Székesfehérvár egyes külterület és belterület helyi építési szabályzata
helyi egyedi védelem: Szent György Kórház: 1945 előtt épült pavilonok, 8 db
Katonai élelmezési raktár: iparvágány melletti hosszú épület
Kandó - Széchenyi iskolák: 4 épületszárny
Gyalogsági laktanya: 4 épület

5.4. Természet-, tájvédelem

A téma elemzése nem képezi e tanulmány tárgyát, azonban tájékoztatásul közöljük:

Helyi védelemmel védett természeti értékek

A 30/1992.(XI.26.) Székesfehérvár Megyei Jogú Város önkormányzati rendeletével módosított 1/1988.Fejér megyei Tanács VB rendelete a város helyi védettségű fái, fasorai, egyes természeti értékei a következők:

……
……5. Lövölde u. laktanya udvar kocsányos tölgyei és magyar kőris
……

6./ Örökségi értékek elemzése

6.1. Régészeti örökség

A középkori Székesfehérvárt egész településhalmaz vette körül.

Ezek a falvak a középkor végére rendszerint egybeolvadtak a várossal, mint azt Esztergom, vagy éppen Székesfehérvár esetében is megállapíthatjuk. Az említett településhalmazhoz tartozott a vizsgált városrész északi felén a Budai külváros (civitas exterior), valamint Ingovány és Szentkirályfölde faluk, délről pedig Újfalu (nova villa). Az ezekhez tartozó, a mai Székesfehérvár területén talált középkori lelőhelyeket, falvakat írott források és leletek segítségével azonosították.

Ezen településhalmazhoz tartozó falvakon kívül a királyi várostól kissé távolabb eső falvak is kialakultak. A lakott városrészeken kívül eső zöldterületeken, az őskori, kelta és római lelőhelyeken kívül, összesen 13 középkori falut azonosítottak, lelőhelyek írott források segítségével. Ezek egyike volt Sárszabadi.

A vizsgált területen az azonosított középkori falvakon kívüli, további lelőhelyek találhatók.

6.2. Építészeti örökség

A vizsgálatra kijelölt terület valójában egymástól korban,használatban és karakterben eltérő, önálló egységek láncolata. Az örökségi érték vizsgálatát egységenként végeztük el, földrajzi sorrendben, kelet irányából nyugat felé haladva. Egyes részeknél a beépítés mindössze néhány évtizedes, történelmi előzménye nincs, örökségként még nem értelmezhető, mint a Horváth István lakótelep, vagy a Tóvárosi lakónegyed. A Széchenyi utca mentén már a középkorban is volt lakott település, mára azonban már annyira átalakult, hogy örökségi értéket csak a régészet tarthat számon (nova villa). A Budai úti laktanyák egyes egységeinél sincs már nyoma sem annak az építési korszaknak, melyet egyébként értéknek lehetett volna tekinteni (csapatkórház, lovassági laktanya). A Lövölde úti egykori Javítóintézet valaha egységes szellemben megkomponált és használt épületegyüttesét mára több telekrészre felosztották, és a tulajdonosok eltérő sorsokat szántak az egyes épületeknek, és ezek a „sorsok” jószerivel véglegessé is váltak. Hiába minősül a még megmaradt épületállomány elvileg értékesnek, a helyi védelem ebben a kusza helyzetben nem tud hatékonnyá válni.

Építészeti örökséget az alábbi elemek képviselnek:

<u>Megyei Szent György Kórház</u>, Seregélyesi út 3. (8447)

A Fejér megyei Szent György Kórház 1900-1943 között épült pavilonjai építészeti örökséget képviselnek. Archív felvételek bizonyítják, hogy a háború okozta pusztulásból a nehéz gazdasági körülmények között is az eredeti értékeket újrateremtve állították helyre az épületszárnyakat.

Az azóta megvalósított bővítések nagy része az eredeti területszerkezet sérelme nélkül, a korai épületekkel harmonizáló, magas építészeti színvonalon készült.

A kórháznak a korai pavilonokat tartalmazó területe <u>helyi területi védelemre,</u> ezen belül a 8 korai épület <u>helyi egyedi védelemre</u> javasolt.

A védelem indoka. egyrészt a meglévő magasszintű építészeti értékek elismerése, másrészt ösztönzés a jövőbeni beruházások, felújítások esetében az értékőrzés további folytatására.

Búr-telep, Bem József utca

A Búrtelep és környéke 1901–től máig, különböző ütemekben kialakult családi házas utcáinak szerkezete és harmonikus utcaképe örökségi értéket képvisel. A mai állapotában egy lassú változás érzékelhető a területen, főként a régebbi építésű házak cserélődnek le és ez természetes.

Ezen belül az elsőként beépült Bem József utca nagyrészt megőrizte régi házait, illetve az átalakítások és az újabbak is beleilleszkednek az eredeti rendbe, ezért a Bem József utca utcaképe helyi területi védelemre javasolt.

A védelem indokai a meglévő, megtartott értékek elismerése, megfelelő kommunikációval a helybéliek identitástudatának megerősítése és ösztönzés az értékőrzés további tudatos folytatására.

Egykori Gyalogsági laktanya, Budai út

A laktanya 1903-ban épült, hét épületből állt a Zrínyi utca keleti oldalán. Sorsa a 90-es évekig a többi volt szovjet ingatlanhoz hasonlóan alakult. Az 1993-ben elsőként helyreállított épületben ma a Lánczos Kornél Reálgimnázium működik. Egy másikban néhány éve nyílt meg a Nyugat-magyarországi Egyetem egyik kara. Példásan felújított, elegáns egyetemi épületek a szép parkban.

Az ingatlanon van még üresen álló régi épület és a hátsó részében üres terület is. Itt további felsőfokú oktatási beruházásokat terveznek. Az eddigi felújítások az eredeti építészeti értékek megtartásával és ahhoz alkalmazkodó, jó minőségű kiegészítésekkel valósultak meg.

A Budai úti Gyalogsági Laktanya teljes területe (8483/10,……) az eredetileg megkomponált szerkezet és az abban megtartott 20. századi eleji épületeinek építészeti színvonala miatt örökségi értéket képvisel. Az egyes épületek értékét az együttes erő fokozza. A Budai út, Zrínyi utca, Bem József utcai hátsókertek és Kandó-Széchenyi iskolák telke által körbehatárolt ingatlanegyüttes helyi területi védelemre, ezen belül a 4 megmaradt korai épület helyi egyedi védelemre javasolt.

A védelem indoka a meglévő beépítési, építészeti értékek és az értékőrző felújítás elismerése, valamint a további beruházások hasonló szellemű és színvonalú megvalósításának biztosítása.

Egykori Hadiárva Intézet, ma Kandó Kálmán Műszaki Főiskola és a Gróf Széchenyi István Középiskola épületegyüttese, Budai út 45. (8482/1)

Az egykori Hadiárva Intézet 1928-30-ban épült. A ma iskolaként használt épületszárnyak és a szép park együttese az eredetileg megkomponált szerkezet és az épületek építészeti színvonala miatt örökségi értéket képvisel, .helyi területi védelemre javasolt.

A védelem indoka a meglévő építészeti értékek és az értékőrző felújítás elismerése, valamint a további beruházások hasonló szellemű és színvonalú megvalósításának biztosítása

Az egykori katonai élelmezési raktár, Hadiárva utca (8451/11,12)

Az 1905-1935-ben kiépült hajdani katonai ellátó telephely értékes épületei még ma is állnak. A korábban egységes területet és az épületeket néhány év óta több vállalkozás tulajdonolja, használja.

Örvendetes, hogy az épületek használatban vannak, de az egész értékes területet az átfogó fejlesztési koncepció teljes hiánya hatja át. Az új telekosztások kijelölésénél az értékőrzés és a terület minőségének igénye nem volt befolyásoló tényező.

Az egykori katonai élelmezési raktár-területen a 20. század első harmadában épült épületek, az 1905-ben épült Budai úti emeletes igazgatási épület és kenyérgyár, valamint az 1930 körül épült emeletes raktárak építészeti színvonala örökségi értéket képvisel. Ez a 4 korai épület helyi védelemre javasolt, bontásuk ne történhessék meg.

A védelem indoka a meglévő építészeti értékek elismerése, valamint a további beruházások, felújítások során az értékőrzés biztosítása.

Béke téri lakótelep és park

4 utca által határolt keretes beépítés az állomásépülettel szemközt. A II. világháború utáni újjáépítés során elsőként újult meg. Legelső házai téglából épültek. Ez a keretes beépítés a háborút követő évek lakásépítésének legértékesebb tömbje, színvonalas korai modern és szocreál lakóépületei örökségi értéket képviselnek. A terület értékét kiemeli a közepén megmaradt hatalmas park. A lakótelep és park országos „Műemléki jelentőségű terület (MJT)" védelme javasolt.

A védelem indoka a területszerkezet és az épületegyüttes, mint a 40-es évek végi korai modern és szocreál stílusú jeles alkotásoknak örökségi értékként való elismerése. Csak így biztosítható a fokozottabb jogszabályi kontroll és az egységes elv az egyébként építéshatósági beavatkozás nélkül elvégezhető felújítási munkálatoknál. A műemléki védelem pályázati lehetőségeket is kínál.

Vasútállomás épülete, Béke tér 5-7 (596)

A korábbi helyén 1951-56-ban épült a mai épület, Kelemen László és Éhn József tervei szerint, klasszicizáló, szocialista realista Nemrégiben felújították. Az épület homlokzatán és a belső térben is művészeti alkotások készültek a kor szellemében.

A vasútállomás karakteres szocreál stílusú épületegyüttese magas színvonalú külső építészeti értékei, belső térképzése és művész gazdagsága miatt műemléki védelemre javasolt.

A védelem indoka a meglévő magasszínvonalú építészeti értékek és a felújítás minőségének elismerése, valamint a további beruházások, felújítások során az értékőrzés biztosítása.

a. Vasvári Pál Gimnázium, egykori Magyar Királyi Szent István Középfokú Gazdasági Tanintézet, Prohászka Ottokár út 71. (595)

Modern iskolaépület, népies történelmi hagyományú részletekkel, 1937-38-ban épült Széll László tervei szerint.

b. Kodály Zoltán Általános Iskola és Gimnázium, egykori Horthy Miklós Állami Polgári Fiúiskola, Béke tér 4. (900)

Enyhe ívű árkádsoros modern iskolaépület, népies történelmi hagyományú részletekkel, 1942-43-ban épült Széll László terve szerint. 1960-ban modern építészeti megfogalmazású szárnnyal bővítették, tervezője Pordán H. Ferenc. Az egymástól formai eszközeiben teljesen különböző 2 szárny között az aránybéli azonosság és a finoman kezelt asszimmetria teremt harmóniát.

c. Egykori Vasúti Casino, Mártírok útja 2. (903/4)

A belvárosi zárt sarokerkélyes házak modern hangvételű átértékelése. az iskolával szép utcaképet alkot.

A Vasvári Pál Gimnázium, a Béke téri iskola és a Vasúti Casino épülete az 1930-40-es évek színvonalas építészeti megnyilvánulásai, tudatosan megkomponált szép együttest képeznek, amely örökségi értéket képvisel. Mára ez a kompozíció átértékelődött, két eredeti hangsúlyos térképző elem (régi állomás, Állami Méntelep) elpusztult, helyükön a térfal megváltozott, maga a tér is elveszítette reprezentatív jellegét. A fenti épületek értékét ez nem csorbítja, mindhárom épület helyi egyedi védelemre javasolt.

A védelem indoka az épületek önálló építészeti értéke, - amelynek hatását a 3 épület közelsége erősiti -, valamint a további beruházások, felújítások során az értékőrzés biztosítása.

.

Prohászka Ottokár Emléktemplom,Prohászka Ottokár út 52. (614)

Görögkereszt alaprajzú, klasszicizáló modern épület, vasbeton kupolávall, a nagy székesfehérvári püspök emlékére épült 1929-35 között, Fábián Gáspár, Molnár Tibor, Gatterer Ferenc terve alapján. A templom belsejében jobboldalon helyezték el Prohászka Ottokár fehérmárvány síremlékét (Orbán Antal). A belsőben több jeles művészeti alkotás is helyet kapott. A templom északi hajlatában egy kis parkban áll Prohászka Ottokár bronz szobra, Felsőeőri Fülöp Elemér alkotása A plébániaudvaron található Kaszap István síremléke(Molnár Tibor) és egy 1808-ból való márványfeszület (Pestiskereszt).

A templom monumentális kupolájával a város több magaspontjáról jelként hat.

A Prohászka Ottokár Emléktemplom külső építészeti értékei, a mérnöki szerkesztés merészsége,belső térképzése és az elhelyezett művészeti alkotások következtében örökségi értéket képvisel. Műemléki védelme javasolt.

A védelem indoka a meglévő és felújított magasszínvonalú építészeti és művészi értékek elismerése, valamint a további beruházások, felújítások során az értékőrzés biztosítása.

Tátra – Mátra - Fátra utcák

Az 1900-as évek elején kezdődött a másfél utcányi beépítés munkáslakások részére, a 40-es években kapott újabb lendületet. A sűrűn sorakozó, utcai oromfalas, falusias hosszúházak együttese a mai napig szinte rezervátumszerűen megmaradt. A többszáz éves kárpát-medencei hagyományokon alapuló, természetes hatású, időtálló beépítés és a hozzá tartozó megművelt kiskertek tevékeny életformát tükröznek.

Az épületek egyenként nem kimagasló építészeti alkotások, értékük fő ereje a házak együttesében, a terület szerkezetében, beépítési rendjében, utcaképében rejlik.

A Tátra – Mátra - Fátra utcák lakóingatlanjainak 50-100 éves épületegyüttese az egységes beépítési szerkezet és a harmonikus utcakép sértetlen megörzésével örökségi értéket hordoz. A terület utcaképe helyi területi védelme javasolt.

Összkép, sziluett

A vizsgált egyes elemei összkép, vagy sziluett szempontjából szervesen hozzátartoznak a város karakteréhez.

A Prohászka templom hatalmas félgömb kupolája hangsúlyos látványt nyújt a város több „magaspontjáról” nézve (kórház hotelszárnya, Lottóház, 10 szintes lakóházak felső szintjei, stb)

A Tóvárosi lakónegyed 10 szintes házai a Maroshegy felől érkezőknek a közúti felüljáró teljes hosszából helyettesítik a történelmi belváros délről feltáruló látványát.

7./ Területhasználat és területi állapot a kulturális örökség összefüggésrendszerében

A régészeti lelőhelyek részben lakott, részben beépítetlen parkterületeket érintenek. A lelőhelyeket a további talajművelés, bolygatás, a talajkiemeléssel járóépítési tevékenység károsíthatja, a ráépülés pedig ellehetetleníti a további feltárást és a feltételezhető leletanyag dokumentálás nélkül elpusztulhat.

A vizsgált területen az épített örökséget, mivel területileg és beépítésében is nagyrészt beállt területről van szó, a jelenlegi használata és állapota elvileg nem veszélyezteti, a tervezett újabb beépítések előtt a jogszabály meghatározza a szükséges teendőket.

Azok az építési beavatkozások, melyek a vonatkozó jogszabály szerint építéshatósági kontroll nélkül végezhetők, beruházói tájékozatlanság vagy érzéketlenség esetén az érték maradandó károsodását okozhatják.

B./ VÁLTOZTATÁSI SZÁNDÉKOK

1./ Településhálózati és tájhasználati változások

A tervezett elenyésző mértékű változás örökségi értéket nem érint.

2./ Településszerkezeti, területhasználati és beépítettségi változás

A rendezési tervekben jelzett elenyésző mértékű változás elvileg örökségi értéket nem érint. A megadott övezeti paraméterek differenciálása azonban az értékek jobb érvényesülése érdekében indokolt.

E téma nem tárgya a vizsgálatnak.

3./ Infrastrukturális változás

E téma nem tárgya a vizsgálatnak.

4./ Népesség, életmód, társadalom, kultúra változása

C./ HATÁSELEMZÉS

1./ Történeti településhálózati követelmények

A Szerkezeti Tervben jelzett változások, a szabályozási terv szerinti korlátok és lehetőségek a vizsgált területen a történeti településhálózatot nem érintik.

2./ Természeti, táji hatások

E téma nem tárgya a vizsgálatnak

3. / Településkép feltárulásának változásai

A rendezési tervekben megfogalmazott fejlődési lehetőségek a vizsgált területen a településképet lényegesen nem befolyásolják.

A településkép feltárulását rendkívül negatívan érintik az elektromos légvezetékek és az ehhez szükséges tartók, egyéb építmények. Törekedni kell ennek megszüntetésére.

4./ Régészeti emlékek feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának vagy pusztulásának lehetőségei

A korábbi feltárásokkal azonosított középkori Budai külváros területére a vizsgált városrész keleti része ráépült. A Széchenyi utca két oldala megegyezik az azonosított középkori Ujfalu (nova villa), később Alsóváros településrész északi végével, érintve Ingovány falu déli határát is. Szentkirályfölde falut a mai Jancsár utca mentén azonosították. Sárszabadi kisérőfalut igazoló lelőhelyek a sűrűn beépített Mátra – Fátra utcák telkein találhatók.

Tekintettel az alapvetően fontosságú régészeti szempontokra, fel kell hívni a figyelmet, hogy minden egyes nyilvántartott lelőhelyet érintő munkálat estében, továbbá minden olyan esetben, amikor váratlanul régészeti lelet, vagy jelenség kerül elő, a KÖH-t értesíteni kell (ez utóbbi esetben a területileg illetékes Múzeum értesítésével párhuzamosan) Tekintettel azonban a törvényi szabályozásra, mely szerint a beruházások esetében a szükségessé váló régészeti feltárások költségét a beruházónak kell állnia, valamint a váratlanul előkerülő lelőhelyek kapcsán szükséges mentőfeltárások által okozott időkiesésre egy-egy beruházás során, sajnos a nem kellően motivált felek miatt a gyakorlatban továbbra is számolni kell a régészeti jelenségek egy jelentős részének dokumentálatlan pusztulásával. Ennek elkerülése érdekében szükséges az előrelátó tervezés, valamint a fejlesztések során a régészeti többletköltségek tervezése.

Bármilyen beruházás (pl. alagcsövezés, meliorálás, talajlazítás, csatornaásás, homok-, agyag,- vagy földbányászás, magas-, vagy mélyépítés, útépítés, építés, stb.) jelentős károkat okozhat a lelőhelyeken, akár teljes megsemmisülésükhöz is vezethet, ezért ezek a tevékenységek minden esetben a Hivatal előzetes szakhatósági engedélyéhez kötöttek. A hivatal saját hatáskörében mérlegeli a tervezett beruházás és az általa régészeti örökségben keletkező visszafordíthatatlan folyamatok arányát, viszonyát, majd a jogszabályokkal összhangban ezek alapján engedélyezi, kikötésekkel (pl. a beruházó költségére történő megelőző feltárás, vagy régészeti felügyelet elrendelésével) engedélyezi, vagy elutasítja az engedélykérelmet. Mindezek alapján a lelőhelyekkel érintett területeket érdemes a gazdasági/ipari vagy építési területek kijelölésénél mellőzni.

Fentiek vonatkoznak a tervezési területen és a távlati fejlesztési területen fekvő lelőhelyekre és régészeti érdekű területekre is. Bármilyen földmunkával járó beruházás megvalósításához mindenképpen a Hivatal szakhatósági hozzájárulására van szükség. Még abban az esetben is, ha igazolható, hogy a beruházás máshol nem, vagy csak a költségek aránytalan megnövekedésével valósítható meg, a Hivatal hozzájárulása akkor is csak próbafeltárás, illetve ennek eredményétől függően teljes megelőző feltárás elvégzésének kikötésével várható. Ennek idő-, és pénzbeli vonzatával ezért már a tervezéskor számolni kell.

5./ Történeti térbeli rendszerek alakulása

A tervezett változások meglévő történeti térbeli rendszereket alapvetően nem érintenek.

6./ Műemléki együttesek, műemlékek eszmei, használati és esztétikai jelentőségének alakulása a tájban, településszerkezetben, épített környezetben, a település életében

6.1. Országos védelem

A hatástanulmány tárgyát képező területen külön miniszteri rendeletben védetté nyilvánított, és egyben a Magyarország Műemlékjegyzékében szereplő objektum nem található.

E tanulmány kapcsán a vizsgált városrész területén az alábbi épületek, területek műemléki védelmére teszünk javaslatot:

a./
Béke téri lakótelep és park ( ).
A keretes beépítés a háborút követő évek lakásépítésének legértékesebb tömbje, színvonalas korai modern és szocreál lakóépületei örökségi értéket képviselnek. A terület értékét kiemeli a közepén megmaradt hatalmas park.
A lakótelep és park országos „Műemléki jelentőségű terület (MJT)" védelme javasolt.

b./
Vasútállomás épülete, Béke tér 5-7 (596) karakteres szocreál stílusú épületegyüttese magas színvonalú külső építészeti értékei, belső térképzése és művész gazdagsága miatt műemléki védelemre javasolt.

c./
Prohászka Ottokár Emléktemplom, Prohászka Ottokár út 52. (614) A Prohászka Ottokár Emléktemplom külső építészeti értékei, a mérnöki szerkesztés merészsége,belső térképzése és az elhelyezett művészeti alkotások következtében örökségi értéket képvisel. Műemléki védelme javasolt.

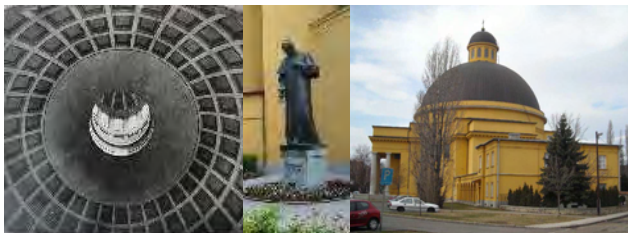

6.2. Helyi védelem

<u>Helyi területi védelem</u>

a./ Megyei Szent György Kórház, Seregélyesi út 3. (8447), az 1900-1943 között épült pavilonokat tartalmazó területe helyi területi védelemre, javasolt.

b./ Búr-telep, Bem József utca utcaképe helyi területi védelemre javasolt.

c./ Egykori Budai úti Gyalogsági laktanya, teljes területe (8483/10,……) helyi területi védelemre, javasolt.

d./ Egykori Hadiárva Intézet, ma Kandó Kálmán Műszaki Főiskola és a Gróf Széchenyi István Középiskola épületegyüttes területe, Budai út 45. (8482/1) .helyi területi védelemre javasolt.

e./ Tátra – Mátra - Fátra utcák utcaképe helyi területi védelme javasolt.

Helyi egyedi védelem

a./ Megyei Szent György Kórház, Seregélyesi út 3. (8447), az 1900-1943 között épült 8 pavilonja helyi egyedi védelemre javasolt

b./ Egykori Budai úti Gyalogsági laktanya, (8483/10,……) 4 megmaradt 1903-ban épült épülete helyi egyedi védelemre javasolt.

c./ Az egykori katonai élelmezési raktár, Hadiárva utca (8451/11,12) az 1905-35-ben épült 4 korai épülete helyi védelemre javasolt.

d./ Vasvári Pál Gimnázium, egykori Magyar Királyi Szent István Középfokú Gazdasági Tanintézet, Prohászka Ottokár út 71. (595) 1937-38-ban épült, helyi védelemre javasolt.

e./ Kodály Zoltán Általános Iskola és Gimnázium, egykori Horthy Miklós Állami Polgári Fiúiskola, Béke tér 4. (900), 1942-43-ban épült, helyi védelemre javasolt.

f./ Egykori Vasúti Casino, Mártírok útja 2. (903/4), helyi védelemre javasolt.

7./ Műemlékek megújulásának és fenntarthatóságának esélyei

A vizsgált területen ma nincs műemlék. Nincs helyi védelem sem, mivel Székesfehérvár városa még nem alkotott helyi védelmi rendeletet.

- Az egykori katonai épületek egy történelmi korszak és sajátos funkció építészetének képviselői, szerkezetileg eredendően megbízhatók, mai használatra alkalmassá tehetők. Együttesben állva különleges értéket képviselnek, bizonyítják ezt a mai Budai út elegáns oktatási intézményei. Területegységenként nagyvonalú, átfogó szemléletmód szükséges.

- A helyi védelemre javasolt, lakossági tulajdonú területek esetében szemléletváltásra és széleskörű lakossági tájékoztatásra van szükség. A tulajdonosok a védelmet ne tehernek, csapásnak tekintsék, hanem segítségnek és rangnak. Eddig is a tulajdonos családi kötődése, hagyománytisztelete, jó izlése, anyagi lehetősége vagy éppen korlátja miatt maradt fent a régi ház. Csupán erre építeni azonban nem elég. Szembesülni kell az örökségi érték gazdagságával és tudatosítani kell a fejekben és a „szívekben” ennek jelentőségét.

- Korábbi évtizedekkel ellentétben a háború után, a szocreál időszakban létesített épületek is értéknek minősülne, különösen az olyan korai, igényes alkotások, mint a Béke téri lakótelep. Az épületek műemléki védelme szinte az egyetlen eszköze annak, hogy ne kerülhessen sor az eredeti értékeket megsemmisítő felújításokra, engedély nélkül végezhető beavatkozásokra. A védelem ugyanakkor a pályázati lehetőségeket is megnöveli.

8./ Településkarakter változásának hatásai

A rendezési tervekben megfogalmazott fejlődési lehetőségek a vizsgált területen a településképet lényegesen nem befolyásolják.

A szabályozási terv a Búrtelep és környéke utcáinak fejlesztését továbbra is a kertes (Lke-1.3 -1.4), a széleken kisvárosi karakter (Lk-1.5) megőrzésével teszi lehetővé, a keretes övezetekben kialakult beépítéssel, 5,0 illetve 6,5 m-es építménymagassággal, a kisvárosiban kialakult zártsorú módon, 6,5 m-es építménymagassággal. A szélső térfalak nagyobb mértékű változását, a funkciók átértékelődését a határoló utak gerjesztette fejlődés befolyásolja.

A védelemre javasolt Bem József utcában a jelzett Lke-1.51 övezet szerint a zártsorú beépítés és a megengedett 5,0 m a követelmény. A máig harmonikus utcaképnek, mint örökségi értéknek a megőrzésére, fontosnak tartjuk - az építménymagasságon túl - az utcai homlokzatmagasságot is maximálni, a kialakult állapot figyelembe vételével. (javaslat: kétoldali 3-3 ház átlaga)

A katonai ellátó raktár esetében (Vt-1.2.) a szabályozási terv tudomásul veszi és bizonyos formában rendezi a sok részre szabdaltság kusza állapotát. Ezért itt az értékes épületek egyedi védelme kerülhet csak szóba. A tervtől eltérően nem csak az ipari vágány melletti, hanem a Budai úti és a belső udvari emeletes épület, valamint a kenyérgyár helyi védelmét is javasoljuk. A további új beépítéseknél a Budai úti katonai területek geometrikusan fegyelmezett, pavilonos ill. keretes szerkezetű beépítését javasoljuk folytatni az egységes településszövet megőrzésére. Erre az övezetre kétlépcsős tervezést, átfogó beépítési terv készíttetését és a minőségi építészeti színvonal biztosítására fokozott főépítészi kontrollt javasolunk előírni. (a légifotókról is leolvasható Alba Pláza-effektus kerülendő).

Az egykori Hadiárva Intézet (Kandó-Széchenyi iskolák) és az egykori Gyalogsági laktanya tömbje (GEO – Lánczos iskolák) a KI-okt/I.P. övezetbe sorolt, oktatási „Innovációs Park” céljára. Az előzőhöz hasonlóan a további új beépítéseknél a Budai úti katonai területek geometrikusan fegyelmezett, pavilonos ill. keretes szerkezetű beépítését javasoljuk folytatni az egységes településszövet megőrzésére. Erre az övezetre kétlépcsős tervezést, átfogó beépítési terv készíttetését és a minőségi építészeti színvonal biztosítására fokozott főépítészi kontrollt javasolunk előírni.

Az egykori Javítóintézet ingatlanjain (Ln-1.1) a felújítások és az új beépítések esetében a területen meglévő épületek léptékét és arculatát figyelembe kell venni. Változtatás esetén az övezetre kétlépcsős tervezést, átfogó beépítési terv készíttetését és a minőségi építészeti színvonal biztosítására fokozott főépítészi kontrollt javasolunk előírni.

A Béke téri lakótelep (Lk 01641) esetében komoly veszélyt jelenthet a meglévő épített örökségi értékre az épületek esetleges utólagos hőszigetelése, a homlokzat mai múló divat szerinti felújítása. Dilettáns vagy érzéketlen beavatkozás következtében a védelemre méltó épületek eredeti karakterüket teljesen elveszíthetik. A jelenlegi jogszabályi környezet sem igényli az értékőrzésnek az itt elvárható szintjét.

Ennek elkerülésére a felújítás csak az egész lakótelepre átfogóan készített, szakértői zsüri által jóváhagyott részletes kiviteli tervek alapján, csomóponti szintű kidolgozottsággal, szinezési terv szerint, végezhető el. A parkrendezése is zsürizett kertészeti terv szerint történjék. Ezért szükséges az országos védelem.

Tátra – Mátra - Fátra utcák (Lke-3.1, 3.2) esetében a szabályozási terv szerint megengedhető építménymagasság 4,5 méter. A harmonikus utcaképnek, mint örökségi

értéknek a megőrzésére, fontosnak tartjuk - az építménymagasságon túl - az utcai homlokzatmagasságot is maximálni, a kialakult állapot figyelembe vételével. (javaslat: kétoldali 3-3 ház átlaga). Elő kell írni az utcára merőleges gerincű tetőidomot és az oromfalas utcai homlokzatképzést, továbbá a házak első 6 méteres szakaszán a tetősíkból kiálló felépítmények mellőzését a védendő utcakép érdekében.

A tömb belsejében tervezett lakóterületi bővítés (Lke-3.3) esetében az előírt kétlépcsős tervezési fázis lehetőséget ad a védett örökségi érték zavartalan érvényesülésének biztosítására..

9./ Környezeti terhelések és az épített örökség műszaki állapotának összefüggései

A tervezett változásokból eredő környezeti terhelések elenyésző mértékűek, a meglévő örökségi értékek állapotát megfelelő szabályozás, megőrzés és megfelelő hasznosítás esetén általában nem érintik.

10./ Folyamatok iránya, visszafordíthatósága

A 100 éve harmóniában megmaradt régi településrészek, katonai területek és a régi értékes épületek érdekében meghozott helyi védelmi rendelet nagyban hozzájárulhat a közösségi tudatformáláshoz és az örökségi értékek megőrzéséhez.

A kiemelkedő jelentőségű épületek hatékony védelmét a műemlékké nyilvánítás szolgálja, a jogszabályi segítség és a pályázati támogatások révén.

Az összehangolt védelemmel, a hatósági, főépítészi kontroll erősítésével remélhetőleg megakadályozhatók az értékektől idegen, dilettáns vagy érzéketlen beavatkozások. Ebben a nyilvánosság, a céltudatos tudatformálás is komoly szerephez juthat.

A fenti kezdeményezések elmaradásával vagy kudarc esetén, ezek az örökségi értékek végleg elpusztulnak.

11./ Kárenyhítés lehetősége, költsége, illetve ellentételezésének lehetőségei

A régészeti lelőhelyekkel kapcsolatban a jogszabályok nem írnak elő kárenyhítési vagy ellentételezési kötelezettséget arra az esetre, ha egy terület tulajdonosát az előírások vagy a jogszabályból eredő kötelezettségei miatt hátrányok érik. Ugyanakkor a kárpótlás lehetőségét nem is zárja ki semmi, így az minden esetben az érintett felek megegyezésétől függ.

ÖSSZEFOGLALÁS

A vizsgált városrész a megyei kórház és a Tátra-Mátra-Fátra utcák között a vasút fölötti sávban kifeszülő terület. Belátható története a középkorig nyúlik vissza, bár az őskor emberének nyomai is fellelhetők. A terület keleti része a középkorban a Fehérvárhoz tartozó Budai külváros része volt. A középső része Újfalu (nova villa), Ingovány és a kísérőfalu Szentkirályfölde területével egyezik. A nyugati szélén a hajdani kisérőfalut, Sárszabadit azonosították. Mindezeket igazolják a területen regisztrált régészeti lelőhelyek is.

A terület fejlődésének másik meghatározó eleme a vasút megépítése és szervező ereje.

A kijelölt városrész valójában egymástól korban, használatban és karakterben eltérő, önálló egységek láncolata. Fejlődésük különösebben nem hatott egymásra, ami az eltérő településszerkezeti jellemzőkről is leolvasható. Némelyik használatában is zárt egységet képez, pl. kórház, laktanyák.

A kórház létesítményeinek használata megépítésük óta változatlan. A laktanyáknál a megmaradt pavilonok funkcionális átértékelésére kerül sor. Ez a folyamat a Budai úti oktatási intézményeknél kedvezően már megvalósult. A katonai ellátó raktár épületei sorsa is remélhetően az örökségi értékeket megőrizve alakul. Az egykori Javítóintézet hajdan egységes területe már több irányba felosztva járja a maga sajátos útját.

A vasútállomás és környéke a II. világháborúban kiemelt célpont volt. Az újjáépítés során olyan jeles alkotások is születtek, mint a Béke téri szocreál lakótelep, vagy az vasútállomás igényes épülete. Kürülötte még állnak a 30-40-es évek szép iskolaépületei.

Talán a legrégebbi történetű rész a Széchenyi utca környéke, itt azonban már felismerhetetlenül megváltozott a félévszázaddal ezelőtti hagyomány

A Horváth István úti lakótelep és a Tóvárosi lakónegyed az 1960-70-as években épült addig beépítetlen dűlőkre,mocsaras rétre.

A Tátra – Mátra – Fátra utcák egy 100 évvel ezelőtt elkezdett munkáslakás építési kezdeményezés révén jött létre, és maradt meg azóta is sértetlenül, eredeti harmóniájában.

A tervezett változások a mai belterület vonatkozásában nem lényegiek, elsősorban a már szinte beállt területek beépítését szabályozzák. Ehhez szükséges az érzékeny, értékörző szemlélet, a megengedhető paraméterek differenciált meghatározása, a kialakult értékek felismerése és tisztelete.